

ความรู้เรื่องสังคมและวัฒนธรรม

รองศาสตราจารย์ ดร.ดำรง ฐานดี
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เรื่องที่ ๑

สังคมมนุษย์

เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า สังคมมนุษย์ปรากฏขึ้นทุกหนทุกแห่ง เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า เพราะต่างต้องพึ่งพาอาศัยและร่วมกันสร้างวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น ที่พักอาศัย เสื้อผ้า โทรศัพท์ อาหาร ฯลฯ และที่เป็นอวัตถุ เช่น ระบบความเชื่อ คุณค่าและค่านิยม ระบบสัญลักษณ์เป็นอาทิ เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ดังที่เราได้พบเห็นมากมายในยุคปัจจุบัน ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายที่แม้บางชนิดจะอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มสังคมก็ตาม แต่ก็ไม่ได้สรรค์สร้างสิ่งใดเกินไปกว่าการกระทำตามสัญชาตญาณทางธรรมชาติ จึงทำให้พวกสัตว์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติที่เป็นแบบฉบับเดียวกันของแต่ละพันธุ์ชั่ววนาตาปี

สังคมมนุษย์ได้พัฒนาเจริญก้าวหน้าเป็นสังคมครอบครัว ชุมชน เมืองใหญ่ ประเทศ และเป็นสังคมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมมนุษย์อย่างเป็นระบบ เพื่อให้เข้าใจถึงระบบโครงสร้าง สถาบัน สถานภาพและบทบาทของสมาชิก ระบบคุณค่า บรรทัดฐาน และการควบคุมทางสังคม ตลอดจนความเกี่ยวพันระหว่างสังคมทั้งในระดับประเทศ และระดับนานาชาติ

(๑) ความหมาย การอยู่ร่วมกัน และองค์ประกอบของสังคม

๑.๑ ความหมายของสังคม

สังคม คือ กลุ่มคนอย่างน้อยสองคนขึ้นไป มาอาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณหนึ่ง คนเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ หรือการกระทำตอบโต้กันและกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ความสัมพันธ์ทางตรง เช่น การพูดจาทักทาย การทำงานร่วมกัน การซื้อของขายของ และให้ความเอื้ออาทรต่อกัน เป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์ทางอ้อมได้แก่ การเดินผ่านผู้คนที่เราไม่รู้จักแต่เขาก็เป็นคนจังหวัดเดียวกันหรือชาติเดียวกัน หรือการใช้สิ่งของที่ผลิตโดยคนที่เราไม่เคยพบปะเห็นหน้ากันมาก่อน คนเหล่านี้จะเป็นกลุ่มที่เราสัมพันธ์กับพวกเขาโดยผ่านบุคคลอื่น ผ่านเอกสาร หรือหนังสือที่เขาเขียน หรือผ่านทางวิทยุและโทรทัศน์ที่พวกเขาจัดและออกรายการ

๑.๒ การอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

อริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีกได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม (social animal) หมายความว่า มนุษย์จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่ามีความเกี่ยวข้องกันและกัน และมีความสัมพันธ์กันในหมู่มวลสมาชิก

สาเหตุที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเพราะมีความจำเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) มนุษย์มีระยะเวลาแห่งการเป็นทารกยาวนาน และช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ในระยะเริ่มต้นของชีวิต ลักษณะดังนี้แตกต่างไปจากสัตว์อื่น ความจำเป็นที่จะต้องมีการเลี้ยงดูทารกเป็นระยะเวลานานนี้เอง ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันและสร้างแบบแผนความสัมพันธ์กันเป็นครอบครัวเป็นเพื่อนบ้าน และมีความสัมพันธ์กับคนในสังคมอื่นๆ

(๒) มนุษย์มีความสามารถทางสมอง เพราะสามารถคิดค้นวิธีการในการควบคุมธรรมชาติเพื่อนำมาใช้ในการตอบสนองความต้องการ ให้ชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข การควบคุมธรรมชาติจำเป็นต้องอาศัยการแบ่งงาน และความร่วมมือจากบุคคลอื่น เพื่อให้งานบรรลุผล เช่น การเสาะแสวงหาอาหาร การผลิตสิ่งของเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และการสร้างที่อยู่อาศัย เป็นต้น งานเหล่านี้มนุษย์ไม่สามารถทำคนเดียวได้หมด จึงต้องอาศัยคนอื่นร่วมแรงร่วมใจกันจัดทำขึ้น ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันกับคนหลายๆ คน

(๓) มนุษย์มีความสามารถในการสร้างวัฒนธรรม และจำเป็นต้องส่งผ่านวัฒนธรรมไปสู่คนรุ่นหลังให้ได้รับรู้เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมเหล่านี้มีทั้งปัจจัยที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และเกี่ยวข้องกับความต้องการอื่นๆ นอกเหนือไปจากสิ่งที่จำเป็นต่อชีวภาพ เช่น ต้องการความรัก ความอบอุ่น การมีเพื่อนฝูง การจัดระเบียบทางสังคม ความเชื่อ ศาสนา ศิลปะ และขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากรุ่นอายุหนึ่งไปยังอีกรุ่นอายุหนึ่งจึงเป็นกระบวนการ ที่จะต้องกระทำต่อเนื่องกันไป

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าการมีวัฒนธรรมทำให้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลาย ถึงแม้ว่าจะอยู่รวมกลุ่มคล้ายคลึงกับการเป็นสังคมก็ตาม ทั้งนี้เพราะมนุษย์จำเป็นต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานทางชีวภาพ และความต้องการทางวัฒนธรรม มนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์ คิดประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ และแบบแผนของสังคมขึ้นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่มนุษย์อุบัติขึ้นบนโลกเป็นครั้งแรกจนกระทั่งปัจจุบัน ได้สร้างประดิษฐกรรมและวัฒนธรรมมากมายซึ่งทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์อื่นๆ อย่างสิ้นเชิง จนมีคำกล่าวที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐเลิศล้ำกว่าสัตว์ใดๆ ในโลก”

๑.๓ องค์ประกอบของสังคม

สังคมมนุษย์มีองค์ประกอบดังนี้

๑) ประชากร จะต้องมียานวนตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป สังคมที่มีขนาดเล็กที่สุดก็คือครอบครัวที่มีพ่อ-แม่ หรือ พ่อ-แม่-ลูก ในขณะที่ชุมชนหรือหมู่บ้านจะมีสมาชิกมากขึ้นจนเป็นอำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ ตลอดจนสังคมโลกที่มีประชากรอาศัยอยู่ร่วมกันราว ๖,๐๐๐ ล้านคน

๒) ความสัมพันธ์ ประชากรหรือสมาชิกในสังคมจะต้องมีความสัมพันธ์และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

๓) พื้นที่หรืออาณาเขต ในความหมายทั่วไปนั้น คนในสังคมจะอาศัยอยู่ในบริเวณแห่งใดแห่งหนึ่ง พื้นที่อาจมีขนาดจำกัด ดังเช่น บริเวณบ้านของครอบครัวหนึ่ง หรือ บริเวณกว้างขวางเป็นอำเภอหรือจังหวัดในปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้

มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ โดยไม่ถูกจำกัดพื้นที่ เช่น การสื่อสารกันระหว่างบุคคลทางอินเทอร์เน็ต ไม่ถูกจำกัดโดยพื้นที่ แต่คนสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้

๔) มีการจัดระเบียบทางสังคม การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น สมาชิกจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือบรรทัดฐาน (social norms) ทางสังคมที่ควบคุมตามตำแหน่งสิทธิและหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคน บรรทัดฐานทางสังคมจะมีระบบ เป็นแบบแผน และเป็นที่ยอมรับและเข้าใจร่วมกันของคนในสังคม ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข หากสังคมไม่มีกฎเกณฑ์หรือคนไม่ปฏิบัติตามระเบียบของสังคมที่วางไว้ จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขขึ้น อาจนำไปสู่การขัดแย้งการแย่งชิง และการประหัดประหารกัน ก่อให้เกิดความระส่ำระสาย และการล่มสลายของสังคมได้

(๒) สถาบันทางสังคม

เมื่อคนมาอาศัยอยู่ร่วมกันและสร้างความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างกัน ความสัมพันธ์เหล่านั้นจะโยงใยกันเป็นตาข่ายทับซ้อนกันไปมามากมาย หากจะจัดแบ่งความสัมพันธ์เหล่านี้ ออกเป็นเรื่องๆ เราก็จะเห็นกลุ่มความสัมพันธ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เราเรียกกลุ่มความสัมพันธ์ในเรื่องนี้ว่า **สถาบันทางสังคม** (social institution) โดยสถาบันทางสังคม จะทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคม ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันนันทนาการ สถาบันทางการศึกษา สถาบันทางการเมืองการปกครอง และสถาบันทางเศรษฐกิจ

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๔ ได้ให้ความหมายของสถาบันทางสังคมไว้ว่า **สถาบันทางสังคม** หมายถึง ยอดรวมของรูปแบบความสัมพันธ์ กระบวนการ และวัสดุอุปกรณ์ ที่สร้างขึ้นเพื่อสนองประโยชน์สำคัญๆ ทางสังคมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกสถาบันย่อมมีประเพณี จารีต กฎเกณฑ์ ธรรมเนียมปฏิบัติ และสิ่งของ อุปกรณ์ เช่น อาคารสถานที่ เครื่องจักรกล อุปกรณ์สื่อสาร เป็นต้น

สถาบันทางสังคมตามนัยแห่งสังคมวิทยานั้น มิใช่จะปรากฏออกมาในรูปแบบที่เป็นการดังเช่น การอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวในบ้านแห่งหนึ่ง (สถาบันครอบครัว) ธนาคาร สำนักงาน ตลาดสด (สถาบันทางเศรษฐกิจ) โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย

(สถาบันการศึกษา) เท่านั้น แต่รวมไปถึงรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ หรือมองไม่เห็นเป็นสิ่งปลูกสร้างถาวร ซึ่งแต่ละคนจะมีความสัมพันธ์ต่อกันตามกฎเกณฑ์ที่วางไว้

โดยทั่วไปแล้วสังคมต่างๆ จะมีสถาบันทางสังคมที่เป็นพื้นฐาน ดังนี้

๒.๑ สถาบันครอบครัวและวงศ์วาน

สถาบันครอบครัว คือ แบบแผนพฤติกรรมของคนที่มาติดต่อกันเกี่ยวข้องกับครอบครัว และเครือญาติ จะต้องปฏิบัติตาม นั่นคือ คนที่เป็นญาติกันโดยสายเลือด เช่น พ่อแม่ พี่น้อง เป็นญาติกันทางการแต่งงาน เช่น เป็นสามีภรรยา เป็นเขยสะใภ้กัน หรือการรับไว้เป็นญาติ เช่น บุตรบุญธรรม เป็นต้น คนเหล่านี้จะต้องปฏิบัติตามเกณฑ์แบบแผนที่สังคมเป็นผู้กำหนดขึ้นที่เรียกว่า **สถาบันครอบครัว** ซึ่งครอบคลุมแนวทางในการปฏิบัติในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ คือการเลือกคู่ การหมั้น การแต่งงาน การเลี้ยงดูลูก การอบรมขัดเกลา การหย่าร้าง และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและเครือญาติทั้งหมด

สถาบันครอบครัวและวงศ์วานเป็นสถาบันพื้นฐานแรกที่สุด และมีความสำคัญอย่างยิ่งของสังคมเพราะสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันขั้นพื้นฐานที่เป็นจุดเริ่มต้นของสถาบันอื่นๆ

๒.๒ สถาบันทางเศรษฐกิจ

สถาบันทางเศรษฐกิจ หมายถึง แบบของการคิดการกระทำเกี่ยวกับเรื่องการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ รวมทั้งการแจกจ่ายสินค้าและการให้บริการต่างๆ ให้แก่ สมาชิกในสังคมสถาบันเศรษฐกิจ เป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่ลูกจ้าง นายจ้าง เจ้าของโรงงาน ธนาคารและผู้ผลิตสินค้าและบริการในเรื่องต่างๆ จะต้องปฏิบัติตาม

สถาบันทางเศรษฐกิจเป็นความสัมพันธ์ในแง่การผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค จัดอยู่ในกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจ การปฏิสังสรรค์กันทางสังคมในแง่นี้อาจเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว และญาติหรือกับคนอื่นทั้งที่อาศัยอยู่ในสังคมเดียวกัน หรือต่างสังคมกันได้

เศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของสังคมที่ต้องผลิตอาหาร เครื่องอุปโภค และเทคโนโลยี คนๆ เดียวไม่สามารถที่จะกระทำ หรือผลิตตอบสนองความต้องการได้ทั้งหมด จึงต้องพึ่งพาคนอื่นให้ช่วยทำเพื่อให้ได้ผลผลิตที่เป็นอาหารและของใช้ ความ

ร่วมมือนี้เองจึงส่งผลให้คนเราต้องมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และภายหลังที่ผลิตขึ้นมาได้แล้ว จำเป็นต้องนำไปแลกเปลี่ยนกับของชนิดอื่นที่เราไม่ได้ทำขึ้นเอง กระบวนการแลกเปลี่ยนจึงเป็นหัวใจของความสัมพันธ์ของคนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่มีการผลิตสินค้าและบริการจำนวนมาก จึงต้องนำออกขาย และใช้เงินเพื่อซื้อสิ่งของที่ต้องการ

๒.๓ สถาบันทางการเมืองการปกครอง

สถาบันทางการเมืองการปกครอง มีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม ขึ้นอยู่กับปรัชญาความเชื่อพื้นฐานของคนในสังคมว่า ต้องการจะให้มันเป็นแบบเสรีประชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือแบบคอมมิวนิสต์ เมื่อเลือกรูปแบบการปกครองเป็นแบบใดแล้วก็จัดการบริหารหรือการปกครองให้เป็นไปตามปรัชญาการเมืองนั้นๆ ตามแนวทางที่เห็นว่าถูกต้องเหมาะสม

สำหรับสมาชิกของสังคมในระบอบประชาธิปไตยจะเกี่ยวข้องกับนักการเมือง นายรัฐมนตรี รัฐมนตรีและผู้พิพากษาในระดับชาติ ส่วนในระดับท้องถิ่นก็จะมีความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารตำบล (อบต.) และเทศบาล เป็นต้น คนที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเหล่านี้เป็นผู้ที่เราเลือกให้ทำงานแทนเราในสภา โดยบางส่วนจะทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย กฎระเบียบข้อบังคับ ในขณะที่บางส่วนทำหน้าที่ในการบริหารงานเพื่อให้สังคมดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป

๒.๔ สถาบันทางการศึกษา

สถาบันทางการศึกษา หมายถึง แบบแผนในการคิด และการกระทำที่เกี่ยวกับเรื่องการอบรมให้การศึกษาแก่สมาชิกใหม่ของสังคม รวมทั้งการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งด้วย เป็นสถาบันที่ครอบคลุมหัวข้อต่างๆ เช่น เรื่องเกี่ยวกับหลักสูตร การเข้าสอบ การเรียนการสอน การฝึกอบรมในด้านต่างๆ และการเลื่อนชั้น เป็นต้น

การอบรมขัดเกลาสมาชิกในสังคม เป็นหน้าที่ของครอบครัวในเบื้องต้น ต่อมา การจัดการศึกษาให้กับเยาวชนเป็นหน้าที่ของรัฐ และเอกชนเพื่อให้มีความรู้ คุณธรรม และวิชาชีพต่างๆ เพื่อจะได้นำไปใช้ในการดำเนินชีวิตในวัยผู้ใหญ่ต่อไป การอบรมสั่งสอน

ดังกล่าว ส่วนใหญ่จะจัดเป็น โรงเรียน มีครูอาจารย์ และเจ้าหน้าที่ร่วมมือในการจัดการศึกษา ให้กับเยาวชน อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาในระบบที่ไม่เป็นทางการก็มีปรากฏอยู่ทั่วไป ในสังคมและถือว่าเป็นสถาบันการศึกษาเช่นกัน เช่น พ่อแม่สอนหนังสือและอบรมสั่งสอน ลูกที่บ้าน พ่อสอนลูกทำนาทำสวน พระเทศน์ให้พุทธศาสนิกชนฟัง การรับฟังข่าวสารจาก สื่อมวลชนแขนงต่างๆ เป็นต้น โดยเฉพาะในยุคใหม่ ที่เน้นการให้การศึกษาตลอดชีวิต สถาบันการศึกษาจึงเป็นองค์กรทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก ตั้งแต่เกิดจนตาย

๒.๕ สถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา เป็นสถาบันที่เกี่ยวข้องระหว่างสมาชิกของสังคม นักบวช คำสอน ความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติ และกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมอย่างแน่นแฟ้น นอกจากนี้สถาบันศาสนายังเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมอีกด้วย ความหมายของศาสนาตามนัยแห่งสังคมวิทยา ได้รวมไปถึงความเชื่อในพลังอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เราจะเห็น ได้จากการทำพิธีทางเจ้าเข้าผี ทำพิธีไสยศาสตร์ เราเรียกความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ว่า “ศาสนาชาวบ้าน” ซึ่งจะมีการนับถือในชุมชนต่างๆ ทั่วไป และอาจกระทำควบคู่ไปกับศาสนาหลักหรือศาสนาใหญ่ๆ ของโลก

การนับถือศาสนาจะเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีผ่านภาวะ หรือพิธีกรรมในโอกาสสำคัญต่างๆ ของชีวิต หรือในช่วงระยะที่ผ่านพ้นจากสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง เช่น ตอนเกิด ตอนเข้าสู่วัยรุ่น ตอนแต่งงาน และตอนตาย นอกจากนี้ ศาสนายังเกี่ยวข้องกับการควบคุมทางสังคมเพราะมีคำสั่งสอนที่ให้ผู้คนนับถือ ปฏิบัติตามให้สร้างคุณดี ละเว้นความชั่ว สถาบันทางศาสนาจึงเป็นหลักในการสร้างและรักษาสังคมให้มีความมั่นคงเข้มแข็ง

๒.๖ สถาบันนันทนาการ

นันทนาการ หมายถึง การพักผ่อนหย่อนใจ ภายหลังจากการทำงานที่เหน็ดเหนื่อย เพื่อให้การดำรงชีวิตมีความสุขสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น การพักผ่อนจะเชื่อมโยงกับการสร้างความบันเทิง ศิลปะ การละเล่น และการกีฬา เพื่อสร้างความเพลิดเพลิน ผลที่เกิดขึ้นก็คือทำให้มีละคร ภาพยนตร์ งานบันเทิง มหรสพ ดนตรี ฟ้อนรำ เป็นต้น

สถาบันนันทนาการเหล่านี้จำเป็นต้องมีบุคคล และวิธีการสำหรับดำเนินการ และต้องมีการฝึกฝนเป็นระยะเวลาานาน จนเกิดทักษะและความชำนาญ ทำให้การแสดง สมจริง สามารถสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจแก่คนทั่วไป ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง ศิลปิน ผู้จัดการและคนดูทั่วไปจึงเกิดขึ้นและสอดคล้องกันและกัน โดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้มีความสำคัญและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ทำให้ธุรกิจด้านบันเทิง ทั้งหลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีผู้คนทำงานในกิจการประเภทนี้จำนวนมาก อีกทั้งยังมีรายได้สูงจึงเป็นที่ใฝ่ฝันแก่ผู้คนทั่วไปที่ต้องการเข้าวงการ

(๓) โครงสร้างทางสังคม

การจำแนกกลุ่มความสัมพันธ์ของคนในสังคม ออกเป็นสถาบันทางสังคมประเภท ต่างๆ เพื่อความสะดวกในการมองภาพของสังคมได้อย่างชัดเจน แต่ความเป็นจริงนั้น ความสัมพันธ์ของคนในแต่ละสังคมจะเชื่อมโยงกันไปหมด การเชื่อมต่อกันเป็นตาข่ายนี้เอง เราเรียกว่า โครงสร้างทางสังคม (social structure)

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๔ ได้ให้ความหมายของโครงสร้างทางสังคมไว้ว่า

โครงสร้างทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ค่อนข้างมั่นคง หรือการจัดระเบียบของกลุ่มหรือสถานภาพของกลุ่ม เมื่อพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมโยงใย และเชื่อมต่อกันเป็นตาข่ายจึงมีการจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ตามสถาบันทางสังคมแต่ละประเภท ซึ่งสถาบันทางสังคมเหล่านี้ก็จะมีความสัมพันธ์และกลายเป็น โครงสร้างทางสังคม

โครงสร้างทางสังคมอาจเปรียบเสมือน โครงสร้างของตึก ซึ่งตึกประกอบไปด้วย ส่วนต่างๆ ได้แก่ พื้น เสา ฝาผนัง และหลังคา แต่ละส่วนจะได้รับการจัดให้อยู่ในตำแหน่ง และหน้าที่ตามประโยชน์ของแต่ละประเภท และส่วนประกอบทุกๆ ส่วนจะมีความสัมพันธ์ เกี่ยวพัน และโยงใยต่อกันและกัน เช่น โครงสร้างของตึกทั้งหลัง หากขาดเสาหรือหลังคา ตึกก็ไม้อาจตั้งอยู่ได้หรือไม่อยู่ในสภาพของตึก เปรียบเสมือนสถาบันทางสังคมจะ โยงใย เชื่อมต่อและผูกพันกลายเป็น โครงสร้างทางสังคม หากขาดสถาบันใดสถาบันหนึ่งจะทำให้ สังคมไม่สมบูรณ์

(๔) การจัดระเบียบทางสังคม

การที่บุคคลในสังคมมีความสัมพันธ์และตอบโต้กันและกันเป็นสถาบันและโครงสร้างทางสังคมนั้น ความสัมพันธ์ที่ตอบโต้กัน เป็นไปตามกฎระเบียบที่สังคมแต่ละแห่งกำหนดขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันมีระเบียบแบบแผนสามารถคาดหวังว่าบุคคลแต่ละคนจะแสดงพฤติกรรมต่อกันอย่างไร เพื่อจุดประสงค์หรือเป้าหมายใด มิใช่จะทำอะไรหรือสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ตามอำเภอใจ โดยไม่มีสิ่งใดมากำหนดแนวทางการประพฤติ นักสังคมวิทยาเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า **การจัดระเบียบทางสังคม (social organization)**

๔.๑ ความหมาย

การจัดระเบียบทางสังคม หมายถึง วิธีการที่คนในสังคมกำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกัน กฎเกณฑ์เหล่านี้ ได้รับการจัดให้เป็นแบบแผนทำให้สังคมรู้ว่าจะปฏิบัติตนและควรกระทำอย่างไร ในแต่ละโอกาสเวลา สถานการณ์ และสถานภาพ จึงมีการเรียกแบบแผนและกฎเกณฑ์ทางสังคมนี้ว่า **“ระเบียบทางสังคม”**^๑

กฎระเบียบทางสังคมนี้ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางให้สมาชิกของสังคมถือปฏิบัติต่อกันตามฐานะ สถานการณ์ และโอกาส กฎระเบียบจึงเป็นที่รู้จัก และเข้าใจกันในหมู่สมาชิกของสังคมเดียวกัน ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นหมู่พวก และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นๆ อย่างเป็นปกติสุข การจัดระเบียบทางสังคมนี้จะแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม ทำให้แต่ละสังคมมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้เป็นผลมาจาก ความคิด ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ สภาพภูมิศาสตร์ และบรรทัดฐานของสังคมนั้นๆ ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างและการส่งผ่านกฎเกณฑ์ทางสังคมให้แก่ผู้ที่เป็นสมาชิก ดังจะเห็นได้ว่าสังคมไทยจะแตกต่างจากสังคมจีน สังคมญี่ปุ่น สังคมอังกฤษ และสังคมแอฟริกัน หรือแม้แต่ในสังคมเดียวกัน ความแตกต่างอาจเกิดขึ้นตามภูมิภาค จังหวัด หรือแม้แต่ระดับหมู่บ้าน เพราะอาจมีการสืบเชื้อสายมาจากต่างชาติพันธุ์ ต่างกลุ่มต่างเผ่าพันธุ์แล้วอพยพมาอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันก็เป็นได้

^๑ เฉลียว ฤกษ์จุฬิมล, “การจัดระเบียบสังคม” ใน **สังคมวิทยา**, หน้า ๒๕.

อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบัน แม้ความแตกต่างของการจัดระเบียบทางสังคม จะมีขึ้นระหว่างกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย แต่ก็จะมีกฎเกณฑ์ของสังคมในระดับประเทศครอบคลุม และกำหนดให้พลเมืองของประเทศนั้นๆ ปฏิบัติตาม จึงเป็นผลให้ทุกกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ร่วมกันเป็นปึกแผ่น ความเหมือนและความต่างนี้เองเป็นหัวข้อที่น่าสนใจ และน่าศึกษา เป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้เราเกิดความอยากรู้อยากเห็นถึงการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันของคนต่างกลุ่มต่างท้องถิ่นและต่างสังคม หรือต่างประเทศว่าเป็นอย่างไร

๔.๒ องค์ประกอบของการจัดระเบียบทางสังคม

องค์ประกอบของการจัดระเบียบทางสังคม เป็นสิ่งที่คนในสังคมสร้างขึ้น และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม คนในสังคมสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นสังคม องค์ประกอบของการจัดระเบียบทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่

๑) **ระบบคุณค่าของสังคม (social value)** ถือเป็นหัวใจหรือเป้าหมายสูงสุดที่สังคมปรารถนาที่จะให้บังเกิดขึ้น คุณค่านี้เป็นสิ่งที่สมาชิกของสังคมยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามน่ายกย่อง และสมควรกระทำให้บรรลุผล อันจักก่อให้เกิดความร่วมมือ และความพึงพอใจของสังคมทั้งมวล อาจมีการเรียกระบบคุณค่าของสังคมว่าเป็น “*สัญญาประชาคม*” ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานและการสังเคราะห์ระหว่างความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา อุดมการณ์ และภูมิปัญญาของสังคมที่หล่อหลอมจนเกิดเป็นคุณค่า หรือค่านิยมที่พึงยกย่อง ตัวอย่างของค่านิยมของสังคม เช่น เสรีภาพ ความรักชาติ ความดีมีคุณธรรม ความเสมอภาค ความยุติธรรม และความสุขที่เป็นผลมาจากความสำเร็จอันเกิดจากความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน เป็นต้น

ระบบคุณค่าของสังคมทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นสมองของมนุษย์ที่เป็นศูนย์รวมกำหนดให้ส่วนต่างๆ ของร่างกายดำเนินงานไปตามกลไกให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด เป้าหมายของสังคม ก็เป็นเช่นเดียวกับที่สมาชิกของสังคมนั้นประสงค์ที่จะก้าวไปให้ถึง

๒) **บรรทัดฐานทางสังคม หรือปทัสถาน (social norms)** หมายถึง มาตรฐานการปฏิบัติตามบทบาท และสถานภาพที่บุคคลมีในการกระทำต่างๆ ของชีวิต^๒ มาตรฐาน

^๒ พัทธา สายหู, “บรรทัดฐานสังคม” ใน *ความรู้เกี่ยวกับกลไกทางสังคม*, หน้า ๑๐๐.

การปฏิบัติจึงเป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดว่า การกระทำใดถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควรยอมรับ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามทิศทางของระบบคุณค่าทางสังคมนั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบบคุณค่าทางสังคมนั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ระบบคุณค่าเป็นเป้าหมายของสังคม บรรทัดฐานเป็นมาตรฐาน หรือแนวทางการกระทำตอบโต้กัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสังคมนั้นๆ

สมาชิกของสังคมจะตระหนักถึงบรรทัดฐาน เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ในความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ตัวอย่างเช่น เมื่อสังคมต้องการที่จะให้สมาชิกของสังคมเป็นคนดีมีศีลธรรม สังคมก็จะกำหนดมาตรฐานของความเป็นคนดีมีศีลธรรม สังคมก็จะกำหนดมาตรฐานของความเป็นคนดีมีศีลธรรมว่าควรเป็นเช่นไร ผู้ที่เป็นพ่อ นักเรียน ครูอาจารย์ หรือประชาชนก็จะรับรู้ถึงมาตรฐานนั้น และกระทำตนเป็นคนดี ละเว้นจากการกระทำชั่วหรือไม่กระทำในสิ่งไม่พึงปรารถนา บรรทัดฐานจึงเป็นกลไกทางสังคมที่คอยควบคุมความประพฤติของสมาชิกได้ ถ้าสังคมขาดบรรทัดฐานแล้วจะทำให้สังคมเกิดความไม่สงบ บรรทัดฐานจึงมีประโยชน์มากในสังคม เพราะหากมีผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานแล้วย่อมได้รับการตอบโต้จากสมาชิกคนอื่นในสังคม การตอบโต้ นั้นเป็นกลไกทางสังคมอย่างหนึ่งที่ทำให้บุคคลปฏิบัติตามกรอบ หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าปฏิกิริยาตอบโต้ทำให้เราสามารถรับรู้ได้ว่า บรรทัดฐานมีปรากฏในสังคม แม้จะอยู่ในสภาวะปกติ เช่น ถ้าพูดจาไม่สุภาพในที่สาธารณะหรือต่อคนอื่น คนก็จะมองหน้าหรือถูกว่ากล่าวตักเตือนจากผู้ใหญ่ที่รู้จักมักคุ้น หากประพฤติดีผิดศีลสุราอาชวาท เจ้าพนักงานของรัฐมีอำนาจควบคุมตัวไปที่สถานีตำรวจ หากฆ่าคนตายก็จะถูกจำคุก เป็นต้น

ตัวอย่างดังที่กล่าวถึงนี้จะต้องพิจารณาว่า ระดับของความผิดแตกต่างกันและได้รับการตอบโต้จากสังคมหนักเบาแตกต่างกันไป ตามความผิดที่ได้กระทำขึ้น ในทางตรงกันข้าม หากยึดถือและกระทำตามกฎเกณฑ์ หรือบรรทัดฐานทางสังคม ก็จะได้รับคำชมเชยหรือรางวัลจากสังคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับของการกระทำนั้นๆ ที่สังคมให้คุณค่าในระดับใด

การกระทำทางสังคม อาจจำแนกออกเป็นระดับต่างๆ ซึ่งแต่ละระดับอาจเรียกว่า ประเภทของบรรทัดฐาน ซึ่งประกอบด้วย

๒.๑) วิถีประชา (folkways) หรืออาจเรียกว่าธรรมเนียม ธรรมเนียมชาวบ้าน เป็นระเบียบแบบแผนที่สมาชิกในสังคมควรปฏิบัติตาม ถ้าหากไม่ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนจะถูกสังคมตำหนิตะยียนหรือมีปฏิกริยาตอบโต้ที่ไม่รุนแรง แต่ถ้าหากว่าทำความดีตามมาตรฐานที่สังคมกำหนดจะได้รับคำชมเชย เล็กๆ น้อยๆ เพื่อให้กำลังใจ หรือชมเชยในการกระทำนั้นๆ เช่น หากนักเรียนแต่งกายไม่เรียบร้อย หรือพูดจาไม่สุภาพจะได้รับการตำหนิจากพ่อแม่ หรือครูบาอาจารย์ หากเก็บของได้และนำไปคือแก่เจ้าของ ก็จะได้รับคำขอบคุณและคำชมเชย เป็นต้น

๒.๒) จาริต (mores) หรืออาจเรียกว่า กฎศีลธรรม หรือจาริตประเพณี เป็นมาตรฐานการกระทำที่ถือกันว่าสำคัญขึ้น ผู้ที่ทำความผิดจาริตจะถูกนิทาว่าร้าย หรือถูกตำหนิอย่างรุนแรงและเป็นที่ยังเกียจของสังคมทั่วไป โดยเฉพาะในสังคมที่ยังไม่มีภาษาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร จาริตจะเป็นเสมือนกฎสังคมที่รุนแรงที่สุด เช่น หากใครทำความผิดเรื่องชู้สาวจะถูกขับออกจากสังคม หรือต้องโทษประหารชีวิต เป็นต้น

จาริตเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับค่านิยม ปรัชญาและอุดมการณ์ของสังคมที่เป็นกฎเกณฑ์หลักของสังคม เช่น พระพุทธรูปถือเป็นสิ่งทีชาวพุทธให้ความเคารพนับถือ ประชาคมชาวพุทธจะโกรธแค้นหากแสดงอาการไม่เคารพ โดยผู้กระทำจะได้รับโทษอย่างรุนแรง หรือการออกตัญญูต่อพ่อแม่และครูอาจารย์ถือว่าเป็นการผิดจาริตอย่างรุนแรง

ในทางตรงกันข้าม สังคมจะให้รางวัลสูงสุด ยกย่อง หรือเลื่อนชั้นทางสังคมหากบุคคลนั้นกระทำความคิดอันมีคุณค่ายิ่งแก่สังคม เช่น เป็นนักพัฒนาดีเด่น เป็นพ่อตัวอย่าง เป็นศิลปินแห่งชาติ เป็นต้น บุคคลเหล่านี้จะได้รับเกียรติยศชื่อเสียง และสังคมจะถือเป็นปูชนียบุคคล

๒.๓) กฎหมาย (law) ในสังคมที่มีภาษาเขียน มาตรฐานของสังคมจะได้รับการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร โดยกำหนดบทลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนตามระดับความรุนแรงของการกระทำไว้อย่างชัดเจน ดังนั้น ความแตกต่างระหว่างวิถีประชา จาริตและกฎหมายก็คือกฎหมายสากลเขียนไว้ ในขณะที่วิถีประชาและจาริตมักไม่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่คนในสังคมจะรับรู้ว่ามีปรากฏอยู่และใช้เป็นมาตรฐานในการดำรงชีวิตในสังคม อย่างไรก็ตาม

ในยุคปัจจุบันมีการบันทึกวิถีประชาและจารีตเป็นลายลักษณ์อักษรไว้บ้างแล้ว เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และสามารถเปรียบเทียบกัวิถีประชา และจารีตของสังคมอื่นๆ ได้ด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบรรทัดฐานทางสังคมเป็นกลไกที่ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมให้เป็นไปตามทิศทางหรือเป้าหมาย และกฎระเบียบที่สังคมวางไว้ บรรทัดฐานมิได้ทั้งสองแง่ คือ มีการลงโทษต่อผู้ฝ่าฝืน หรือให้รางวัลแก่ผู้กระทำความบรรทัดฐาน

๒.๔) สถานภาพและบทบาท ในสังคมต่างๆ ที่เราพบเห็นนั้น เมื่อดูผิวเผินก็จะพบคนและกลุ่มคนมากมาย บ้างก็ทักทายปราศรัยกัน อาศัยหรือทำงานร่วมกัน บ้างก็เดินผ่านกันไปมาโดยไม่ได้อสนใจกัน ซึ่งปรากฏการณ์ดังนี้สามารถพบเห็นได้ในทุกสังคม แต่หากมองลึกลงไปแล้วคนในสังคมต่างมีการกระทำโต้ตอบกันทั้งทางตรงและทางอ้อมตามตำแหน่งและหน้าที่ในสังคม และสังคมก็คาดหวังว่า บุคคลในแต่ละตำแหน่งนั้นจะเป็นอย่างไร และสมควรกระทำเช่นไร เราเรียกตำแหน่งทางสังคมว่า “สถานภาพ” และหน้าที่ที่กระทำว่า “บทบาท”

สถานภาพทางสังคม (social status) หมายถึง ตำแหน่งที่บุคคลครอบครองอยู่ ซึ่งมีสิทธิและหน้าที่ตามบทบาทของตำแหน่งนั้นๆ

บทบาททางสังคม (social role) หมายถึง มีหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สังคมกำหนดให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งต่างๆ ในสังคมกระทำ

สถานภาพและบทบาทจะมีความเกี่ยวข้องกัน เมื่อพูดถึงสถานภาพต้องพูดถึงบทบาทไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น นายสมชายมีสถานภาพเป็น “พ่อ” ก็ต้องทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว เป็นเสาหลักของครอบครัว ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนลูก ห่วงใย และเอื้ออาทรต่อสมาชิกครอบครัวทุกคน นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้นำ สร้างฐานะครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น และในขณะเดียวกันนายสมชาย ซึ่งมีสถานภาพเป็นผู้ประกอบการต้องมีหน้าที่สร้างธุรกิจอุตสาหกรรม มุ่งหากำไร ขยายธุรกิจให้เจริญก้าวหน้า จัดการและดำเนินการให้ธุรกิจอุตสาหกรรมที่ทำอยู่มีความเข้มแข็งสามารถแข่งขันกับคู่แข่งได้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าบุคคลคนหนึ่งมีสถานภาพที่ต่างกัน ตามสถานการณ์เมื่อสมชายอยู่ในครอบครัวจะเป็น “พ่อ” ในช่วงทำงานจะเป็น “ผู้ประกอบการหรือเจ้าของธุรกิจอุตสาหกรรม” ดังนั้น เมื่อสมาชิกในสังคมครอบครองสถานภาพใดแล้ว ก็จะต้องกระทำ

หน้าที่ตามสถานการณ์นั้นๆ ตามที่สังคมหรือบรรทัดฐานที่สังคมกำหนดหรือคาดหวังว่า ควรจะแสดงพฤติกรรมเช่นไรจึงจะเหมาะสมกับตำแหน่ง

สถานภาพสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

- **สถานภาพที่ติดตัวมาแต่กำเนิด** (ascribed status) เป็นสถานภาพที่สังคมกำหนดให้ โดยที่บุคคลไม่มีทางเลือก เช่น เพศ อายุ สติวิ เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วสถานภาพประเภทนี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงแทบไม่ได้เลย เพราะธรรมชาติกำหนดมาให้เป็นอย่างนั้น และสังคมจะกำหนดว่าสถานภาพในตำแหน่งนั้นๆ ควรปฏิบัติหน้าที่เช่นไร เป็นต้นว่า เป็นผู้ชายควรมีสภิตีและทำสิ่งใดได้ ทำสิ่งใดไม่ได้ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับผู้หญิงที่มีสภิตี หน้าที่แตกต่างกันออกไป

- **สถานภาพสัมฤทธิ์** (achieved status) เป็นสถานภาพที่ได้มาด้วยการใช้ความรู้ความสามารถของบุคคล ตัวอย่างสถานภาพประเภทนี้ เช่น ตำแหน่งหน้าที่การงาน ระดับการศึกษา รายได้ เป็นต้น นั้นหมายความว่า ตำแหน่งที่ได้มานั้นต้องใช้ความสามารถของตนกระทำจึงจะได้มา เช่น เมื่อเข้าทำงานใหม่ๆ ตำแหน่งที่ได้รับก็คือเป็นพนักงาน ต่อมา ได้รับตำแหน่งเป็นผู้จัดการก็เพราะเป็นผู้ที่ขยัน มีความสามารถและทำงานเก่ง เป็นต้น

การอยู่ร่วมกันในสังคม แต่ละคนก็จะมีสถานภาพและบทบาทที่สังคมกำหนด และมีการกระทำต่อกันตามบรรทัดฐาน และระบบคุณค่าที่มีอยู่ในสังคมนั้น แต่อย่างไรก็ตาม มีหลายครั้งที่คนมีสถานภาพขัดกัน เช่น เมื่อเป็นนักเรียนจะต้องเป็นเด็กดี และขยันเรียนหนังสือ แต่อยู่ในกลุ่มเพื่อนที่เกเรไม่สนใจเล่าเรียน มั่วสุม และสร้างพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนให้กับคนทั่วไป เป็นเหตุให้เราซึ่งมีสถานภาพเป็นนักเรียน และเป็นเพื่อนในเวลาเดียวกัน กระทำตัวไม่ถูกว่าจะตั้งใจเรียนดีหรือไปกับเพื่อนในกลุ่มหนีเรียน เมื่อคนเราประสบกับภาวะดังนี้ โดยไม่ต้องการเสียทั้งการเรียนและเพื่อน เราเรียกว่า “**สถานภาพที่ขัดแย้งกัน**” ซึ่งก่อให้เกิดบทบาทที่ขัดแย้งตามไปด้วย การแก้ไขมีหลายวิธี เช่น ปรึกษาหารือกับครูอาจารย์ ผู้ใหญ่หรือเกลี้ยกล่อมให้เพื่อนหันมาตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น

(๕) การขัดเกลาทางสังคม

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช ๒๕๒๔ ได้ให้ความหมายของ การขัดเกลาทางสังคม ไว้ว่า เป็นกระบวนการทางสังคมและจิตวิทยา ซึ่งส่งผลทำให้บุคคลมีบุคลิกภาพตามแนวทางที่สังคมต้องการ เด็กที่เกิดมาจะต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้มีความเป็นคนโดยแท้จริง สามารถอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้อย่างราบรื่น

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมจะเริ่มขึ้นตั้งแต่บุคคลถือกำเนิดมาในโลก ตัวแทนสำคัญที่ทำหน้าที่ในเรื่องนี้ ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน มหาวิทยาลัย ศาสนา ตลอดจนสื่อมวลชนต่างๆ โดยตัวแทนเหล่านี้ จะทำให้บุคคลได้ทราบคุณธรรม คุณค่า และอุดมคติที่สังคมยึดมั่น และได้เรียนรู้บรรทัดฐานและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ใช้อยู่ในสังคม

๕.๑ ประเภทของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมอาจจำแนกได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑) การขัดเกลาทางสังคมทางตรง เช่น การอบรมขัดเกลาที่พ่อแม่ให้กับลูกไม่ว่าจะสอนพูด สอนมารยาทในการรับประทานอาหาร และสอนให้เรียกพี่ น้อง ปู่ ย่า หรือ ครู อาจารย์จะสอนความรู้และวิชาการแก่นักเรียนในชั้นเรียน เป็นต้น ในกรณีนี้ ผู้สอนและผู้รับจะรู้สึกตัวในกระบวนการขัดเกลา เพราะเป็นการให้การอบรมกล่อมเกลากันโดยตรง

๒) การขัดเกลาทางสังคมโดยทางอ้อม เช่น การอ่านหนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ หรือดูโทรทัศน์ ตลอดจนภาพยนตร์ เป็นต้น ผู้รับจะเรียนรู้โดยไม่ได้ตั้งใจ โดยสิ่งที่เรียนรู้จะค่อยๆ ซึมซาบเข้าไปในจิตใต้สำนึกว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับ และจะไม่ยอมรับหากกระทำในสิ่งที่แปลกแยกออกไป การขัดเกลาทางสังคมทางอ้อมจะครอบคลุมไปถึงการอ่านนวนิยาย หนังสือ การเข้าร่วมในกลุ่มเพื่อนฝูงและเพื่อนร่วมงาน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการปรับตัวและพัฒนาบุคลิกภาพ

๕.๒ องค์กรที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคม

กระบวนการขัดเกลาทางสังคมนี้เกิดขึ้นในทุกองค์กรทางสังคมในการอบรม
 กลุ่มเมลาให้สมาชิกใหม่ได้เรียนรู้และกระทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม ในที่นี้ได้จำแนก
 องค์กรที่ทำหน้าที่นี้ ดังนี้

๑) **ครอบครัว** เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม
 โดยเริ่มตั้งแต่วัยทารก ซึ่งครอบครัวจะทำหน้าที่อบรมสั่งสอนสมาชิกให้เป็นพลเมืองดี
 ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แบบแผนที่สังคมเป็นผู้กำหนด

๒) **โรงเรียน** ภาระหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมต่อจากครอบครัว ก็คือ
 โรงเรียนหรือสถานศึกษาที่สังคมจัดตั้งขึ้น เพื่อสั่งสอนความรู้ วิทยาการ และศีลธรรมจรรยา
 ตลอดจนการปรับตัวของเด็กในสังคมที่กว้างออกไปจากครอบครัว

๓) **กลุ่มเพื่อน** เมื่อเราเติบโตขึ้นและเข้าสังคมกับเพื่อนๆ ก็จะได้รับ การขัด
 เกลาทางสังคมในหมู่เพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน ซึ่งมาจากต่างครอบครัว กฎระเบียบของ
 การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อนกันนี้ย่อมแตกต่างจากกลุ่มอื่น เพราะการคบกันเป็นเพื่อนย่อมมี
 บุคลิกบางประการคล้ายคลึงกัน เช่น รสนิยม ความคิดเห็นหรือฐานะทางเศรษฐกิจที่ไม่
 แตกต่างกันมากนัก เป็นต้น จึงจะสามารถเข้ากันได้ดี อย่างไรก็ตาม สมาชิกบางคนของกลุ่ม
 อาจมีความแตกต่างกันในบางอย่าง แต่ก็สามารถปรับตัวเข้าหากันและเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันได้

๔) **สถาบันศาสนา** ดังที่กล่าวในเรื่องสถาบันศาสนาในข้างต้นแล้วว่า ศาสนา
 เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของสมาชิกในสังคม ศาสนาทุกศาสนามีข้อกำหนดให้คนในสังคม
 เป็นคนดีมีศีลธรรม และให้อยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างมีความสุข ดังนั้น สถาบันศาสนาจึงมีบทบาท
 สำคัญที่ทำให้ศาสนิกชนของแต่ละศาสนา ประพฤติตนเป็นคนดีในกรอบของสังคมนั้น โดย
 เป็นองค์กรหลักที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่สมาชิกในสังคม

๕) **สื่อมวลชน** ในปัจจุบันสื่อมวลชนเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของ
 คนในสังคมเป็นอย่างมาก ในลักษณะของการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ ศิลปะ
 ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนกฎระเบียบทางสังคมไปยังสมาชิกของสังคมทุกหมู่เหล่า
 ซึ่งกระทำกันอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว โดยผ่านทางสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ สื่อ

สิ่งพิมพ์ต่างๆ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น ทำให้คนในสังคมได้เรียนรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมของตนเอง และทั่วโลกได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

นอกจากองค์กรที่กล่าวมานี้ ยังมีองค์กรอื่นอีกมากมายที่ทำหน้าที่ในการขัดเกลาทางสังคมให้กับเด็กและสมาชิกของสังคม เช่น กลุ่มเพื่อนร่วมงาน กลุ่มสตรี กลุ่มสหภาพแรงงาน กลุ่มองค์กรทางอาชีพ เป็นต้น องค์กรเหล่านี้ต่างมีกฎระเบียบของตนเองที่กำหนดให้บุคคลที่อยู่ในสังกัดปฏิบัติตามระเบียบ ทำให้สมาชิกได้เรียนรู้ถึงการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม อันเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพและการเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ทั้งในและนอกเวลาทำงาน

(๖) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

๖.๑ ความหมาย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระเบียบของสังคมในการกระทำเรื่องต่างๆ ในชีวิต เช่น การเปลี่ยนวัสดุสิ่งของที่ใช้ วิธีการหรือเทคโนโลยีในการผลิตและการบริโภค แบบแผนการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ระเบียบ กฎเกณฑ์ทางสังคม หรือกฎหมาย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวถึงนี้เป็นเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ และแบบแผนความประพฤติของคนในสังคมที่แตกต่างไปจากเดิม แต่ถ้าหากเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล เช่น เปลี่ยนแปลงสถานภาพจากเด็กเป็นผู้ใหญ่ หรือการสลับปรับเปลี่ยนตัวบุคคลในแต่ละตำแหน่งในองค์กร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและสถาบันทางสังคม เพียงแต่ปรับเปลี่ยนหมุนเวียนคนเป็นวงจรภายใต้ระบบสังคมเดิม เพราะคนยังคงยึดระเบียบแบบแผน และกฎเกณฑ์เดิมต่อไป เราจึงไม่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

๖.๒ ประเภทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถจำแนกได้ดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาค เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลที่สร้างความสัมพันธ์ที่แปลกใหม่ต่อกันและการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในกลุ่ม เช่น การผลิต

สินค้าเพื่อจำหน่ายด้วยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ส่งออกขายในนามของชุมชนหรือตำบลแทนการผลิตสินค้าด้วยวิธีการผลิตตามประเพณี หรือการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนที่ให้ครูถ่ายทอดความรู้ให้นักเรียนฝ่ายเดียวเป็นการให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ เป็นต้น

๒) การเปลี่ยนแปลงระดับมหัพภาค เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนทั้งระบบสังคม เช่น การเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ ๕ การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในสมัยรัชกาลที่ ๗ หรือการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ใน พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับจุลภาคหรือระดับมหัพภาคย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตของคนในสังคม เช่น ระเบียบแบบแผนความคิด ความเชื่อ และค่านิยม เป็นต้น

๖.๓ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

มูลเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ปัจจัยใหญ่ๆ ดังนี้

๑) **ปัจจัยภายใน** เช่น การประดิษฐ์คิดค้นของใหม่ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมาก เช่น การประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นหลอดไฟฟ้า โทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ เครื่องจักรกล เป็นต้น ล้วนมีส่วนทำให้ชีวิตของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพราะเทคโนโลยีใหม่ๆ ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้น สามารถติดต่อสื่อสารได้รวดเร็วขึ้น หรือสามารถผลิตสินค้าได้ในปริมาณที่มากขึ้นเมื่อใช้เครื่องจักรผลิตแทนกำลังคน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางประชากร อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและสังคมได้

๒) **ปัจจัยภายนอก** เช่น การแพร่กระจายและการยืมวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้ทำให้เกิดการครอบงำและการยึดครองจากสังคมภายนอก เป็นต้น ปัจจัยภายนอกมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคใหม่ กล่าวคือ มีการแพร่กระจายและการยืมวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้กันมาก ตัวอย่าง เช่น การนำระบบโรงเรียนมาใช้

แทนการเรียนรู้จากครอบครัวหรือวัดดังเช่นในอดีต ทำให้เด็กต้องสร้างความสัมพันธ์กับครู อาจารย์ขึ้นเมื่อมาโรงเรียน หรือการยืมวัฒนธรรมด้านเครื่องแต่งกาย อาหาร ยารักษาโรค และเครื่องมือสื่อสารมาใช้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นมากมายในปัจจุบัน

(๗) ความเกี่ยวพันระหว่างสังคม

แต่ละสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน มิได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวต้องเกี่ยวข้องกับสังคมอื่นที่ตั้งอยู่รอบข้าง และที่อยู่ห่างออกไปทั้งในและต่างประเทศ ความเกี่ยวพันกันนี้มีขึ้นนับตั้งแต่อดีตกาลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ในระดับจังหวัดและประเทศนั้น ชุมชนจะเชื่อมโยงต่อกันตามรูปแบบของการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษาของชาติเป็นอาทิ ก่อให้เกิดเป็นสังคมท้องถิ่นและสังคมของประเทศชาติ (รัฐ-ชาติ) ส่วนระดับนานาชาตินั้น ในอดีตมักเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐเป็นสำคัญ ในยุคปัจจุบันแม้ขอบเขตของความ เป็นรัฐยังปรากฏอยู่ตามกฎหมาย แต่ความเกี่ยวข้องระหว่างสมาชิกกลับก้าวล้ำไปมาก ดังที่กล่าวขวัญกันว่าเป็น “โลกไร้พรมแดน” ในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการพัฒนา เทคโนโลยีทางการสื่อสารหรือไอที (information technology) ที่โลกก้าวไปสู่ยุคการใช้ คอมพิวเตอร์ การสื่อสารผ่านดาวเทียม โทรศัพท์มือถือ ฯลฯ ในขณะเดียวกันการคมนาคม ระหว่างกันเป็นไปอย่างสะดวกทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และเครื่องบิน มีการค้าและการลงทุน ระหว่างกันด้วยปริมาณและมูลค่าจำนวนมหาศาล มีการพึ่งพาและพึ่งพิงทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนาและวัฒนธรรมต่อกันมากมาย

ความเกี่ยวพันกันนี้เอง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมทุกระดับ การเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียขึ้น ผลดีได้แก่การมีชีวิตอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น มีความรอบรู้ทันคนทันโลกและนำความรู้มาพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งใหม่ รวมทั้งพัฒนาวิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ผลเสียได้แก่การหลงลืมและรังเกียจ ค่านิยมและวัฒนธรรมของตนเอง การขึ้นชอบและรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติมาใช้โดยปราศจากการไตร่ตรอง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมร้าวฉานเพราะการแย่งชิง ลาก ชก บารมี สรรเสริญ การทะเลาะเบาะแว้ง และการขาดความสามัคคี เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความเกี่ยวพันระหว่างสังคมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก จึงเป็นเรื่องที่เราควรใคร่ครวญ

ในการเลือกรับ หรือปฏิเสธวัฒนธรรมอื่นที่ไม่เหมาะสม ดังจะได้กล่าวอย่างละเอียดใน
หัวข้อต่อไป

เรื่องที่ ๒

สังคมไทย

จากคำอธิบายโครงสร้างสังคม และการจัดระเบียบทางสังคมในเรื่องที่ ๑ ทำให้เราสามารถเข้าใจถึงรูปแบบและกลไกทางสังคมตามแนวคิดของนักสังคมวิทยาพอสังเขป ดังนั้นในหัวข้อนี้เราจะนำวิธีการมองสังคมดังกล่าวมาวิเคราะห์สังคมไทยเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจสภาพและลักษณะของสังคมที่เราอาศัยอยู่ว่ามีแบบแผนการอยู่ร่วมกันเป็นอย่างไร

คนไทยมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นที่ยึดมั่นรวมกันเข้าเป็นสังคมไทยที่มีโครงสร้างและการจัดระเบียบทางสังคมที่เป็นระบบฉบับเป็นของตนเองในระดับชาติ ส่วนในระดับท้องถิ่นนั้น อาจจำแนกเป็นกลุ่มชนหลายกลุ่มชาติพันธุ์มาอาศัยอยู่ร่วมกันอันเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์ ก่อให้เกิดความเหมือนและความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ท่ามกลางความหลากหลายนั้น ก็มีความสอดคล้องกันอย่างกลมกลืนในสังคม

ปัจจุบัน สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ได้รับอิทธิพลด้านต่างๆ จากสังคมอื่นเข้ามา ก่อให้เกิดเป็นผลดีและผลเสียต่อสังคมมากมาย จึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะต้องเรียนรู้และตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในการทำให้สังคมไทยน่าอยู่ เกิดสันติสุขและเจริญรุ่งเรืองต่อไป

(๑) ลักษณะทั่วไปของสังคมไทย

เมื่อก้าวถึงสังคม เราจะต้องนึกถึงคนกลุ่มหนึ่งที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณแห่งหนึ่งและมีการติดต่อสัมพันธ์หรือกระทำโต้ตอบกันทางสังคมไปในทิศทางที่ก่อให้เกิดเป็นสังคมขึ้นมา ในกรณีของสังคมไทย คนไทยจะอาศัยอยู่ร่วมกันบนอาณาบริเวณที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” มีการติดต่อสัมพันธ์ต่อกันด้วยการสร้างวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและมีกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ทำให้คนไทยประพฤติปฏิบัติตามเพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

หากพิจารณาอย่างละเอียดถึงองค์ประกอบที่ทำให้เราเรียกกันว่า **สังคมไทย** จะสามารถพิจารณาได้ดังนี้

๑) เป็นสังคมที่เกิดทุนสถาบันพระมหากษัตริย์ สังคมไทยเกิดทุนสถาบันพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่โบราณ เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ ซึ่งก่อให้เกิดความรักสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ในปัจจุบันสถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนช่วยสร้างสรรค์สังคมไทยให้เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากพระมหากษัตริย์และพระกษัตริย์ของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ที่ทรงประกอบพระราชกรณียกิจด้านต่างๆ ซึ่งล้วนมีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติแทบทั้งสิ้น

๒) เป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก พระพุทธศาสนามาประดิษฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ประกอบกับคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคำสั่งสอนที่สอดคล้องกับอุปนิสัยของคนไทยที่มีปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย สงบ และสมณะ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศไทย ทั้งนี้จะเห็นได้จากศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญของคนไทยล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา

นอกจากพุทธศาสนาแล้ว สังคมไทยได้เปิดกว้างให้คนแต่ละกลุ่มสังคมเลือกนับถือและประพฤติปฏิบัติตามศาสนาที่ประสงค์ ดังนั้น จึงมีผู้นับถือคริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม ศาสนาฮินดู เป็นต้น โดยต่างก็ให้ความเคารพนับถือในความหลากหลายในด้านปรัชญา หลักคำสอนและประเพณีที่เกี่ยวข้องของแต่ละศาสนา

๓) เป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น แม้ว่าสังคมไทยจะมีการแบ่งชนชั้น แต่ก็ไม่ได้แบ่งอย่างตายตัวเหมือนสังคมอื่น เช่น การแบ่งชนชั้นตามระบบวรรณะของชาวอินเดีย เป็นต้น ยึดถือเอาสีผิวและสถานภาพโดยกำเนิดเป็นเกณฑ์ เป็นต้น แต่สังคมไทยจะยึดถือการแบ่งชนชั้นโดยดูที่ความสามารถ ซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด กล่าวคือ หากมีความรู้ดี การศึกษาก็สามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้ นอกจากนี้สังคมไทยยังยึดสถานภาพ ทรัพย์ เกียรติยศ อาชีพ การศึกษา อำนาจ และคุณงามความดี เป็นเกณฑ์ในการจัดสถานภาพทางชนชั้นของบุคคล

๔) เป็นสังคมเกษตรกรรม ในอดีตประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ ทำสวน สังคมไทยจึงเป็นสังคมที่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่แสดงออกทางความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับอาชีพเกษตรกรรมและธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ปัญหาเกี่ยวกับเกษตรกรรมของสังคมไทย ยังเป็นปัญหาสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างๆ ในการพัฒนาประเทศ

ปัจจุบัน ธุรกิจอุตสาหกรรมได้ก้าวเข้ามาแทนที่และกลายเป็นแหล่งจ้างงานและสร้างรายได้เกินกว่าครึ่งของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ ทำให้วิถีชีวิตของคนบางส่วนเปลี่ยนไป โดยคนจะคำนึงถึงเวลา เทคโนโลยี และประสิทธิภาพประสิทธิผลของการทำงานในสังคมอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม คุณภาพของการเป็นสังคมเกษตรกรรมและสังคมอุตสาหกรรมปรากฏอยู่ควบคู่กันไป

๕) เป็นสังคมที่รวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง อำนาจส่วนกลางหรืออำนาจปกครองมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของประเทศทุกๆ ด้าน การกระจายความเจริญสู่การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นไปอย่างลำบาก ทั้งนี้เพราะกิจการด้านต่างๆ ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม มารวมอยู่ที่เมืองหลวงเป็นหลัก ซึ่งมีผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมในปัจจุบัน

๖) เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญทางการศึกษา ในอดีต ประชากรส่วนใหญ่มีการศึกษาค่อนข้างต่ำ โดยเฉพาะในสังคมชนบท ประชากรจะจบการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ปัจจุบัน มีการขยายโอกาสทางการศึกษาและเน้นให้เด็กได้รับความรู้สูงขึ้นเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ทำให้ผู้คนเข้าศึกษาเล่าเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษาเป็นจำนวนมาก

๗) เป็นสังคมที่มีโครงสร้างแบบหลวมๆ สาเหตุที่เป็นสังคมที่มีโครงสร้างแบบหลวมๆ นั้น เนื่องมาจากคนในสังคมไทยไม่ค่อยเคารพในระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้ มักฝ่าฝืนกฎระเบียบเหล่านั้นเสมอ โดยมักมีการผ่อนปรนและยืดหยุ่นต่อเรื่องเหล่านี้ ทำให้กลายเป็นความเคยชิน และเป็นลักษณะนิสัยที่ควรแก้ไข เพราะเป็นสาเหตุหนึ่งของการขาดความเจริญของประเทศชาติ

๘) เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเปิด จึงรับวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามามาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และกระแสยุคโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมขึ้น ซึ่งค่านิยมบางอย่างถือเป็นอันตรายต่อระบบความคิด ความเชื่อของสังคมไทย

(๒) สถาบันทางสังคมที่สำคัญ

จากการมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม คนไทยต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ความสัมพันธ์ที่ว่ามีรอบด้านเพราะสมาชิกของสังคมต้องเกี่ยวข้องกับสมาชิกคนอื่นในสังคมทุกแง่ทุกมุมตั้งแต่เกิดจนตาย และตั้งแต่ตื่นจนเข้านอนอีกครั้ง กลายเป็นสายใยที่โยงใยให้คนในสังคมเกี่ยวข้องกันและกันประดุจตาข่ายที่อาจจำแนกออกเป็นกลุ่มๆ หรือสถาบันทางสังคม

สังคมไทย มีสถาบันทางสังคมที่สำคัญดังนี้

๒.๑ สถาบันครอบครัว

ครอบครัวไทยที่เป็นครอบครัวขนาดเล็ก (nuclear family) มักปรากฏในเขตเมือง ส่วนครอบครัวขยาย (extended family) ที่ประกอบด้วยพ่อ – แม่ – ลูกและตา – ยาย (หรือปู่ – ย่า) หรือมีญาติพี่น้องอาศัยร่วมด้วยนั้น มักเป็นครอบครัวในเขตชนบท

สถาบันครอบครัวของไทยมีลักษณะเด่นดังนี้

๑) เป็นครอบครัวเดี่ยวอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่ครอบครัวขยายมีปรากฏอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในเขตชนบท

๒) ครอบครัวไทยให้ความสำคัญต่อระบบอาวุโส (seniority) ด้วยการแสดงความเคารพเชื่อฟังตามลำดับอาวุโส ทั้งในครอบครัวและในสังคม

๓) นิยมการมีคู่ครองคนเดียว (monogamy) นั่นคือ ผู้ชายมีภรรยาคนเดียว โดยกฎหมายระบุว่า การสมรสจะกระทำได้เพียงครั้งเดียว คู่สมรสจะอยู่ร่วมกันตลอดไป จนกว่าจะมีการเลิกร้างตามกฎหมาย จึงจะทำการสมรสใหม่ได้ หากทำการสมรสใหม่ใน

ขณะที่มีคู่สมรสตามกฎหมายอยู่ จะมีความผิดตามกฎหมายเพราะเป็นการจดทะเบียนสมรส ซ้อน โดยจะถือว่า การสมรสครั้งหลังเป็น โฆษณา

๔) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเป็นไปอย่างใกล้ชิด และผูกพัน กับญาติร่วมสายโลหิต (และญาติที่เกิดขึ้นตามกฎหมาย เช่น บุตรบุญธรรม) อย่างแนบแน่น ความสัมพันธ์นี้จะคงอยู่ตลอดชีวิต

๕) เป็นจุดเริ่มต้นในการถ่ายทอดและสืบสานขนบธรรมเนียมประเพณีและ วัฒนธรรมของสังคมท้องถิ่นและของชาติ ทั้งนี้เพราะครอบครัวในสังคมไทยเป็นสถาบัน แรกที่ให้การอบรมสั่งสอนต่อบุตร – ธิดา ให้มีความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ สำคัญของท้องถิ่นและของชาติ

๒.๒ สถาบันเศรษฐกิจ

สังคมไทยมีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ยึดหลักเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี ที่คนสามารถประกอบธุรกิจใดๆ ก็ได้ตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล แต่ก็มี กฎหมายห้ามการผูกขาดมิให้มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดใช้อิทธิพลผูกขาดการผลิตและการ จัดจำหน่ายสินค้า หรือบริการเป็นของตนเองหรือกลุ่มตนเองแต่เพียงผู้เดียว ยกเว้นในบางกรณี ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลสามารถกระทำได้ แต่จะต้องได้รับอนุมัติจากรัฐตามขั้นตอนของ กฎหมาย อนึ่ง สถาบันทางเศรษฐกิจจะเกี่ยวพันกับวิถีชีวิต ทัศนคติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และกฎหมายอย่างใกล้ชิด ก่อให้เกิดเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะเด่น ดังนี้

๑) การเกษตรกรรม ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทาง ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ประชากรไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์และประมง เป็นต้น ผลผลิตทางการเกษตรได้นำไปป้อน โรงงาน อุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้าอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความเกี่ยวข้องกันระหว่างภาค เกษตรกรรมกับภาคอุตสาหกรรม เช่น การนำมะพร้าวและมันสำปะหลังไปผลิตเป็นน้ำมัน เชื้อเพลิง การผลิตถุงมือจากยางพารา เป็นต้น

๒) การหัตถกรรมและอุตสาหกรรม ความเชี่ยวชาญในด้านหัตถกรรม เช่น การทอผ้า การจักสาน และงานประดิษฐ์ที่เป็นภูมิปัญญาไทย ทำให้สังคมไทยผลิตสินค้า หัตถกรรมขึ้นมามากมาย ก่อให้เกิดเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนและชุมชน ทำให้คน

สามารถมีอาชีพและรายได้เลี้ยงครอบครัว ปัจจุบันอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลาง (SME : Small and Medium Enterprise) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ท้องถิ่น เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือที่เรียกว่า โอท็อป (OTOP) ได้รับการส่งเสริมและกระตุ้นขึ้นเป็นลำดับเป็นต้น ในขณะที่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่สามารถผลิตสินค้ามากมายหลากหลายชนิด ทำให้มีความเจริญก้าวหน้าและสามารถส่งออกไปขายยังต่างประเทศได้ ส่วนงานทางภาคบริการก็เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลจากการบริการที่ดีเยี่ยมของคนไทย เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น

๓) การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ เมื่อผลิตสินค้าและบริการได้แล้ว ก็จะมีการนำไปแลกเปลี่ยน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การค้า ทำหน้าที่ส่งสินค้าไปสู่ผู้บริโภค ธุรกิจการค้าในปัจจุบันได้ขยายตัวและเจริญก้าวหน้าไปมาก ทั้งในรูปแบบการขายปลีก ขายส่ง และขายตรง มีปริมาณสินค้าและบริการ และมูลค่าในธุรกิจการค้ามหาศาลมากขึ้นในแต่ละปี อีกทั้งได้ขยายตัวออกไปทั่วโลก ความเจริญของกิจการธนาคาร และสถาบันการเงินทำให้การลงทุนและการค้าขยายตัวขึ้นไปอย่างมาก

๔) การบริโภค ทุกวันนี้คนไทยบริโภคทั้งผลผลิตที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ และสินค้านำเข้าจากต่างประเทศมากมายหลายชนิดและมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จนมีคำกล่าวว่ายุคใหม่เป็นยุคบริโภคนิยม กล่าวคือ คนจะบริโภคสินค้าเกินความจำเป็น และบริโภคสินค้านำเข้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าฟุ่มเฟือยมากขึ้น ทั้งนี้เป็นผลมาจากค่านิยม “ของนอก” และอิทธิพลของสื่อมวลชนที่โฆษณาสินค้าเกินความเป็นจริง ดังนั้น จึงมีการรณรงค์ให้คนหันมาใช้สินค้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศมากขึ้น

ระบบเศรษฐกิจของไทยที่เป็นแบบทุนนิยมเสรี ทำให้เกิดช่องว่างของรายได้ระหว่างผู้ประกอบการเกษตรกรรม กับผู้ที่ประกอบอาชีพอุตสาหกรรมและบริการ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมา คือ การอพยพย้ายถิ่นเข้าทำงานในเขตเมือง ทั้งนี้เพราะความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ ดังนั้น รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยก็พยายามแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ แม้ว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นยังไม่เป็นที่น่าพอใจนัก

๒.๓ สถาบันการเมือง

สถาบันการเมืองในที่นี่มิได้หมายถึงการเมืองในระบบที่เป็นทางการ เช่น รัฐบาล รัฐสภา หรือรูปแบบการปกครองในระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังหมายถึงความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบทางสังคมในส่วนของอำนาจ การใช้อำนาจและใช้อำนาจเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขภายในกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดขึ้น

ในอดีต สังคมไทยมีกลไกอยู่ร่วมกันแบบระบอบอุปถัมภ์ คนที่มีอำนาจในสังคมจะมีผู้อยู่ในกลุ่มที่อยู่ภายใต้การดูแลและการปกครองของผู้อุปถัมภ์ ภายหลังจากที่ไทยนำระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ ทำให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือกตั้งและมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นหมายความว่า สถาบันการเมืองดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยที่ประชาชนต้องร่วมคิดร่วมทำ สร้างสรรค์ให้เกิดความเป็นระเบียบและความเจริญก้าวหน้า ทั้งนี้เพราะตัวแทนที่ได้รับการเลือกตั้งจะไปทำหน้าที่ในการออกกฎหมายและกำหนดนโยบายสาธารณะ อันเป็นผลประโยชน์โดยตรงของประชาชนคนไทยทั้งหมด

ปัจจุบัน สังคมไทยยังคงยึดมั่นระบอบอุปถัมภ์อยู่ เพราะผู้คนต่างให้ความเคารพนับถือและเชื่อฟังผู้อุปถัมภ์ที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้มีความรู้ความสามารถ และผู้ที่อุทิศตนทำงานให้แก่สังคม ทั้งนี้เพราะคนไทยยอมรับระบอบอาวุโส จึงมีการกล่าวถึงผู้ใหญ่ – ผู้น้อย ผู้อุปถัมภ์ – ผู้รับอุปถัมภ์ และเจ้านาย – ลูกน้องอยู่เสมอ ในขณะเดียวกัน สถาบันการเมืองที่เป็นทางการจะผสมผสานระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยกับการเมืองแบบประเพณีดั้งเดิมทำให้สถาบันทางการเมืองมีลักษณะเด่นที่ประกอบไปด้วยการเมืองแบบตะวันตกและแบบประเพณีดั้งเดิม ทำให้สถาบันการเมืองของไทยมีลักษณะเด่นที่มีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการทับซ้อนและสอดคล้องกัน

๒.๔ สถาบันทางศาสนา

สถาบันทางศาสนาเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อต่อศาสนา รวมทั้งลัทธิความเชื่อทั้งหลายที่มีอยู่ในสังคม ประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นนับถือศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพราหมณ์-

ฮินดู และอื่นๆ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อถือไสยศาสตร์และลัทธิการถือผีและวิญญาณควบคู่ไปกับการนับถือศาสนาหลักของตน

อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คนไทยนับถือศาสนาหลัก คือประเพณีปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถืออยู่ ในขณะที่คนบางกลุ่มยึดถือความเชื่อลัทธิธรรมเนียมดั้งเดิม (ศาสนาชาวบ้าน) หรือบางคนอาจนับถือทั้งศาสนาหลักและความเชื่อพื้นบ้านควบคู่กันไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีศรัทธาโดยผู้คนจะเลือกนับถือศาสนาและลัทธิความเชื่อใดก็ได้ ซึ่งแสดงออกถึงเสรีภาพในการนับถือศาสนา

แม้คนไทยจะนับถือศาสนาและลัทธิความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่ก็มี ความผูกพัน ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในสังคม ศาสนิกชนต่างร่วมมือร่วมใจกันประพฤติปฏิบัติตามกฎศีลธรรมของศาสนาหรือลัทธิที่ตนนับถือในขณะเดียวกันก็ยอมรับความแตกต่างที่บางกลุ่มเลือกนับถือศาสนาและลัทธิความเชื่อมั่น ทำให้ทุกคนมีจริยธรรม ชาติไทยจึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสามัคคีและมีความเจริญรุ่งเรืองตราบเท่าทุกวันนี้

๒.๕ สถาบันการศึกษา

การอบรมสั่งสอนและการเรียนรู้ในสังคมไทยมีขึ้นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคือ สถาบันการศึกษาที่เป็นทางการ ได้แก่ การเรียนการสอนที่วัดในอดีต ปัจจุบันได้ย้ายศูนย์กลางอยู่ที่ โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาเหล่านี้จะอบรมสั่งสอนให้ผู้เรียนมีความรู้วิชาการ ทักษะ ทักษะคิด เพื่อใช้ในการประกอบสัมมาอาชีพต่อไป ตลอดจนรู้จักธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นของสังคมไทยและประเทศอื่นๆ ลักษณะการเรียนการสอนนั้นจะเน้นให้ผู้เรียนคิดสร้างสรรค์ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรมประจำใจ หรือที่เรียกว่า “มีความรู้คู่คุณธรรม” อันจะทำให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

ปรัชญาการศึกษาไทยปัจจุบัน เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และเน้นการฝึกอาชีพ เพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนทักษะเตรียมตัวเข้าสู่อาชีพในอนาคต อนึ่ง หลักสูตรเกี่ยวกับท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยได้รับการจัดให้ผู้เรียนได้ศึกษาความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และนำความรู้นั้นไปเชื่อมต่อกับวิทยาการสมัยใหม่ ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน และ

ประเทศไทย เพราะความรู้ดังกล่าวตั้งอยู่บนรากฐานของสังคมไทย หากนำไปต่อยอด ก็จะทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองที่ยั่งยืนและมั่นคงได้ในอนาคต

ส่วนการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการนั้นเป็นการอบรมสั่งสอนจากพ่อแม่ พี่น้อง เพื่อนฝูง สื่อมวลชน และการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ทั้งในและนอกสังคมของตน การเรียนรู้แบบนี้เกิดขึ้นมานานก่อนที่จะมีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาเสียอีก และยังคงทำหน้าที่อย่างดีตลอดมา ยิ่งในยุคโลกาภิวัตน์ การเรียนรู้มิได้จำกัดเฉพาะในสถานศึกษา ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ผ่านวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต ทำให้ได้ความรู้กว้างขวางและก้าวไกลอย่างรวดเร็ว ยังผลให้ผู้คนสามารถเรียนรู้และพัฒนาฝีมือด้วยตัวเองมากยิ่งขึ้น

๒.๖ สถาบันนันทนาการ

เมื่อคนว่างเว้นจากการทำงาน การแสวงหาความเพลิดเพลินให้รื่นรมย์ มีความสุขสดชื่นกับการละเล่น คำร้อง เสียงเพลง และการแสดง ถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในปัจจุบันมาก

สถาบันนันทนาการมีทั้งเพื่อสร้างความรื่นรมย์ในบ้าน โดยผ่านสื่อสิ่งตีพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ และตามสถานบันเทิงนอกบ้าน เช่น โรงละคร โรงหนัง สวนอาหาร บาร์ ในดัลลัส สถานที่ท่องเที่ยวและสนามกีฬา เป็นต้น ผู้คนก็จะเลือกแหล่งบันเทิงดังกล่าวตามความสนใจและความเหมาะสมของฐานะและวัยของตนเอง

กล่าวโดยสรุป การจัดแบ่งกลุ่มความสัมพันธ์ของคนออกเป็นสถาบันสังคมดังกล่าวมานี้ เพื่อให้เราสามารถมองเห็นภาพของความสัมพันธ์ได้อย่างชัดเจน การมองสถาบันเหล่านี้จะไม่แยกส่วนออกมาเพื่อศึกษาโดยเด็ดขาด แต่จะมองว่าสถาบันทุกสถาบันเกาะเกี่ยวผูกพันกันเป็นองค์มวลรวม ความสัมพันธ์ทั้งหมดนี้จะเป็นโครงสร้างของสังคม ซึ่งจะทำให้เราได้เข้าใจสังคมไทยได้ดีขึ้น

(๓) ค่านิยมของสังคมไทย

ค่านิยมหรือระบบคุณค่าของสังคม (social value) มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นเป้าหมายสูงสุดที่สังคมปรารถนาที่จะให้บังเกิดขึ้น ในกรณีของค่านิยมของสังคมไทยนั้น เป็นคุณค่าที่คนไทยยอมรับ ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาน น่ายกย่อง และสมควรกระทำให้บรรลุผล ค่านิยมนี้เกิดขึ้นจากการผสมผสานและการสังเคราะห์ระหว่างความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา อุดมการณ์และภูมิปัญญาของสังคมไทย ที่หล่อหลอมจนเกิดเป็นคุณค่าหรือค่านิยมที่พึงยกย่อง

มีผู้รู้ได้จำแนกแจกแจงค่านิยมของสังคมไทยได้หลายส่วน ดังนี้

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้รับสมญานามว่า “เป็นนักปกครอง” โดยได้ก่อตั้งกระทรวงหลายกระทรวง และเป็นนักประวัติศาสตร์ชั้นนำของประเทศ พระองค์ได้ตรัสว่า ค่านิยมของสังคมไทยมี ๓ ประการ คือ รักความเป็นไท ไม่ชอบเบียดเบียนหรือปราศจากวิหิงสา และรู้จักประสานประโยชน์ ดังคำอธิบายต่อไปนี้

๑) การรักความเป็นไท คือ การรักอิสรภาพทั้งในระดับบุคคลและสังคม ในระดับบุคคลนั้น คนไทยนิยมการคิด การพูด และการกระทำที่เสรี ดังคำกล่าวที่ว่า “ทำอะไรตามใจคือไทยแท้” ส่วนในระดับสังคมหรือส่วนรวม คนไทยต่างปกป้องเสรีภาพเอกราชอธิปไตยมาตั้งแต่โบราณเพื่อมิให้ตกเป็นทาสหรือเป็นอาณานิคมของชาติใด เพราะหากตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาติอื่นเสรีภาพก็จะถูกจำกัด สูญเสียเอกราชและอธิปไตย ดังนั้นจึงร่วมกันปกป้องคุ้มครองและรักษาความเป็นไทไว้

๒) คนไทยไม่ชอบการเบียดเบียน และหาเรื่องกับคนอื่น การไม่เบียดเบียน หมายถึงการมีความอดกลั้น ไม่ทำตามอารมณ์เมื่อถูกข่มขู่ ทำให้คนไทยได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นและไม่กระทำให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวาย

๓) การรู้จักประสานประโยชน์ หมายถึง การรู้จักประนีประนอม ไม่เถรตรงจนเกินไปและมีการโอนอ่อนผ่อนตาม คุณค่าค่านิยมนี้ทำให้สังคมไทยอยู่รอด ไม่ตกเป็นอาณานิคมของประเทศใด ทั้งนี้เป็นผลมาจากการรู้จักประสานประโยชน์นั่นเอง

ศาสตราจารย์ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จำแนกค่านิยมของสังคมไทย ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้^๑

๑) ความรักอิสรภาพหรือความเป็นไท

๒) ย้ำความเป็นตัวของตัวเอง หมายถึง การให้คุณค่าในความเป็นตัวของตัวเองย้ำความสำคัญของบุคคลเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตามก็จะยึดหลักความเกรงใจ ซึ่งหมายถึงการไม่เรียกร้องบังคับให้คนอื่นทำในสิ่งที่เขาไม่ยอมทำ

๓) ความมักน้อย หมายถึง คนไทยมักไม่ทะเยอทะยานและดิ้นรนเพื่อให้ได้สิ่งที่สูงเกินเอื้อม เพราะคนมักคิดว่า ทุกคนมีความสุขได้แม้จะยากคิมีเงิน ความมักน้อยนี้เองทำให้คนไทยมองโลกอย่างขอมรับ สิ่งใดจะเกิดก็ปล่อยให้มันเกิดและเผชิญปัญหาเอาเองในภายหลัง ทำให้คนไทยใจเย็น และมักจะกล่าวว่า “เลยไว้แล้วดีเอง”

๔) ย้ำการหาความสุขจากชีวิต คนไทยมักมองชีวิตในแง่ของการผสมกลมกลืนไม่ขัดแย้ง ซึ่งเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับคนในสังคมตะวันตกและสังคมอื่นที่มองชีวิตในแง่ความขัดแย้ง หรือแบ่งแยกออกเป็นสองฝักสองฝ่าย เช่น ชาว – ดำ สูง – ต่ำ ดี – ชั่ว ได้เปรียบเสียเปรียบ เป็นต้น

การมองชีวิตอย่างกลมกลืนนี้เองทำให้คนไทยเป็นคนสนุกสนาน ยิ้มแย้มแจ่มใส หรือที่เรียกว่า “สังคมไทยเป็นเมืองยิ้ม” เป็นที่ประทับใจของชาวต่างประเทศทั่วไป ลักษณะเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่า คนไทยเป็นคนไม่มีความทุกข์ มีจิตใจมั่นคง และมักแสวงหาความสุขในปัจจุบัน

๕) เคารพเชื่อฟังอำนาจโดยชอบธรรม คนไทยนิยมการแสดงความอ่อนน้อมและเคารพบุคคลที่มีวิบุลยคุณวุฒิที่สูงกว่า หรือที่เรียกว่า เคารพผู้อาวุโส ทั้งในครอบครัวและในสังคม การเคารพเชื่อฟังอำนาจโดยชอบธรรม ซึ่งไม่ใช่อำนาจที่เกิดจากการใช้กำลังและหมายรวมไปถึงการรู้จักบุญคุณ ความกตัญญูด้วยการทดแทนบุญคุณหากได้รับสิ่งใดจากผู้อื่น จะก่อให้เกิดความผูกพันระหว่างกันและกันตลอดไป

^๑ ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, “ลักษณะประจำชาติ”, เอกสารประกอบคำบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, ๒๕๑๔.

๖) ความโอ้อ่า สืบเนื่องมาจากความเชื่อมั่นและหยิ่งในเกียรติของตนเอง ทำให้คนไทยแสดงออกซึ่งความหรุหรา โอ้อ่า เพื่อแสดงว่าตนมีความสามารถเท่าเทียมกับคนอื่น ในขณะที่เดียวกันมีใจนักเลง กล้าได้กล้าเสีย และบริโภคนิยม

การบริโภคนิยม หมายถึง การบริโภคเกินความจำเป็นที่ร่างกายต้องการ เช่น จัดงานเลี้ยงและพิธีใหญ่โต มีเครื่องใช้ราคาแพง แต่งกายด้วยของมีค่า ออกไปรับประทานอาหารนอกบ้านบ่อยๆ และนิยมซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาหนี้สิน เพราะรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่าย

๗) มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คนไทยมีลักษณะเป็นมิตรกับทุกคน มีชื่อเสียงในการต้อนรับแขกหรือคนแปลกหน้าที่มาเยือน มีความจริงใจให้ความช่วยเหลือผู้อื่น และไม่คิดเอาเปรียบผู้ใด นอกจากนี้ ยังมีความเมตตากรุณาสงสารและไม่ซ้ำเติมผู้แพ้ อันเป็นคุณธรรมดีเลิศของคนไทย แม้บางครั้งจะโกรธง่าย แต่ก็หายเร็ว

ค่านิยมของสังคมดังที่กล่าวแล้วข้างต้นอาจกล่าวเพียงบางประเด็นที่บุคคลทั้งสองได้ตั้งข้อสังเกต แต่ยังมีค่านิยมที่เด่นชัด เช่น ความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ เคารพนับถือศาสนาและความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นิยมการทำบุญและชอบนับญาติสร้างความเป็นกันเองกับคนทั่วไป เป็นต้น นอกจากนี้ สังคมไทยยังนิยมความยุติธรรม รักชาติบ้านเมือง

ค่านิยมของสังคมไทยเป็นเสมือนสัญญาประชาคมที่คนไทยร่วมกันกำหนดขึ้นมาตั้งแต่อดีตกาล และประพฤติปฏิบัติตามติดต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ จริงอยู่ที่ค่านิยมเป็นแนวทางที่ให้คุณกระทำตาม แต่ค่านิยมก็มิได้คงสภาพอยู่กับที่หรือเป็นเช่นนั้นไปตลอด เพราะสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ค่านิยมบางอย่างที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย ก็จะมีผู้ปฏิบัติตามน้อยลงหรือเลิกกระทำตาม ในขณะที่ค่านิยมใหม่ก็เกิดขึ้นทดแทน อย่างไรก็ตาม ค่านิยมที่คงเป็นไทยจะได้รับการอนุรักษ์ สืบสานและสืบทอดแก่นุชนรุ่นหลังต่อไป

(๔) การเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มของสังคมไทย

สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อันเป็นผลมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ปัจจัยเหล่านี้ยังผลให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนไป ทำให้สภาพและ

บทบาทแปรเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสถาบันทางสังคม โครงสร้างทางสังคม บรรทัดฐานและค่านิยมเคลื่อนคล้อยตามไป ในที่สุดระบบสังคมทั้งหมดก็จะเคลื่อนไปสู่รูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากรูปแบบเดิม ในขณะเดียวกัน ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และ ศาสนาของสังคมเปลี่ยนไป ก็จะส่งผลให้ระดับล่างหรือความสัมพันธ์ของคนในสังคม เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเช่นกัน

เมื่อความสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนไป สถาบันทางสังคมย่อมแปรเปลี่ยนไปด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในสถาบันของสังคม ดังนี้

๔.๑ สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัวไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก เพราะวิถีชีวิตแบบใหม่ของโลกปัจจุบันที่สลับซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวบางครอบครัวที่ไม่มีเวลาให้กันขาดสัมพันธ์ที่ดีต่อกันได้ เช่น พ่อแม่ต้องออกไปทำงานแต่เช้ากว่าจะกลับมาก็เป็นเวลาเย็นหรืออาจกลับในขณะที่ลูกเข้านอนแล้ว เป็นต้น ทำให้การทำหน้าที่ในการเลี้ยงลูกและการอบรมสั่งสอนลูกมีน้อย นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจุบันครอบครัวที่ต้องแยกกันอยู่ และไม่มีเวลาให้แก่กันมีแนวโน้มที่จะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ จึงทำให้จำนวนครอบครัวแตกแยก หย่าร้าง และการใช้กำลังทำร้ายกันในครอบครัวมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างน่าวิตก ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมไทยเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ เช่น การว่างงาน การขาดความมั่นคงในชีวิตและสุขภาพ การแข่งขันในด้านต่างๆ ทำให้สมาชิกของครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในทางตรงกันข้ามสถาบันครอบครัวก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นกว่าอดีตมากเช่นกัน กล่าวคือ สมาชิกครอบครัวมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง มีอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคพร้อมมูล ได้รับการศึกษาเล่าเรียน และมีความคาดหวังในชีวิตที่สูงขึ้น ความสัมพันธ์ในครอบครัวมีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลและมีความเป็นประชาธิปไตย เพราะสมาชิกต่างให้ความเคารพนับถือต่อกันและกัน

๔.๒ สถาบันทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจของไทยปัจจุบันมีความแตกต่างและสลับซับซ้อนขึ้น ในอดีตคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลผลิตนำมาบริโภคในครัวเรือนและผลผลิตที่เหลือนำไปขายแต่ในปัจจุบัน การเกษตรกระทำขึ้นเพื่อการค้า หรือทำการแปรรูปเพื่อส่งต่อไปยังอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่วนในภาคบริการงานในอาชีพนี้มีอยู่มากมายหลายชนิดทั้งในภาคราชการและเอกชน ก่อให้เกิดการแบ่งชอยอาชีพออกไปมากมาย งานบางอย่างก็ตัดตอนทำเป็นส่วนๆ ก่อนที่จะประกอบรวมเป็นผลิตภัณฑ์เป็นชิ้น ทำให้มีการแบ่งงานที่สลับซับซ้อนขึ้น

การสร้างนิคมอุตสาหกรรมและสร้างโรงงานในเมืองตามนโยบายของรัฐบาลก่อให้เกิดอพยพเคลื่อนย้ายของแรงงานทั้งจากภายในประเทศ และจากประเทศเพื่อนบ้านที่เข้ามาทำงาน การมาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมากภายในพื้นที่ที่จำกัดก่อให้เกิดการสร้างมลภาวะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษทั้งอากาศ น้ำ รวมทั้งปัญหาสังคมเมืองอื่นๆ

ในทางตรงกันข้าม สถาบันทางเศรษฐกิจได้ทำให้คนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถนำเงินที่หาได้มาจับจ่ายใช้สอย ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อีกทั้งก่อให้เกิดการพัฒนาแก่ประเทศชาติอีกด้วย อนึ่ง การแข่งขันในด้านคุณภาพและปริมาณก่อให้เกิดการพัฒนาเพื่อให้เกิดระบบการผลิตที่มีประสิทธิภาพ อันก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ยิ่งสังคมเข้าสู่สหัสวรรษใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์ การเคลื่อนย้ายสินค้าและบริการเป็นไปอย่างไร้พรมแดน ทำให้ความเจริญกระจายข้ามเขตแดนอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจให้ก้าวล้ำทันสมัยตลอดเวลา

๔.๓ สถาบันการเมือง

นับตั้งแต่สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา ได้ผ่านรูปแบบการปกครองประชาธิปไตย และการปฏิวัติรัฐประหารและรัฐบาลเผด็จการมาหลายยุคหลายสมัย จนกระทั่งในปัจจุบันประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ที่ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเมืองทุกระดับ โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๔๐ ซึ่งถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับ

ประชาชนได้ให้สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและความยุติธรรมแก่ปวงชนอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งแตกต่างจากในอดีต

นอกจากการปกครองส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นที่มีการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นแล้ว ภายในองค์กร องค์กร และสถานศึกษาทุกระดับได้มีการส่งเสริมให้มีการอยู่ร่วมกันและจัดองค์กรเป็นแบบประชาธิปไตย

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ นั้น เราประสบกับปัญหาทางการเมืองมากมาย เช่น การใช้สิทธิเกินขอบเขต การใช้ประโยชน์จากช่องว่างของกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาและข้อขัดแย้งในสังคม บางครั้งการกระทำนั้นยังผิดกฎศีลธรรมและจารีตประเพณีของสังคมด้วย

๔.๔ สถาบันศาสนา

ปัจจุบันศาสนามีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทย เนื่องจากเป็นศูนย์รวมทางใจ และก่อให้เกิดความสุขเมื่อปฏิบัติตามศีล สมาธิ และปัญญา สร้างความกลมเกลียวและความรักสามัคคีต่อกันในกลุ่ม อนึ่ง การยึดหลักตามแนวคำสอนในศาสนา ทำให้ผู้คนมุ่งสร้าง ความดีงามและประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบศีลธรรม ทำให้สังคมมีความสงบสุข ราบรื่นใน ชีวิตประจำวัน

การมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ทำให้คนไทยไม่มีความรู้สึกบีบคั้น ว่า ต้องนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง อิศรภาพในการเลือกนี้เองทำให้สังคมไทยไร้ปัญหาด้าน ความขัดแย้งทางด้านศาสนา เพราะการยอมรับความแตกต่างและเป็นมิตรอยู่ร่วมกันได้แม้ จะนับถือคนละศาสนาก็ตาม นอกจากนี้ ในระดับชุมชน ผู้คนต่างเลือกเคารพบูชาและทำ พิธีกรรมในลัทธิความเชื่อพื้นบ้าน เช่น ผีผดผีเม็ง ศาลพระภูมิเจ้าที่ คนทรง ผีปูด เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีคนบางกลุ่มที่ลุ่มหลงลัทธิความเชื่อและใช้ความเชื่อไป ในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่น การขอเลขห่วย การทำไสยศาสตร์เพื่อให้ได้รับสิ่งที่ประสงค์ เป็นต้น ลักษณะดังนี้ไม่ก่อให้เกิดผลดีในการดำรงชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพราะเป็นการทำให้เกิด ความหลงเชื่อ ความเชื่อที่มงาย ไร้เหตุผล ซึ่งตรงกันข้ามกับคำสอนของศาสนาที่ว่า “ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว” นั่นหมายความว่า หากประสงค์จะได้ในสิ่งที่ดีงามและพึงประสงค์ ก็ต้อง ทำงานอย่างสุจริตจึงจะได้รับสิ่งนั้น มิใช่มาบนบานเช่นไหว้แล้วจะได้รับในสิ่งที่ต้องการ

ปัจจุบันศาสนาและลัทธิความเชื่อได้สัมพันธ์กับสถาบันอื่นทางสังคม ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาประเทศ การศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข ดังจะ เห็นว่ามีวัดหรือศาสนาหลายแห่งที่เป็นสถานบำบัดยาเสพติด เป็นสถานสงเคราะห์ผู้ป่วย โรคเอดส์ เป็นสถานศึกษาด้านศิลปกรรม และเป็นแหล่งความรู้ของชุมชน เป็นต้น

๔.๕ สถาบันการศึกษา

ได้มีการพัฒนาขึ้นตามแบบตะวันตก นับตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ - ๖ ก่อนหน้านี้ การศึกษาได้เริ่มต้นขึ้นจากบ้านหรือครอบครัว จากนั้นก็ส่งลูกหลานไปเรียนรู้จากวัด ปัจจุบันมีการจัดตั้งสถานศึกษาเพื่ออบรมสั่งสอนลูกหลาน โดยผู้ที่ทำหน้าที่นี้โดยตรง คือ ครู อาจารย์ ทำให้คนได้เรียนรู้ศิลปวิทยาการในแขนงต่างๆ และเทคโนโลยีทันสมัยก้าวไกลกว่า อดีตมาก

การเจริญเติบโตของการเรียนรู้ ก่อให้เกิดการปรับปรุงการศึกษาของไทย ดังนี้

๑) ด้านปรัชญา โดยเน้นให้เด็กเรียนรู้เป็นสิ่งสำคัญ เป็นศูนย์กลางของการศึกษา มีการวิจัยและพัฒนา การเรียนรู้ ภูมิปัญญาและสภาพของท้องถิ่น เพื่อนำมาต่อยอดให้ การศึกษาไทยก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๒) ด้านโอกาสทางการศึกษา มีการสร้างสถานศึกษาทุกระดับมากมายทั้งด้าน ปริมาณและคุณภาพ มีโรงเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ส่วน ระดับอุดมศึกษาก็มีการตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นใหม่หลายแห่ง รวมทั้งขยายวิทยาเขตของ มหาวิทยาลัยออกไปตามจังหวัดต่างๆ ในขณะที่มีการเรียนการสอนในสาขาวิชาหลากหลาย มากขึ้น

ยิ่งในยุคปัจจุบันการศึกษาได้ขยายขอบเขตกว้างไกล โดยผ่านทางสื่อและ อินเทอร์เน็ต ทำให้คนไทยสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลา และรับความรู้ข้ามพรมแดนภายใน เวลาอันรวดเร็ว ก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลต่อสังคมที่คนไทยจะสามารถเรียนรู้ได้ตลอด ชีวิต

อย่างไรก็ตามการศึกษาในปัจจุบันของไทยยังขาดการแก้ไขที่จะทำให้นักเรียนเรียนรู้โดยการใช้ความคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ซึ่งจะเป็นการสร้างสรรค์มากกว่า

การเรียนโดยการท่องจำ ลักษณะเช่นนี้ทำให้การศึกษาในสถานศึกษาประสบผลสำเร็จไม่มากนัก โดยเฉพาะการหันไปเรียนกวดวิชาเพื่อสอบเข้าในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญระดับชาติในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันแก้ไขในปัจจุบัน

๔.๖ สถาบันนันทนาการ

ในปัจจุบันสถาบันนันทนาการได้แพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในแง่ศิลปกรรม ศิลปการแสดง และศิลปะทางด้านภาษา ศิลปกรรมได้แก่ งานปั้น งานวาด การประดิษฐ์ตกแต่ง ศิลปการแสดง ได้แก่ ลิเก รำวง ลำตัด ดนตรี ละคร ภาพยนตร์ ส่วนศิลปะทางด้านภาษา ได้แก่ นวนิยาย เรื่องสั้น โคลง กลอน ฉันทน์ เป็นต้น อนึ่ง ความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ และการกีฬาเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันนันทนาการนี้เช่นกัน และรวมไปถึงสถานที่ท่องเที่ยว และที่พักตากอากาศทั่วไป ปัจจุบันเกมคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตต่างก็ให้ความรู้ความเพลิดเพลิน ทำให้ผู้คนได้รับความบันเทิงในอีกรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน

แม้ว่าความบันเทิงและนันทนาการจะให้ความสุขแก่คนไทยทั่วไป แต่หากกลุ่มหลงและใช้เกินขอบเขตจะก่อให้เกิดการเสียดทรัพย์และสูญเสียเวลา รวมทั้งถูกดึงเข้าสู่แหล่งอบายมุข ดังนั้น เราจะต้องมีสติในการบริโภคหรือใช้สิ่งเหล่านี้ให้อยู่ในขอบเขต ใช้หลักเหตุและผล และคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ เพื่อมิให้หลงผิด จะทำให้เราอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

(๕) สังคมไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน

สังคมไทยเกี่ยวข้องกับผูกพันกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย และได้ก่อตั้งสมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาเซียน (ASEAN – Association of Southeast Asia Nations) เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างสมาชิกทั้ง ๑๐ ประเทศขึ้น สังคมในภูมิภาคเดียวกันต่างมีสถานะท่าเทียบกันและมีโครงสร้างทางสังคมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน รวมทั้งให้ความสนใจเรียนรู้เรื่องราวของกันและกันเสมอมา

ในขณะเดียวกัน สังคมไทยมีความผูกพันกับสังคมอื่นทั่วโลก สังคมเหล่านี้มีสถานะแตกต่างกัน ซึ่งอาจจำแนกเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว สังคมอุตสาหกรรมใหม่ และสังคมกำลังพัฒนา เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมจึงเป็นรูปแบบต่างระดับกัน

กล่าวคือ สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมกำลังพัฒนามักจะพึ่งพาสังคมที่พัฒนาแล้วในยุโรปและอเมริกา ทั้งที่เป็นเงินทุน เทคโนโลยี การศึกษา และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะความเจริญก้าวหน้าของสังคมดังกล่าวมีขึ้นมานานและมีอิทธิพลเหนือประเทศที่มีระดับการพัฒนาที่ต่ำกว่า จึงเกิดการไหลบ่าของวัฒนธรรมตะวันตกเข้าไปแทนที่วัฒนธรรมดั้งเดิม โดยคนในสังคมค่อยพัฒนาที่จะละทิ้งวัฒนธรรมของตนเองและหันไปรับวัฒนธรรมของอารยประเทศมาใช้ โดยปราศจากการไตร่ตรอง ทำให้สูญเสียรากเหง้าของวัฒนธรรมที่ดีของไทยที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานร้อยนับพันปีไป สังคมจึงสูญเสียความสมดุล และเมื่อผสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายใน เช่น ทำให้ความสัมพันธ์และสถาบันทางสังคมไม่ทำงานครบสมบูรณ์ ทำให้เกิดปัญหาสังคมขึ้น

(๖) สรุป

สังคมไทยมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญคือ คนไทย วัฒนธรรมไทย และอาณาเขต ซึ่งมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแม้ว่าจะมีความหมายหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม สังคมไทยนั้นเป็นสังคมกึ่งเกษตรกรรม – อุตสาหกรรม ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์เหนือสิ่งอื่นใด

เนื่องจากคนไทยมีความสัมพันธ์กันในสังคม ดังนั้นจึงมีความเกี่ยวเนื่องกับสถาบันต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกที่มีหน้าที่อบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมให้เป็นพลเมืองดี ถือว่ามีบทบาทสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังมีสถาบันอื่นๆ ที่มีความสำคัญในสังคมไทย โดยเฉพาะสถาบันทางศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันทางการเมือง ซึ่งมีหน้าที่อบรมพลเมืองให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ทำให้สังคมไทยมีความสงบสุขร่มเย็น อย่างไรก็ตามแม้ว่าสังคมไทยจะมีกฎระเบียบทางสังคมซึ่งสถาบันทางสังคมได้มีส่วนหล่อหลอมให้สมาชิกดำเนินชีวิตตามแนวทางที่วางไว้แล้วก็ตาม การปลุกฝังค่านิยมที่ดีให้แก่เยาวชนให้เห็นคุณค่าของส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน จึงจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่สงบสุขได้ อนึ่ง เนื่องจากสังคมไทยในปัจจุบันเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะกระแสอิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาในสังคมไทย ถ้าหากสมาชิกในสังคมไทยไม่ร่วมมือกันรักษาวิถี

ชีวิตและวัฒนธรรมที่มีคุณค่าไว้แล้ว กลับหันไปรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาโดยไม่ไตร่ตรอง แนวโน้มที่จะทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงและเกิดปัญหาที่มีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพราะหากเรารับวัฒนธรรมต่างชาติเหล่านั้นมา โดยไม่เข้าใจบริบททางสังคมของตนเองก็จะเกิดผลกระทบที่ต่อเนื่อง ยากต่อการแก้ปัญหาในอนาคตได้

สังคมยุคดิจิทัล

ในห้วง 25 ปีที่ผ่านมา โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากการพัฒนาแบบก้าวกระโดดของเทคโนโลยีทางการสื่อสารคมนาคมและคอมพิวเตอร์ ทำให้การติดต่อสื่อสาร การดำเนินธุรกรรม และงานประจำหลายประเภทที่เคยอาศัยการเชื่อมโยงโดยตรงระหว่างบุคคล และกับเอกสาร ได้ถูกแทนที่ด้วยระบบสื่อสารข้อมูลแบบดิจิทัลที่มีประสิทธิภาพยิ่ง กล่าวคือ ข้อมูลได้รับการส่งผ่านด้วยความเร็วสูง และคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ ทำให้มีการเรียกสังคมยุคนี้ว่า สังคมยุคไร้พรมแดน หรือสังคมยุคดิจิทัล หรือสังคมยุคข่าวสาร เป็นต้น

ประเทศไทยได้โอบรับสังคมยุคไร้พรมแดนเนิ่นนานมาแล้วเช่นกัน โดยภาครัฐบาลและภาคเอกชนต่างส่งเสริมให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ และนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในสถานที่ทำงานของทางการ สถานศึกษา และสำนักงานองค์การธุรกิจอุตสาหกรรมอย่างกว้างขวาง จึงมีการใช้ประโยชน์ในการติดต่อและเผยแพร่ข่าวสารของหน่วยงานของรัฐผ่านทางเครื่องข่ายอิเล็กทรอนิกส์ หรือที่เรียกว่า รัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (e-government) สาธารณสุขอิเล็กทรอนิกส์ (e-health) การเรียนรู้อิเล็กทรอนิกส์ (e-learning) หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (e-books) การสอบอิเล็กทรอนิกส์ (e-testing) และการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-commerce) รวมทั้งการติดต่อสื่อสาร โดยจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) เป็นอาทิ

สังคมยุคดิจิทัลก้าวหน้าไปไกลและคนได้ใช้ประโยชน์จากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการสื่อสาร ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมแบบใหม่ เช่น ชุมชนเสมือนจริงหรือชุมชนออนไลน์ (virtual community) และโรงเรียนเสมือนจริง (virtual school) อันส่งผลให้เกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (knowledge-based society) ที่ผู้คนจะติดต่อผูกพันต่อกันด้วยการสื่อสารผ่านเครือข่ายที่ไม่จำกัดสถานที่ เวลา และตัวตนจริงๆ ดังเช่นในอดีต

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวจะเอื้อประโยชน์กับคนในยุคโลกาภิวัตน์มากมายมหาศาลก็ตาม แต่หากมีการนำไปใช้ไม่ถูกต้อง ก็จะทำให้เกิดผลร้ายมหันต์เช่นกัน ตัวอย่างเช่น การหมกมุ่นเล่นเกมส่ทางเครือข่าย (ติคเกมส่ออนไลน์) การดูภาพลามกอนาจารทางเครือข่าย (เวปโป้) และการหลอกลวงทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ทั้งนี้เพราะการกระทำดังกล่าว ก่อให้เกิดการเสียทรัพย์ เสียเวลา เสียสุขภาพ และขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย ซึ่งรัฐบาลของประเทศต่างๆ ทั่วโลกต่างกวาดขันเพื่อปกป้องมิให้เยาวชนของตนเข้าไปพัวพัน อันจะก่อให้เกิดเป็นปัญหาสังคมขึ้นตามมา

เรื่องที่ ๓

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

เมื่อพูดถึงสังคมหรือคนที่มาอยู่รวมและมีความสัมพันธ์ เราต้องนึกถึงวัฒนธรรมที่เป็นผลผลิตที่เกิดจากการกระทำระหว่างกันของสมาชิกของสังคม ซึ่งเป็นเสมือนเหรียญกษาปณ์ที่สังคมเป็นด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งเป็นวัฒนธรรมในเหรียญเดียวกัน นั่นเอง

มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้น โดยสมาชิกของสังคมให้การยอมรับและนำไปเป็นวิถีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งคุณค่าของสังคม บรรทัดฐานทางสังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนผลผลิต ผลงาน หรือภูมิปัญญาที่มนุษย์สร้างขึ้น

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของคนไทย มีความเป็นเอกลักษณ์แต่ก็มีความหลากหลายของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิศาสตร์ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชนชาติไทย

(๑) ความหมายและลักษณะของวัฒนธรรม

๑.๑ ความหมายของวัฒนธรรม

โดยปกติ คำว่าวัฒนธรรมมีความหมายสองทาง คือ ความหมายที่หนึ่ง วัฒนธรรม หมายถึง ธรรมเนียมที่เป็นเหตุให้เจริญ เป็นความหมายที่มาจากคำสองคำ คือ “วัฒน” กับ “กรรม” คำว่าวัฒน หรือพัฒน์ หมายถึง ความเจริญ ส่วนคำว่ากรรม หมายถึง คุณความดี ความชอบ ดังนั้น วัฒนธรรม จึงหมายถึง ธรรมเนียมแห่งความเจริญ ความหมายที่สอง วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ไม่มียุทธศาสตร์ชาติ แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในสังคมนั้นมีความต้องการ และจำเป็นต้องผลิตหรือสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้อนุชนรุ่นหลังด้วยการสั่งสอนและเรียนรู้แล้วสืบๆ ต่อกันมาเป็นประเพณี^๑

^๑ งาน ทองประเสริฐ, “ภาษากับวัฒนธรรม” ใน วัฒนธรรมไทย. ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๔ (มกราคม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗-๓๑.

วัฒนธรรมในความหมายที่สอง เป็นความหมายที่นักสังคมวิทยา และนักสังคมศาสตร์ได้ให้ไว้ โดยกำหนดให้มีความหมายครอบคลุมกิจกรรมที่กว้างขวางกว่า กล่าวคือ วัฒนธรรมเป็นทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น ภาษา การทำเครื่องมืออุตสาหกรรม ศิลปะ กฎหมาย ศาสนา การปกครอง และศีลธรรม เป็นต้น กับรวมถึงอุปกรณ์ที่เป็นวัตถุ หรือสิ่งประดิษฐ์ ซึ่งแสดงรูปแบบแห่งสัมฤทธิ์ผลทางวัฒนธรรมและทำให้ลักษณะ วัฒนธรรมทางปัญญาสามารถส่งผลให้เป็นประโยชน์ใช้สอยได้ เช่น อาคาร เครื่องมือ เครื่องจักรกล เครื่องมือสื่อสาร ศิลปวัตถุ เป็นต้น

ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นทุกสิ่งที่เราเรียนรู้และรับการถ่ายทอดมาจากการติดต่อสัมพันธ์ ระหว่างกันอันรวมถึงภาษา ธรรมเนียมประเพณีและสถาบันทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ เป็นแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคม และถ่ายทอดกันไปทางสังคม โดยอาศัยสัญลักษณ์ วัฒนธรรม จึงเป็นลักษณะเด่น และเป็นสากลสำหรับสังคมมนุษย์ ซึ่ง ไม่มีในสิ่งมีชีวิตอื่น นอกจากมนุษย์

๑.๒ ลักษณะของวัฒนธรรม

ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมมีดังนี้

๑) วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นเพื่อตอบสนอง ความต้องการของสังคม เช่น การสร้างอาคารบ้านเรือน คอมพิวเตอร์ ภาพยนตร์ เป็นต้น หรือคัดแปลงแต่งเติมสิ่งที่เป็นธรรมชาติให้มีรูปลักษณะใหม่ เช่น การตัดแต่งต้นไม้ให้เป็น รูปร่างต่างๆ การแต่งแต้มสีสันของหน้าตาให้ดูสดใส สวยงาม เป็นต้น

วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นมีทั้งวัฒนธรรมที่เราสามารถมองเห็นและจับต้องได้ เช่น อาหาร โต๊ะ เสื้อผ้า หรือที่เรียกว่า วัฒนธรรมประเภทวัตถุ และวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น เช่น ค่านิยม ทศนคติ ความรู้ ความเชื่อ สถาบันทางสังคม และโครงสร้างทางสังคม ตลอดจนภูมิปัญญา เป็นต้น

๒) วัฒนธรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ในอดีตกาลที่เป็นยุคแรกเริ่มของการ กำเนิดมนุษย์นั้น มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมขึ้น ในกาลต่อมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมกลับ เป็นสิ่งสร้างความเป็นมนุษย์ โดยเด็กจะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูและขัดเกลาทางสังคม

จากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ครูอาจารย์และจากตำราต่างๆ เมื่อเด็กได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัวและความรู้พื้นฐานจนถึงระดับหนึ่งแล้ว ก็จะปรับปรุงพัฒนาและคิดประดิษฐ์เป็นวัฒนธรรมใหม่ๆ ขึ้นมาใช้

๓) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สมาชิกของสังคมยอมรับ มีส่วนร่วมและนำไปใช้ในการสร้างวัฒนธรรมใดขึ้นมา หากคนในสังคมไม่ยอมรับและไม่มีส่วนร่วม จะไม่ถือว่าเป็นวัฒนธรรม

๔) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลัง ภายหลังจากที่มีการสร้างวัฒนธรรมและทำการพัฒนาขึ้นมา ก็จะมีการสั่งสมกลายเป็นองค์ความรู้ของสังคม และมีการถ่ายทอดไปยังอนุชนรุ่นหลังต่อไปเรื่อยๆ หากวัฒนธรรมนั้นไม่ได้รับการส่งต่อไปให้สมาชิกรุ่นหลังจะทำให้วัฒนธรรมนั้นสูญหายไป

๕) วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติรอบข้างและความต้องการของสมาชิกในสังคม วัฒนธรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปอันเป็นผลมาจากการแพร่กระจายและการยืมวัฒนธรรมอื่นเข้ามา เช่น เทคโนโลยี ระบบการศึกษา ระบบการเมืองการปกครอง เครื่องแต่งกาย เป็นต้น ในการรับวัฒนธรรมอื่นเข้ามาใช้ในสังคมตนเองนั้น ก่อให้เกิดการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมหรือการสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรมอื่นกับวัฒนธรรมดั้งเดิมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขึ้นได้

ลักษณะของวัฒนธรรมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรม ทำให้เราสามารถทำความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมได้ดียิ่งขึ้น

(๒) ประเภทของวัฒนธรรม

นักวิชาการแบ่งวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามเป้าหมายและลักษณะดังนี้

๒.๑ การจัดประเภทตามลักษณะที่มองเห็นหรือสัมผัสได้

การจัดประเภทตามลักษณะที่มองเห็นหรือสัมผัสได้ แบ่งออกเป็น

- ๑) **วัฒนธรรมทางวัตถุ** เป็นวัฒนธรรมที่สามารถมองเห็น สัมผัสได้ เช่น หนังสือ แวนตา รถยนต์ โทรทัศน์ เป็นต้น
- ๒) **วัฒนธรรมทางอวัตถุ** เป็นวัฒนธรรมที่มองไม่เห็น เป็นมโนภาพ เช่น ค่านิยม มารยาท ประเพณี บรรทัดฐาน สถาบันทางสังคม ความเชื่อ เป็นต้น

๒.๒ การจัดประเภทตามเนื้อหา

การจัดประเภทของวัฒนธรรมตามเนื้อหา แบ่งออกได้ ดังนี้

- ๑) **คติธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางศีลธรรมและทางจิตใจ อันเป็นคติหรือหลักการดำเนินชีวิต เช่น ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู กตเวทิตะ เป็นต้น
- ๒) **วัตถุธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ หมายถึง วัตถุทางศิลปกรรม เช่น เจดีย์ บ้านเรือน เครื่องแต่งกาย ถนนหนทาง และสิ่งประกอบความเป็นอยู่ทุกชนิด รวมถึงเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งหลาย ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุทั้งสิ้น
- ๓) **เนติธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมาย หรือขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่มีความสำคัญด้วยกฎหมาย กล่าวคือ บางอย่างแม้ไม่มีกฎหมายห้าม แต่ถ้าใครปฏิบัติก็เป็นที่รังเกียจของสังคม เป็นที่อับอายขายหน้าเพราะถือกันว่าไม่ดีไม่เหมาะสมหรือที่เราเรียกว่า จารีต นั้นเอง
- ๔) **สหธรรม** ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม เป็นวัฒนธรรมในการติดต่อเกี่ยวข้องกับกลุ่มชน เช่น มารยาทในการเข้าหาผู้ใหญ่ มารยาทในโต๊ะอาหาร มารยาทในการเข้าสังคม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามไม่ว่าวัฒนธรรมจะจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวการจัดแบ่งออกเป็นประเภท แต่สิ่งสำคัญก็คือวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่คนสร้างขึ้นโดยผ่านสัญลักษณ์ ซึ่งมีทั้งวัฒนธรรมที่เรามองเห็นหรือสัมผัสได้ และวัฒนธรรมที่เรามองไม่เห็นแต่ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อใช้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์

(๓) ความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรม

๓.๑ ความสำคัญของวัฒนธรรม

ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า “วัฒนธรรมคือทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ตอบสนองความต้องการ” คำกล่าวนี้เป็นคำกล่าวที่ครอบคลุมลักษณะ ประเภท และความสำคัญของวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน จึงอาจจะเป็นการยากในการมองภาพวัฒนธรรมในแง่คุณประโยชน์ อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นจะขอกล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมเป็นข้อๆ ดังนี้

๑) เพื่อใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต กล่าวคือ

๑.๑) เป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิต ในแง่นี้ วัฒนธรรมเป็นอุดมการณ์ ค่านิยม ทศนคติและจุดหมายปลายทางของชีวิตที่คนในสังคม ประสงค์ที่จะดำเนินชีวิตให้บรรลุผลที่ตั้งไว้ เพราะวัฒนธรรมจะเป็นตัวแบบที่กำหนดว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะสม เป็นสิ่งที่ปรารถนาที่จะให้บังเกิดขึ้นซึ่งจะกลายเป็นจุดหมายที่บุคคลพึงบรรลุถึง และเป็นสิ่งเหมาะสมในการใช้แนวทางในการดำเนินชีวิต

๑.๒) เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ โดยผ่านทางกระบวนการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้เรียนรู้ระเบียบทางสังคม สถานภาพและบทบาท สถาบันและโครงสร้างทางสังคม

๑.๓) เป็นตัวควบคุมสังคม การควบคุมทางสังคมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนดเฉพาะเจาะจงถึงการแสดงออกของบุคคลในสังคม หรือที่เรียกว่า “บรรทัดฐานทางสังคม” ซึ่งกำหนดแนวทางของความประพฤติของคนในสังคม

๑.๔) เป็นสิ่งของเครื่องใช้ทุกประเภทเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ในแง่นี้เป็นวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น อาหาร เสื้อผ้า บ้านเรือน ยา รักษาโรค ศิลปกรรม ภาพวาด ตลอดจนเครื่องจักร คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

๒) วัฒนธรรมทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพให้กับสมาชิกของสังคม ให้มีลักษณะเป็นแบบใดแบบหนึ่ง แม้ว่าบุคลิกภาพจะเป็นผลมาจากปัจจัยทางชีวภาพบางส่วนก็ตาม แต่การอาศัยอยู่ร่วมกับคนอื่นภายใต้กฎระเบียบสังคมเดียวกัน ทำให้คนมีบุคลิกภาพ

โน้มนำไปยังกับกลุ่มที่อาศัยอยู่ร่วมกัน เช่น เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่เป็น โจรจะมีบุคลิกภาพแตกต่างจากเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่ประกอบอาชีพสุจริต บุคลิกภาพดังกล่าวจะแสดงออกในรูปนามธรรม เช่น ความเชื่อ ความสนใจ ทักษะ ทักษะความคิดสร้างสรรค์ และสิ่งที่มองเห็น เช่น การแต่งตัว กิริยาท่าทาง เป็นต้น

๓) **วัฒนธรรมก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน** ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่น ทั้งนี้ถ้าหากสมาชิกของสังคมมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะก่อให้เกิดความผูกพัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันและกัน มีจิตสำนึกรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ตลอดจนร่วมกันอนุรักษ์ และสืบสานวัฒนธรรมของตนให้อยู่รอดและพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่า มนุษย์กับวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะต้องอยู่ควบคู่กันไป วัฒนธรรมจะเป็นสิ่งที่ตอบสนองและสร้างเสริมให้มนุษย์อยู่ในสังคมอย่างเป็นปกติสุข

๓.๒ คุณค่าของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็นระบบเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคม และสามารถตอบสนองความต้องการของคนในสังคมได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งระบบของวัฒนธรรมประกอบด้วย ๓ ระบบที่เชื่อมโยงกัน ดังนี้

๑) **ระบบคุณค่า** หมายถึง คีลธรรมของส่วนรวมของสังคม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ มักแสดงออกในรูปความคิดที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติบนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนรวม และเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง

๒) **ระบบภูมิปัญญา** เป็นระบบที่ครอบคลุมวิถีคิดของสังคม เป็นการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งปรากฏในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมท้องถิ่นเพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อม

๓) **ระบบอุดมการณ์อำนาจ** หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์ที่จะเสริมสร้างความมั่นใจ และอำนาจให้กับคนในชุมชน เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์

ผลิตใหม่ และถ่ายทอดให้เป็นไปตามหลักการของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรม และความยั่งยืนของธรรมชาติ เพื่อรักษาความเป็นอิสระของสังคมตนเองเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการครอบงำจากภายนอก^๒

ด้วยเหตุนี้ สังคมทุกสังคม จึงมีวัฒนธรรมที่คนในสังคมนั้นๆ ยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เป็นภูมิปัญญา และเป็นระบบอุดมการณ์ของสังคม อันส่งผลให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมั่นคง เต็มเปี่ยมไปด้วยศักดิ์ศรีและความเคารพในสังคมตนเอง ดังนั้น เราต้องยอมรับว่าทุกสังคมมีวัฒนธรรมของตนเอง ไม่ควรแสดงการดูถูกเหยียดหยามวัฒนธรรมของสังคมอื่น ในทางตรงกันข้ามก็ต้องไม่ดูถูกวัฒนธรรมของสังคมตนเองหรือยกย่องวัฒนธรรมจากสังคมอื่นว่าดีกว่าเหนือกว่าและน่ายกย่องกว่าวัฒนธรรมของตนเอง เพราะการกระทำเช่นนี้เป็นเสมือนการลดศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของสังคมตนเอง ย่อมจะไม่เกิดความเจริญงอกงามใดๆ แก่ตนเองและสังคมของตนเอง นอกจากนี้การเปรียบเทียบวัฒนธรรมของแต่ละสังคมว่าสูงต่ำ ดีเลวกว่ากัน เป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ เพราะแต่ละวัฒนธรรมก็มีหน้าที่เป็นแบบฉบับของแต่ละสังคม

(๔) ความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมในภูมิภาค

ประเทศไทยอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชน กลุ่มใหญ่ๆ ตามภาษาพูดราว ๑๑ กลุ่ม ซึ่งได้แก่ ชาวไทยที่พูดภาษาไทยกลาง ไทยใต้ ไทยอีสาน ไทยเหนือ ไทยมุสลิม (ภาคใต้) ไทยจีน ไทยมุสลิม (กรุงเทพฯ) ไทยมาเลย์ เขมรและกุกุ ชาวเขาเผ่าต่างๆ มอญ และชนอพยพอื่นๆ เช่น เวียดนาม อินเดีย พม่า เป็นต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยกำหนดให้ภาษาไทยเป็นภาษากลางและเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีของพระนครออกไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ ทำให้เกิดมีวัฒนธรรมหลักของไทยขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยกย่องและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเช่นกัน

^๒ ศักดิ์ชัย เกียรติธนาสินทร์, “ภูมิปัญญาชุมชน” : ยาชูพิเศษในการพัฒนา” ใน วัฒนธรรมไทย. ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๕ (มิถุนายน, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

นับแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน สังคมไทยมีความเป็นปึกแผ่นและมีวัฒนธรรมหลักที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศที่เด่นชัดทำให้สามารถแยกแยะความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมไทย กับวัฒนธรรมพม่า วัฒนธรรมลาว วัฒนธรรมเขมร และวัฒนธรรมของชนในภูมิภาคอื่นของเอเชียและของโลกได้อย่างชัดเจน เราจึงเรียกกันว่า “วัฒนธรรมไทย” อย่างไรก็ตามเนื่องจากสังคมไทยเป็นที่รวมของชนหลายเผ่าพันธุ์และมีการยกย่องวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มแต่ละท้องถิ่นอย่างจริงจังตลอดมา ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมในภูมิภาค มีปรากฏอย่างเด่นชัด และได้รับการอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบสาน และถ่ายทอดมาตราบนานเท่าทุกวันนี้

๔.๑ วัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมไทยที่เป็นวัฒนธรรมแกน หรือวัฒนธรรมหลักของประเทศ ได้หล่อหลอมให้คนไทยทุกหมู่เหล่าทุกภูมิภาคเป็นหนึ่งเดียว และนำมาปฏิบัติใช้เป็นวิถีชีวิตที่คนทั้งชาติต่างภูมิใจ และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้เกิดความสามัคคีของพลเมือง พื้นฐานวัฒนธรรมไทยมาจากสิ่งต่อไปนี้

๑) การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สถาบันพระมหากษัตริย์ได้เกิดขึ้นอยู่ควบคู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่เริ่มต้นเป็นชาติไทย พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งชาติที่พสกนิกรทุกหมู่เหล่าแซ่ซ้อง ให้ความเคารพนับถือ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวของคนทั้งประเทศ ชนทุกเผ่าพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรไทยได้อยู่ร่วมกันสมัครสมานสามัคคีและรวมกันเป็นหนึ่งเดียว ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พระราชกรณียกิจและขัตติยประเพณีด้านต่างๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทยอย่างแน่นแฟ้น

๒) พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของชาติไทย โดยรัฐให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครอง พระพุทธศาสนาได้กำหนดค่านิยม ความเชื่อ แนวความคิด และบรรทัดฐานทางสังคมของชนชาติไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจะได้รับการยกย่องและปฏิบัติตาม ทำให้วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น

๓) **ภาษาไทย** ภาษาไทยกลางเป็นภาษาประจำชาติที่คนไทยทั่วประเทศสามารถพูดเข้าใจและเขียนอ่านได้ ภาษาไทยกลางจึงเป็นตัวเชื่อมโยงให้คนในชาติติดต่อสื่อสาร และสร้างความผูกพันต่อกัน ทำให้คนไทยสามารถทำความเข้าใจวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมของภูมิภาคต่างๆ ได้ดี

๔) **อาชีพเกษตรกรรม** ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดประเทศหนึ่งของภูมิภาคมาช้านานแล้ว ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบทและมีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับพื้นดิน ท้องทุ่งและไร่นา ประเพณีและวัฒนธรรมส่วนใหญ่จึงมีพื้นฐานมาจากการเกษตรและการมีชีวิตรอบอยู่ในชนบท อันเป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาทุกด้านของวิถีชีวิต แม้ในปัจจุบันที่ประชากรบางส่วนจะอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมือง และประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรมและการบริการ แต่ความผูกพันกับชนบทและอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งรวมไปถึงการประมงและการเลี้ยงสัตว์ยังคงฝังอยู่อย่างแน่นแฟ้น

๕) **วิถีการดำเนินชีวิตและบุคลิกภาพ** คนไทยจะมีบุคลิกอ่อนน้อมถ่อมตนให้ความเคารพผู้ใหญ่ที่มีคุณวุฒิและวัยวุฒิสูงกว่าตน เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณา และผูกพันกับครอบครัว นอกจากนี้ คนไทยยังให้ความสำคัญกับการคบเพื่อนและเอาใจเขามาใส่ใจเรา หรือที่เรียกว่า ความเกรงใจ บุคลิกภาพดังกล่าวได้รับการหล่อหลอมจากกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ทั้งทางตรง เช่น จากครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน เป็นต้น และทางอ้อม เช่น สุภายิตสอนใจ คำพังเพย ปริศนาคำทาย และการละเล่นพื้นบ้าน เป็นต้น

๖) **อาหารไทยและสมุนไพร** อาหารไทยเป็นที่รู้จักและนิยมกันทั่วโลก เพราะมีลักษณะพิเศษนั่นคือ มีรสจัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งรสเผ็ด และมีสมุนไพรมากมายเป็นเครื่องปรุงรส ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยในการปรุงอาหาร ที่มีประโยชน์และมีคุณค่าทางอาหารครบถ้วน แสดงออกถึงคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม นั่นคือ ความประณีตในการตกแต่งอาหารอย่างสวยงาม อาหารไทยจึงเป็นวัฒนธรรมหลักของชาติไทย

๗) **วันสำคัญและเทศกาล** วันสำคัญและเทศกาลของชาติไทยมีตลอดทั้งปี ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ นักขัตฤกษ์ และวันสำคัญของชาติที่คนไทยทุกภูมิภาคเฉลิมฉลอง ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมหลัก ดังนี้

๓.๑) วันสำคัญที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เช่น วันจักรี วันปิยมหาราช วันฉัตรมงคล วันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เป็นต้น

๓.๒) วันนักขัตฤกษ์และประเพณี เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันครอบครัว วันครู วันสารทไทย วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันศิลปินแห่งชาติ วันเด็กแห่งชาติ วันพืชมงคล เป็นต้น

๓.๓) วันที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา วันธรรมสวนะ (วันพระ) เป็นต้น

๔.๒ วัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ ของไทย^๓

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ประเทศไทยมีขนาดใหญ่ มีสภาพภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมและกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันไปตามภูมิภาค จังหวัดและอำเภอ คนในแต่ละพื้นที่ได้สร้างวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับท้องถิ่นที่กลุ่มนั้นๆ อาศัยอยู่ และได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมานับเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้น

๑) วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ

วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนาที่ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธศาสนา แสดงออกถึงมิตรไมตรีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งที่คนในท้องถิ่นภาคเหนือยังรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่างวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคเหนือ ในที่นี้จะกล่าวถึงตั้งแต่จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ขึ้นไปจนถึงจังหวัดในตอนบน ที่สำคัญ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และจังหวัดแม่ฮ่องสอน ดังนี้

^๓ วัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ ของไทย จัดแบ่งตามเกณฑ์ทางวัฒนธรรมโดยยึดหลักตามสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

๑.๑) การทำบุญทอดผ้าป่าแล้ว จะกระทำกันในเขตตัวอำเภอ และ อำเภอรอบนอกของจังหวัดกำแพงเพชร โดยกระทำพร้อมกันทุกวัด ในคืนวันลอยกระทง หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ โดยชาวบ้านแต่ละครัวเรือน จะจัดหากิ่งไม้หนึ่งกิ่ง เทียนไข ๑ เล่ม และผ้า ๑ ผืน ข้าวสาร อาหารแห้ง ผลไม้ บริหารของใช้ต่างๆ พอตกลงกลางคืน เวลาราว ๑๕.๐๐ น. ชาวบ้านจะนำองค์ผ้าป่าไปไว้ในลานวัด จัดให้เป็นแนวเป็นระเบียบ แล้วนำผ้า พาดบนกิ่งไม้เอาเครื่องไทยธรรมวางไว้ใต้กิ่งไม้ พอถึงเวลามรรคทายกวัดจะป่าวร้องให้ เจ้าของผ้าป่าไปจับสลากรายนามพระภิกษุเมื่อได้นามพระภิกษุแล้ว เจ้าของผ้าป่าจะเอามาก ลัดคิดไว้กับผ้าที่ห้อยอยู่บนกิ่งไม้ของตน และพากันหลบไปแอบอยู่ในเงามืด เฝ้ารอด้วยความสงบต่อไปว่าพระภิกษุรูปใดจะมาชักผ้าป่าของตน เมื่อพระภิกษุชักผ้าป่าเรียบร้อยแล้ว พระภิกษุทุกรูปจะไปนั่งรวมกัน ณ ที่จัดไว้ แล้วให้ศีล เจริญพระพุทธมนต์ อวยชัยให้พร เมื่อเสร็จสิ้นเสียงพระสงฆ์ มหรสพต่างๆ จะทำการแสดงทันที

๑.๒) ประเพณีเลี้ยงข้าวแดงขันโตกหรือกินข้าวแดงขันโตก เป็น ประเพณีของชาวล้านนา ผู้ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดทางภาคเหนือตอนบนและใช้ภาษาไทย-เหนือ เป็นภาษาพูด คำว่าแดง แปลว่า *เย็นหรือค่ำ* เป็นงานเลี้ยงที่หรูหรา มีการตกแต่งอย่าง สวยงาม มีอาหารภาคเหนือมากมายหลายชนิด ทั้งเจ้าภาพและแขกจะแต่งกายแบบพื้นเมือง ทั้งชายและหญิง งานเลี้ยงขันโตกด้วยสาวงามช่างฟ้อน ต่อมาเป็นคนหาบกระบิลหลวง ขบวนแห่งนี้จะผสมกับเสียงดนตรีโห่ร้องแสดงความชื่นชมยินดี เมื่อมาถึงงานเลี้ยงแล้วก็จะ นำกระบิลหลวงไปวางไว้กลางงานแล้วนำข้าวหนึ่งกระบิลหลวงแบ่งปันใส่กระบิลเล็กๆ แจกจ่ายไปตามโตกต่างๆ จนทั่วบริเวณงาน ซึ่งมีโตกใส่สำหรับกับข้าวเตรียมไว้ก่อนแล้ว อาหารที่เลี้ยงกันนั้น นอกจากจะมีข้าวหนึ่งเป็นหลักแล้ว จะมีกับข้าวแบบของชาวเหนือ คือ แกงฮังเล แกงอ่อม แกงแค แกงกะด้าง ใส่อั่ว จิ้นปิ้ง ลาบ น้ำพริกอ่อน น้ำพริกหนุ่ม แคบหมู ผัดสด ผักนึ่ง และของหวาน เช่น ขนมนปาด ข้าวแต๋น ข้าวควบ มีน้ำตั้นคนโท และเมี่ยง บุหรี่ จี๋โย เป็นต้น

๑.๓) ทำบุญตานก้วยสลากหรือกินก้วยสลาก ในช่วงวันเพ็ญเดือน ๑๒ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) ถึงวันเกี๋ยงดับ (วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) หรือราวเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายนของทุกปี เมื่อชาวบ้านว่างจากงานในอาชีพ ชาวเหนือหรือชาวล้านนา

ไทยจะทำบุญตักน้ำถวายสลากหรือกินถวายสลาก โดยเริ่มวันแรกแต่ละครอบครัวหรือคณะศรัทธาจะเตรียมงานต่างๆ หรือเรียกว่า “วันดา” ผู้หญิงจะไปจ่ายตลาดหาซื้อของ ส่วนผู้ชายจะเหลาดอกसानถวายไว้หลายๆ ใบทั้งเล็กและใหญ่ จากนั้น นำมากรูดด้วยใบทองหรือกระดาษสีต่างๆ เพื่อบรรจุของกินและของใช้ เสร็จแล้วนำไปทองหรือกระดาษปิดมัดถวายรวมกันเป็นมัดๆ สำหรับเป็นที่จับ ตรงที่รวบไว้นี้ชาวบ้านจะเสียบไม้ไผ่และสอดเงินไว้เป็นเสมือนยอดไว้ ถวายสลากมี ๒ ชนิด คือ ถวายเล็กจะมียอดเงินไม่มากนัก ใช้เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้พี่ป้าตายายที่ล่วงลับหรืออุทิศส่วนกุศลเพื่อตนเองในภายภาคหน้า ส่วนอีกชนิดหนึ่งเป็น ถวายใหญ่เรียกว่า “สลากไจ้ก” (สลากโชค) ส่วนมากจัดทำขึ้นเพื่ออานิสงส์ให้เกิดแก่ตนเองในภพหน้าจะได้มีกินมีใช้มั่งมีศรีสุขเหมือนชาตินี้

บุญตักน้ำถวายสลากมีคติสอนใจให้คนเรารู้จักรักใคร่สามัคคีกันทำงานเกิดความปรองดองในหมู่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ในขณะเดียวกัน ในทางคติธรรมจะมีคติสอนใจพระสงฆ์และสามเณรมิให้ยึดติดในลาภสักการะทั้งหลาย โดยเฉพาะถวายสลากที่ญาติโยมนำมาถวายนั้นอาจมีเล็กบ้าง ใหญ่บ้าง มีเงินมากน้อยต่างกัน การจับสลากจึงยังผลให้พระสงฆ์รู้จักตัดกิเลส อนึ่งการทำบุญโดยไม่เจาะจงพระผู้รับสิ่งบริจาคนั้น ถือเป็นการทำงานความดีเพื่อความดีจริงๆ ตามอุดมการณ์ เพื่อความสุขของจิตใจโดยแท้

ตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นงานประเพณีที่ผู้คนทางภาคเหนือของไทย ได้กระทำสืบทอดกันมานาน ยังมีตัวอย่างอีกมากมาย ดังเช่น ปอยหลวงหรืองานมหกรรมการทำบุญของล้านนา งานสมโภชพระพุทธชินราช ที่จังหวัดพิษณุโลก งานทำขวัญผึ้ง ของชาวอำเภอกีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย งานแข่งเรือที่เป็นตำนานกีฬาของชาวบ้านลุ่มน้ำในจังหวัดเพชรบูรณ์ งานสู่ขวัญเพื่อสร้างพลังใจของชาวบ้าน ซึ่งเป็นประเพณีธรรมเนียมไทยทั่วทุกภูมิภาค การตีเหล็กน้ำพี้ ของตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุดรดิษฐ์ พิธีสืบโตกของชาวล้านนา ประเพณีการพ้อนผี หรือการพ้อนผีมดผีเม็ง ซึ่งเป็นพิธีบวงสรวงวิญญาณบรรพบุรุษ ประเพณีสงกรานต์ หรือปีใหม่เมืองเหนือ ประเพณีบูชาเขาอินทขิล หรือหลักเมืองเชียงใหม่ และปอยสา่งลอง หรืองานบวชลูกแก้วเป็นสามเณรในพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น

๒) วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลาง

วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลางเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกันกับวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปบ้างเนื่องจาก สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และค่านิยมในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ลักษณะวัฒนธรรม และขนบประเพณีโดยรวมมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา และพิธีกรรม เกี่ยวกับความเชื่อในการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของวัฒนธรรมไทย

ตัวอย่างของวัฒนธรรมทางภาคกลางที่สำคัญ มีดังนี้

๒.๑) ประเพณีรับบัวโยนบัว มีขึ้นที่อำเภอบางพลี จังหวัด สมุทรปราการ เพื่อนมัสการหลวงพ่อดโต เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมากกว่า ๘๐ ปี โดย ชาวบ้านเชื่อตามตำนานว่าหลวงพ่อดโตลอยตามน้ำเจ้าพระยามาหยุดที่ปากคลองสำโรง เป็นการแสดงเจตจำนงอันแน่วแน่ว่าจะจำพรรษาอยู่ในละแวกนั้นอย่างแน่นอน ชาวบ้านจึง ช่วยกันรั้ง นิมนต์เข้ามาจนถึงวัดบางพลีใหญ่ใน ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานในปัจจุบันแล้วอัญเชิญ ขึ้นไว้ในโบสถ์ หลวงพ่อดโตจึงเป็นหลวงพ่อของชาวบางพลีตั้งแต่นั้นมา หลังจากนั้นทุกปีใน วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ชาวบางพลีจะนิมนต์หลวงพ่อดโตขึ้นเรือแล่นไปให้ชาวบ้านได้นมัสการ ชาวบ้านจะพากันคอยนมัสการหลวงพ่อดโตอยู่ริมคลอง ต่างก็เด็ดดอกบัวริมน้ำ แล้วโยนเบาๆ ขึ้นไปบนเรือของหลวงพ่อดโต ต่อมางานโยนบัวและรับบัวกลายเป็นประเพณีที่มีชาวบ้านจาก อำเภอเมืองและอำเภอพระประแดงชักชวนกันลงเรือพาย เรือแจว ไปดูงานประเพณี ชาวบาง พลีจึงถือปฏิบัติเป็นประเพณีที่สำคัญสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๒) การทำขวัญข้าว เป็นประเพณีที่ยังคงทำกันอย่างกว้างขวางใน หมู่คนไทยภาคกลาง ไทยพวน และไทยอีสานทั่วไป โดยจะนิยมทำกัน ๒ ระยะเวลา คือ ก่อน ข้าวออกรวงและหลังจากนวดข้าว และขนข้าวขึ้นยุ้งแล้ว สำหรับการเรียกขวัญก่อนข้าวออก รวงจะนิยมทำกัน ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นต้นไป ผู้ที่จะเรียกขวัญจะเป็นผู้หญิงซึ่ง จะแต่งกายให้สวยงามกว่าธรรมดา พอถึงที่นาของตน ก็จะปักเรือนขั้วข้าวลงนา จากนั้นก็นำผ้าขึ้นไปพาดกับต้นข้าว และเอาขนมนมเนย ของเปรี้ยว ของเค็ม เครื่องประดับ ของหอม ต่างๆ หมาก พลุ และบุหรี ไล่ลงไปนเรือนขั้วข้าว จากนั้นก็จุดธูป ๘ ดอก เทียน ๑ เล่ม และนั่งพนมมือเรียกขวัญข้าว พอเสร็จพิธีเรียกขวัญข้าวแล้ว ผู้ทำพิธีเรียกขวัญก็จะเก็บข้าว

ของที่มีค่าบางส่วนกลับบ้าน เช่น ผ้า แก้วแหวนเงินทอง หวีและกระจก เป็นต้น ส่วนเครื่องสังเวทย์อื่นๆ ก็จะทิ้งไว้ในเรือนขวัญข้าวนั้นต่อไป

๒.๓) การบูชารอยพระพุทธรบาท รอยพระพุทธรบาทจังหวัดสระบุรี เป็นปูชนียสถานที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่ง เพราะเป็นมรดกชิ้นเอกของชาติ และศาสนา เป็นที่รู้จักแพร่หลายของประชาชนและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเทศกาลบูชาพระพุทธรบาท คือ ช่วงวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๒ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ กับ ช่วงวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๔ ถึงวัน แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ประชาชนทั่วทุกสารทิศทั้งในเพศบรรพชิต และคฤหัสถ์ ต่างหลั่งไหลมานมัสการรอยพระพุทธรบาทในพระมณฑป อันเป็นการเชื่อมโยงความรู้สึกนึกคิดของพุทธบริษัททั้งหลายให้ผูกพันต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาอย่างเหนียวแน่นตลอดมา

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของประเพณีวัฒนธรรมของคนภาคกลางอีกมาก ที่ถือปฏิบัติกันมาช้านาน เช่น งานพิธีการทิ้งกระจาด ของจังหวัดสุพรรณบุรี งานประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ งานประเพณีตักบาตรเทโว ของจังหวัดอุทัยธานี การนมัสการบูชาพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ในภาคกลาง ๔ องค์ คือ หลวงพ่อโต วัดป่าเลไลยก์ จังหวัดสุพรรณบุรี พระพุทธโสธร วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา หลวงพ่อวัดบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม และหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง วัดมงคลจินดาราม จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

๓) วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสาน

ชนพื้นเมืองถิ่นอีสาน ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย มีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์บนพื้นฐานประวัติศาสตร์อันยาวนาน ได้นำแนวความคิด ความศรัทธา และความเชื่อที่ได้สั่งสม และสืบทอดเป็นมรดกต่อกันมา ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

๓.๑) งานบุญคูณลาน เมื่อชาวนาในพื้นที่ถิ่นอีสานเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะมัดข้าวที่เกี่ยวเป็นฟ่อน และนำฟ่อนข้าวมารวมกองไว้ที่ลานเพื่อนวดที่ลานนั้น และเมื่อนวดข้าวเสร็จก็นิยมทำกองข้าวที่นวดให้สูงขึ้นจากพื้นลาน เรียกว่า “คูณลาน” ผู้ที่ได้ข้าวมาก ก็มักจะจัดทำบุญกองข้าวขึ้นที่ลาน ชาวอีสานถือว่า บุญคูณลานก็คืองานทำขวัญข้าว ก่อนขนข้าวมาสู่ยุ้งฉาง จึงทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคล เพิ่มความมั่งมีศรีสุขแก่ตนและครอบครัว

และเป็นการอัญเชิญขวัญข้าวคือพระแม่โพสพให้มาอยู่ประจำข้าว หากข้าวมีขวัญอยู่ประจำ ก็เชื่อว่า การกินข้าวจะไม่สิ้นเปลืองและจะทำได้ผลดี

๓.๒) บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีสำคัญของชาวอีสาน นิยมทำกันในงานเทศกาลเดือนห้าฟ้าหก (ราวเดือนเมษายน – พฤษภาคมของปี) ในช่วงนี้ชาวนาจะเตรียมไถนา จึงรอฝน จากความเชื่อเรื่องสิ่งลี้ลับและเทวดาที่คนอีสานเรียกว่า “พญาแถน” ที่อยู่บนสวรรค์สามารถบันดาลให้ฝนตกฟ้าร้องได้ จึงมีการจัดพิธีบูชาพญาแถนทุกปีด้วยการทำบั้งไฟ เพื่อขอฝนมาใช้ในการกสิกรรม

๓.๓) ผีตาโชน ที่อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย มีการเล่นผีตาโชน ซึ่งเป็นชื่อการละเล่นชนิดหนึ่ง โดยผู้เล่นนำรูปหน้ากาก มีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัว มาสวมใส่ และแต่งตัวมิดชิด แล้วเข้าขบวนแห่แสดงท่าทางต่างๆ ในระหว่างมีงานบุญประเพณีประจำปีของท้องถิ่น การเล่นผีตาโชน หรือที่อำเภอคำชะอี เรียกว่า “บุญหลวง” นี้ เป็นการรวมเอาบุญประเพณีบางอย่าง ประจำเดือนต่างๆ ในฮีตสิบสองของภาคอีสาน คือ บุญพระเวสและบุญบั้งไฟเข้าด้วยกันเป็นบุญเดียวกัน โดยจัดขึ้นในวันข้างขึ้นเดือน ๘ นิยมทำ ๓ วัน วันแรกเป็นวันที่ประชาชนจากหมู่บ้านต่างๆ เดินทางมาร่วมงาน ซึ่งปกติจะนำบั้งไฟมาด้วย พิธีจะเริ่มตอนเช้าตรู่ โดยทำพิธีอัญเชิญพระอุปคุต เข้ามาประดิษฐาน ซึ่งอยู่ในวัด โดยเชื่อว่าจะสามารถป้องกันเหตุเภทภัยต่างๆ ที่จะเกิดในงานได้ จากนั้นก็มีการละเล่นทั้งกลางวัน และกลางคืน เช่น เล่นแข่งบั้งไฟ ฟ้อนรำ การแสดงผีตาโชน เป็นต้น จนล่วงถึงวันที่สองจะมีการจุดบั้งไฟ ส่วนวันที่สาม พระจะเทศน์สังกาส และเรื่องพระเวสสันดรทั้งวัน

นอกจากตัวอย่างงานประเพณีที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีประเพณีงานบุญ และการละเล่นที่สำคัญของภาคอีสานอีกมากมาย เช่น งานบุญพระเวสหรือบุญมหาชาติ ซึ่งกระทำกันหลังออกพรรษางานบุญข้าวสาก หรือสลาก เป็นการทำบุญอย่างหนึ่งของฮีตสิบสอง มีจุดประสงค์เพื่อมุ่งอุทิศส่วนกุศลให้ญาติสนิทที่ถึงแก่กรรมไปแล้ว และอาจอุทิศให้เปรตทั่วไป

นอกจากนี้ ยังมีประเพณีงานช่าง ที่จังหวัดสุรินทร์ การแห่ปราสาทผึ้ง ที่จังหวัดสกลนคร นครพนม หนองคาย และเลย พิธีไหลเรือไฟ ที่จังหวัดนครพนม ศรีสะเกษ มหาสารคามและอีกหลายจังหวัดในภาคอีสาน

๔) วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้

ภาคใต้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน เป็นแหล่งรับอารยธรรมจาก พระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และศาสนาอิสลาม ซึ่งได้หล่อหลอมกับความเชื่อ ดั้งเดิม ก่อให้เกิดการบูรณาการเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ ดังจะขอยกตัวอย่างมากล่าวพอสังเขป ดังนี้

๔.๑) ประเพณีลากพระ ชักพระ หรือแห่พระของชาวภาคใต้ ปฏิบัติกันมานานตั้งแต่ครั้ง โบราณกาล ชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนจะพร้อมใจกันอัญเชิญ พระพุทธรูปจากวัดขึ้นประดิษฐานบน “นมพระ” หรือบุษบกที่วางอยู่ตรงกลางร้านไม้ ร้าน ไม้นี้จะวางไว้บน ไม้ขนาดใหญ่สองท่อนอีกทีหนึ่ง หรือใช้นมพระวางบนล้อเลื่อน รถ หรือ เรือ แล้วลากหรือชักแห่ไปตามถนนหนทาง ตามแม่น้ำลำคลองหรือในทะเล

มีผู้สันนิษฐานว่าประเพณีลากพระเกิดขึ้นในประเทศอินเดียตามลัทธิของพราหมณ์ที่นิยมเอาเทวรูปออกแห่แทนในโอกาสต่างๆ และชาวพุทธได้นำเอาประเพณีนั้นมาดัดแปลง ในกรณีภาคใต้ของไทย ชาวบ้านจะตระเตรียมงานในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ และจะเริ่มทำการลากพระในตอนเช้าตรู่ของวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันออกพรรษา ประชาชนจะเดินทางไปวัดเพื่อนำภัตตาหารไปใส่บาตรที่จัดเรียงไว้ตรงหน้าพระลากเรียกว่า “ตักบาตรหน้าล้อ” เมื่อพระฉันภัตตาหารเช้าเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะนิมนต์พระภิกษุในวัดขึ้นนั่งประจำเรือพระ พร้อมทั้งอุบาสกและศิษย์วัดที่จะติดตามและประจำเครื่องประโคมอันมี โพน ฆ้อง โหม่ง ฉิ่ง ฉาบ แล้วชาวบ้านก็จะช่วยกันลากพระออกจากวัด ขณะที่ลากพระไป ประชาชนที่รออยู่จะนำต้ม (ข้าวเหนียวห่อในกะพ้อทำเป็นรูปสามเหลี่ยม) มาแขวนที่ล้อเลื่อนหรือรถเพื่อทำบุญกันไปตลอดทาง การลากพระนี้อาจขยายออกเป็น ๒-๓ วัน หรือ ๗-๑๐ วัน แล้วแต่ท้องถิ่น

๔.๒) ประเพณีสารทเดือนสิบ ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

๔.๓) การรำโนรา โนราเป็นการละเล่นที่เก่าแก่ของภาคใต้ ซึ่งนอกจากแสดงเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า โนราโรงครู

หรือ โนลาตงครู อีกด้วย พิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายในการจัด คือ ไหว้ครูหรือไหว้ตายายโนรา อันเป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อครู เพื่อทำพิธีแก้บน เพื่อทำพิธีขอรับการเป็นศิลาป็น โนราคนใหม่ และเพื่อประกอบพิธีเบ็ดเตล็ดต่างๆ ประเพณีการรำโนรา มีความสัมพันธ์กับ วิถีชีวิตของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะโนราโรงครู เป็นพิธีกรรมทางความเชื่อที่เป็นความเชื่อทาง พระพุทธศาสนาในระดับชาวบ้าน อันหมายถึงความเชื่อในหลักสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่ง ผสมผสานกับลัทธิพราหมณ์-ฮินดูและความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์หรือผีบางเทวดา อันรวม ไปถึงการเช่น ไหว้บรรพบุรุษ การเข้าทรง และพิธีกรรมทางความเชื่ออื่นๆ ด้วย

๔.๔) เทศกาลกินเจ หรือกินผักของชาวภูเก็ต เป็นประเพณีที่ขึ้นชื่อ มาก กล่าวกันว่า การกินเจในเมืองไทยเพิ่งมีมาเมื่อร้อยกว่าปีนี่เอง โดยชาวจีนฮกเกี้ยนอพยพ เข้ามาอาศัย และประกอบอาชีพทำเหมืองที่ภูเก็ต ครั้งหนึ่งเกิดโรคระบาด มีผู้แนะนำให้ สะเดาะเคราะห์ด้วยการถือศีลกินเจ ผู้คนจึงถือปฏิบัติตามและกลายเป็นประเพณีสืบทอดมา จนถึงทุกวันนี้

๔.๕) ประเพณีของชาวไทยมุสลิมทางภาคใต้ เช่น การเกิด การโกน ผมไฟ การแต่งงาน การตาย เป็นต้น ล้วนมีเอกลักษณ์พิเศษและเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา ยิ่ง เพราะแต่ละประเพณีที่กล่าวถึงจะได้รับการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด สืบต่อกันมาอย่างไม ขาดสาย ทั้งนี้ประเพณีเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติเฉพาะอย่าง เห็นได้ชัด ตัวอย่างเช่น ประเพณีการทำศพ สิ่งที่ต้องกระทำละเลยไม่ได้ คือ การอาบน้ำศพ ห่อศพ ละหมาดศพ และฝังศพ ถ้าไม่กระทำ เชื่อว่าจะบาปกันทั้งหมู่บ้าน แต่ถ้าไม่ละเลย จัดการแก่ศพตามขั้นตอนแล้ว จะพ้นบาปกันทั้งหมู่บ้านเช่นกัน

นอกจากประเพณีต่างๆ ที่กล่าวถึงแล้ว ทางภาคใต้ของไทยยังมี ประเพณีอื่นอีก เช่น การตัดบาตรรูปเทียน ประเพณีแห่ผ้าขึ้นพระธาตุ ประเพณีสวดมาลัย ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ประเพณีลาซัง ซึ่งจัดขึ้นเพื่อบวงสรวง แสดงความกตัญญูต่อ พระแม่โพสพ และต่อที่นาที่ทำให้การทำนาในฤดูกาลที่ผ่านมาได้ผลสมบูรณ์ เป็นต้น

ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และศาสนาที่มีอยู่ในท้องถิ่นของ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้เป็นวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละ ท้องถิ่นที่มีอยู่ในภูมิภาคนั้นๆ ถือเป็นหัวข้อที่น่าสนใจศึกษาเพื่อเรียนรู้ถึงความหลากหลายของ

วัฒนธรรมท้องถิ่นของไทยควบคู่ไปกับการศึกษาวัฒนธรรมหลักของชาติ หากคนไทยและเยาวชนไทยตระหนัก และเรียนรู้วัฒนธรรมแล้ว จะก่อให้เกิดความสำนึก และความภูมิใจในความเป็นไทยอันจักนำไปสู่การสร้างสรรค์ร่วมกัน และพัฒนาให้ทั่วทุกภูมิภาคของไทยเจริญรุ่งเรืองต่อไป

(๕) ความหมายและลักษณะของภูมิปัญญา

๕.๑ ความหมายของภูมิปัญญา

คำว่า **ภูมิปัญญา** มีผู้หลายท่านได้ให้คำจำกัดความไว้หลายความหมาย เช่น **อาจารย์จาวรณ ธรรมรัตน์** ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ เกร็ดความรู้ กฎระเบียบทางสังคมและแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม ที่ได้รับมาจากการผสมผสาน หรือการโต้ตอบกันอย่างกลมกลืนระหว่างคนกับศาสนาชาวบ้าน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพภูมิศาสตร์ และกระบวนการทางสังคม

อาจารย์สามารถ จันทร์สุรย์ กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตัวเอง หรือทางอ้อม ซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สืบทอดกันมา

เอกสารของศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้ให้ความหมายอย่างชัดเจนว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์ จินตนาการ และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวเองผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

จากนิยามของผู้รู้ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการสร้างและใช้ความรู้ของชาวบ้าน จึงเรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ด้วยเหตุนี้ ภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญยิ่งที่จะต้องได้รับการค้นหา เพราะมีอยู่กระจัดกระจายในวัฒนธรรมแทบทุกส่วน ด้วยการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ วิจัย และแบ่งออกเป็นหมวดหมู่เพื่อสร้างเป็น “องค์ความรู้” ให้ผู้คนยุคปัจจุบันได้ศึกษาและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งเพื่อถ่ายทอดให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม และจะได้ร่วมกันอนุรักษ์ สืบสาน นำไปใช้ และถ่ายทอดต่อไปชั่วกาลนาน

๕.๒ ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจำแนกออกได้เป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑) **ลักษณะที่เป็นรูปธรรม** เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น อาหาร การอาชีพ การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี การละเล่น เป็นต้น

๒) **ลักษณะที่เป็นนามธรรม** เป็นโลกทัศน์และปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าหรือค่านิยม และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะของภูมิปัญญาประเภทนี้สะท้อนให้เห็นใน ๓ มิติที่ทับซ้อนเป็นเรื่องเดียวกันเพราะเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยกัน ๓ ด้าน คือ

๒.๑) **ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์** และอำนาจนอกเหนือธรรมชาติที่ไม่อาจสัมผัสได้

จากลักษณะหรือประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ ทำให้ทราบได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีขอบเขตที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมความสัมพันธ์ทุกประเภทของการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ตลอดจนกฎเกณฑ์หรือระเบียบทางสังคม บรรทัดฐาน ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและอุดมการณ์ของสังคม

(๖) ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละภูมิภาค ซึ่งสามารถจำแนกประเภทตามลักษณะได้ ๑๐ ประเภท ดังนี้

๖.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา

ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้น ได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

๖.๒ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม

เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกในท้องถิ่นสร้างขึ้นมาจากเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญกำลังใจในสังคม ภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญๆ ในประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น

๖.๓ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน

เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะประเภทต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสาย กลายเป็นศิลปะที่มีลักษณะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

๖.๔ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน

นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อความอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้ เพื่อให้อาหารที่มีที่มีมากเกินความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานานซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆ มาบริโภคได้อีกด้วย

๖.๕ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการเล่นพื้นบ้าน

การเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

๖.๖ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาค เราสามารถพบหลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายตัวอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิด ความเชื่อ ของบรรพชนได้เป็นอย่างดี

๖.๗ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากจะแสดงออกถึงความสนุกสนาน และยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคม ซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

๖.๘ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลัง ถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมการวิจัยจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

๖.๙ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประติมากรรมและหัตถกรรมพื้นบ้าน

เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้น ถือเป็นประติมากรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันยังไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาประเภทนี้เท่าที่ควร หากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับประติมากรรมและหัตถกรรมแก่เยาวชน จะเป็นการรักษาภูมิปัญญาที่สำคัญของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

๖.๑๐ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออ่อนนวยเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูก และเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั่วทุกภูมิภาคของไทย

(๓) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๓.๑ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่เด็ก

มักกระทำกันด้วยวิธีการง่ายๆ ไม่ซับซ้อน สามารถดึงดูดใจให้กระทำโดยไม่รู้สีกตัว เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การกระทำตามแบบอย่าง การเล่นคำทายปริศนา เป็นต้น วิธีการดังกล่าวล้วนเป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพตามแนวที่สังคมประสงค์จะให้สมาชิกของสังคมเป็นอยู่ ส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องจริยธรรม ค่านิยม โลกทัศน์ ปรัชญาชีวิตและกฎเกณฑ์ การดำเนินชีวิตในสังคมทั่วไป

๓.๒ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่ผู้ใหญ่

ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นบุคคลที่มีวุฒิและประสบการณ์และอยู่ในวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจึงกระทำโดยผ่านการกระทำ เช่น การบอกเล่าในขณะที่มีการทำพิธีกรรมทั้งที่เป็นพิธีสู่ขวัญ พิธีทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมท้องถิ่น พิธีแต่งงาน เป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาได้กระทำกันขึ้น ๒ รูปแบบใหญ่ๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรได้แก่ คำบอกเล่าของปราชญ์ท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน ปริศนา คำทาย การเล่น และคำร้องสด ในรูปการบันเทิงชนิดต่างๆ ส่วนกรณีที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ในอดีตมีการเขียนลงในใบลานและสมุดข่อย ปัจจุบันได้มีการจดบันทึกเป็นภาษาไทยกลางโดยสำนักงาน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา และโดยปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละภูมิภาค ซึ่งได้เขียนเล่าเรื่องราวความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวาง

(๘) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของไทย

ประเทศไทยมีประวัติอันยาวนาน บรรพบุรุษได้สร้าง สืบสาน และทะนุบำรุงสั่งคม ให้มีความมั่นคงบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในแต่ละภูมิภาคมานำเสนอเพื่อศึกษา และใช้เป็นแนวทางในการค้นคว้าหาภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนและในภูมิภาคอื่นๆ ต่อไป

๘.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคเหนือ

ชาวล้านนามีโลกทัศน์เป็นพวก “สุนิยม” คือ มองโลกและชีวิต ตลอดจนถึงเกี่ยวข้องกับชีวิตในแง่ดีเสมอ ชีวิตนี้เป็นเรื่องน่าภิรมย์ เป็นพันธกิจและภาระหน้าที่ที่ต้องไฝหา และเพิ่มพูนความมีชีวิตชีวา ความน่าอยู่และความหมายให้แก่ชีวิตยิ่งขึ้นไป ดังนั้นคนล้านนาจึงต้องจัดการเรื่องของชีวิตด้วยการแสวงหาวิธีการที่ต้องมาจัดการสภาพที่แท้จริง นั่นคือ การดำเนินชีวิตก็คือการแบกหรือการผูกปัญหา และแก้ปัญหาคู่เนื่องกันไปตลอดเวลา

ดังนั้นจึงมีผู้รู้ที่สนใจและได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคเหนือ ซึ่งจะได้นำมากล่าวเป็นตัวอย่างในเบื้องต้นดังนี้

๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา ในหนังสือสมุดข่อยเรื่อง “จิกคำ” ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์มีคุณค่าเป็นทุนอยู่แล้วโดยกำเนิด คือความเป็นมนุษย์ แต่ในการครองชีวิตเพียงมนุษย์ คุณค่าดังกล่าวยังไม่พอเพียงอยู่แค่นั้น จะต้องแสวงหาความเป็นมนุษย์ให้มีขีดขั้นสูงสุดขึ้น ดังนั้น จะต้องยึดแก่นจริยศาสตร์ ๓ ประการ คือการไม่กระทำความชั่ว การประกอบคุณความดี และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์

จริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการมองโลกของชาวล้านนามาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องบุญกรรม หรือการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ คนล้านนามักจะพูดติดปากกันเสมอว่า

“แข่งเรือแข่งแป แข่งกันได้ แข่งบุญแข่งวาสนาแข่งกันไม่ได้” หรือมีอีกข้อความหนึ่งที่คล้ายคลึงกัน คือ

“กัฏฐกัฏฐคอยผ่อหัน กัฏฐคนผ่อบ่หัน” หมายถึง อันภูเขาดิ่งอยู่ห่างไกล เรายังมองเห็น แต่วาสนาของคนแต่ละคนมองไม่เห็น ดังนั้น มนุษย์ย่อมเป็นไปตามบุญกรรมกรรมในอดีตส่งผลให้เกิดเป็นมนุษย์ในชาติต่อไปจนกว่าจะหยุดทำกรรม นั่นคือ ยึดแนวกติกแห่งกรรมเป็นรากฐานนั่นเอง

นอกจากนี้ยังมีสุภาษิตของชาวล้านนาอีกมากมายที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม เช่น ประเพณีการสืบชะตา หรือการต่ออายุ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา กระทำขึ้นเพื่อยืดชีวิตด้วยการทำพิธีเพื่อให้เกิดพลังรอดพ้นความตายได้ เป็นประเพณีที่คนล้านนานิยมกระทำจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ประเพณีสืบชะตาบ้าน และประเพณีสืบชะตาเมือง

ประเพณีการสืบชะตาคนจะกระทำขึ้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วย หรือหมอคูตายหักว่าชะตาไม่ดี ชะตาขาด ควรจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ และสืบชะตาต่ออายุเสีย จะทำให้แคล้วคลาดจากโรคภัยและอยู่ด้วยความสวัสดิ์ต่อไป ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับการสืบชะตาบ้าน และการสืบชะตาเมืองอันเป็นอุบายให้ญาติพี่น้องและผู้เกี่ยวข้องมารวมกันเพื่อให้กำลังใจและปรึกษาหารือในการแก้ปัญหาบ้านปัญหาเมืองให้สำเร็จลุล่วงไป^๑

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตรและความสมบูรณ์ของภาคเหนือมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบผี และพระพุทธศาสนาในระดับพื้นบ้าน ซึ่งดำรงอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน โดยชาวบ้านจะเลือกปฏิบัติตามระบบความเชื่อทั้งสอง ต่างวาระและต่างวัตถุประสงค์กัน การแสดงออกของระบบความเชื่อดังกล่าวพิจารณาได้จากองค์ประกอบ ๔ ลักษณะ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อถือ วัตถุประสงค์หรือความคาดหวัง ระบบสัญลักษณ์และบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ในด้านของความสัมพันธ์กับชีวิตทางเศรษฐกิจ พิธีกรรมจะถูกสืบปฏิบัติ

^๑ พระอุดมวาทิตฺตคุณ. “ประเพณีสืบชะตา” ใน สืบชะตาจักรราศรี (กรุงเทพฯ : เจริญรัฐการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕ - ๓๓.

อย่างสอดคล้องกับระยะเวลา และขั้นตอนในการผลิต คือ ระยะเวลาก่อนฤดูเพาะปลูก หลังฤดูเพาะปลูกและหลังฤดูเก็บเกี่ยว โดยพิธีกรรมจะทำหน้าที่ให้การสนับสนุนอย่างมีพลังในแง่เป็นส่วนหนึ่งของเทคโนโลยีทางการผลิต ควบคุมพลังงานในการผลิต เป็นสิ่งสำคัญในการเอาชนะวิกฤตการณ์ในการบันดลความอุดมสมบูรณ์ ส่วนในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น พิธีกรรมมีลักษณะในการให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก ๔ ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับเครือญาติ ระดับครอบครัว และระดับผสมผสานการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

๓) **ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน** คือ เครื่องปั้นดินเผาทุ่งหลวง ตำบลทุ่งหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ผลผลิตที่ทำขึ้น ได้แก่ หม้อหรือโอ่ง ภาชนะฉลุลายเป็นดอกไม้ แจกัน เครื่องใช้ในครัวเรือน อ่างบัวและโอ่งขนาดใหญ่ สามารถส่งขายได้ทั่วประเทศ ทำให้เกิดรายได้เลี้ยงครอบครัว จึงมีการเสนอให้สืบทอดวิธีการทำให้แก่เยาวชนในท้องถิ่น โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นต่อไป

๔) **ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับอาหาร** ชาวบ้านนาไทยมีอาหารประเภทถั่ว คือ ถั่วเน่าเมอะ และถั่วเน่าเข็บบ โดยนำถั่วเหลืองไปต้ม นานประมาณ ๑ ชั่วโมง แล้วนำออกผึ่งให้เย็น ปรงรสกับกระเทียม พริกแดงและเกลือบดเข้าด้วยกันกับถั่ว นำมาห่อเป็นห่อเล็กๆ แล้วนำไปนึ่ง เรียกว่า ถั่วเน่าเมอะ รับประทานกับข้าวเหนียวและอาหารชนิดอื่นๆ แต่หากต้องการเก็บไว้กินนานๆ ก็จะเอาถั่วหมักที่บดละเอียด มาปั้นเป็นก้อน จากนั้นกดให้เป็นแผ่นบางๆ กลมๆ ด้วยการใช้ใบผาเป่ากดข้างบน ใช้ใบตองกล้วยไว้ข้างล่าง แล้วนำไปตากแห้ง เรียกว่า ถั่วเน่าเข็บบ ใช้ปิ้งหรือย่างก่อนรับประทาน หรือใช้ใส่ในอาหารแกงหรือต้มเพื่อให้รสเลิศ เป็นอาหารพื้นเมืองชนิดที่ให้สารอาหารประเภทโปรตีนซึ่งมีอยู่ในถั่ว ทดแทนโปรตีนจากเนื้อสัตว์ได้เป็นอย่างดี^๒

๘.๒ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคกลาง

ภาคกลางของไทยมีพื้นที่กว้างใหญ่ ประชากรอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก มีความเป็นอยู่เรียบง่ายทางวัฒนธรรม ดังนั้นจึงมีผู้ที่สนใจได้ทำการศึกษาภูมิประเทศท้องถิ่น

^๒ “จากถั่วเหลืองเป็นถั่วเน่า : ส่วนประกอบอาหารเนื้อแสนอร่อย” ภูมิปัญญาชาวบ้าน ใน เติลนิเวศ, ๕ มกราคม, ๒๕๔๓, หน้า ๒๗.

ของภาคกลางมากมาย แต่ที่จะนำมากล่าวที่นี้เป็นเพียงตัวอย่างที่ได้มีการศึกษาและเผยแพร่
ทั่วไป ดังต่อไปนี้

๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้านของเด็ก มี ๕๒ ประเภท
สามารถจำแนกได้ ดังนี้

(๑) การละเล่นที่ใช้อุปกรณ์ประกอบการเล่น มี ๓๒ ประเภท เช่น จิ้ง
โพละ ตบตะกร้อ ตักกระโจก เอือนน้อย ไม้ชอกแซก เป็นต้น ส่วนใหญ่ใช้อุปกรณ์ที่ทำจาก
วัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ใบบมะพร้าว ก้านกล้วย กะลามะพร้าว โดยผู้เล่นต้องสร้างขึ้นเอง

(๒) การละเล่นที่ไม่ใช้อุปกรณ์ประกอบการเล่น มี ๒๐ ประเภท เช่น
แมงมุม กระจ่าขาเดียว ตาล็อกต็อกเต็ก ไล่จับ เป็นต้น

การละเล่นทั้งสองประเภทนี้พบอยู่ทั่วไปทุกฤดูกาล และเป็นการเล่น
ร่วมกันทั้งหญิงและชาย สำหรับกติกาการเล่นจะเป็นข้อตกลงง่ายๆ ที่เด็กจะตกลงกัน ส่วน
เนื้อเพลงที่ประกอบการเล่นจะเป็นเนื้อร้องสั้นๆ ร้องซ้ำหลายๆ เที้ยว เช่น มอญซ่อนผ้า
โพงพาง จำใจ เป็นต้น^๓

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม จากการค้นพบหลักฐานเมือง
โบราณและชุมชนโบราณบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างในจังหวัดสิงห์บุรี ได้พบ
หลักฐานเมืองโบราณและชุมชนโบราณรวม ๑๒ ชุมชน มีอายุตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์
เรื่อยมาจนถึงสมัยทวารวดี ยุครับอิทธิพลทางการศึกษาและวัฒนธรรมจากเขมร ยุคร่วม
สมัยสุโขทัย อโยธยา และยุครัตนโกสินทร์ และจากการศึกษาเมืองโบราณ ได้แก่ เมืองวัดพระ
นอนจักรสีห์ อำเภอเมือง เมืองคูเมือง อำเภออินทร์บุรี เมืองบ้านคู อำเภอบางระจัน
ชุมชนโพธิ์ทะเล อำเภอบางระจัน และชุมชนโบราณหัวไผ่ อำเภอเมือง พบว่าชาวบ้านที่
อาศัยอยู่ในบริเวณนี้นับถือพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อในไสยกลาง
ซึ่งจากการสำรวจได้ค้นพบหลักฐานที่เป็นสัญลักษณ์ของอินเดียโบราณ เช่น ตราศรีวิตสะ
รูปกวาง และการทำตุ๊กตาดินเผาทั้งรูปคนและรูปสัตว์ เป็นต้น

^๓ นวลอนงค์ ศรีตะปัญญา, “การศึกษารวบรวมการละเล่นของเด็กในจังหวัดนครนายก” ในบทความ
งานวิจัยด้านวัฒนธรรม เล่มที่ ๒ กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กลุ่มภาคกลาง กลุ่มภาคใต้. สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๘๖.

๓) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับประเพณี จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประเพณีการรำพาข้าวสาร และการตักบาตรพระร้อย ที่อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี^๔ โดยรวบรวมบท ร้องรำพาข้าวสาร พบว่าชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องสวรรค์ อดิตชาติ อนาคตชาติ อานิสงค์ของ ผลบุญ การมีอายุยืน แรงศรัทธาและคำอธิษฐานในด้านค่านิยมเกี่ยวกับการรับราชการ ความ ร่ำรวย การมีรูปร่างสวยงาม การมีภรรยาหลายคน และการทำบุญ สำหรับด้านสังคมนั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดกับบ้าน ความร่วมมือของคนในสังคม การมี คุณธรรม ส่วนในด้านภาษาจะใช้คำง่ายๆ มีความหมายตรงตัว มีความไพเราะด้วยเสียง สัมผัสและอักษรมีการซ้ำคำเพื่อเน้นความหมายและให้เกิดภาพ

๔) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน จากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวม ตำรายาพื้นบ้านในจังหวัดชลบุรี โดยได้มีการสัมภาษณ์แพทย์แผนโบราณ และค้นคว้าจาก ตำราที่บันทึกอยู่ในโบราณ สมุดข่อยขาว สมุดข่อยดำ พบว่ามีตำรายาไทยแผนโบราณ ทั้งหมด ๓๑๘ ขนาน ที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบันมี ๑๓๘ ขนาน จำแนกตามคุณสมบัติ เช่น ยาแก้ ไข้ ๑๒ ขนาน ยาแก้ท้องเสีย ๖ ขนาน ยาขับโลหิต ๒๕ ขนาน ยาแก้ไอ ๑ ขนาน ยาแก้ท้อง จืดท้องเฟ้อ ๒ ขนาน ยาแก้ลม ๑๑ ขนาน เป็นต้น ยาส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร และแร่ธาตุ

๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับ เพลงอีแซว ซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดสุพรรณบุรี^๕ พบว่าเดิมเพลงอีแซวเป็นเพลง ปฏิภาณยาว ซึ่งในปัจจุบันลักษณะเด่นของเพลงอีแซวจะมีจังหวะเร็ว กระชั้น มีคำประพันธ์ เป็นกลอนหัวเดียว และนิยมเล่นสัมผัสอักษรแพรวพราวเป็นพิเศษ สำหรับบทเพลงอีแซวใน ด้านเนื้อหานั้นบทเพลงส่วนใหญ่เกิดจากอารมณ์สะท้อนใจที่เป็นอารมณ์สุข การร้อง เหมาะสมกับบริบทของการแสดง มีกลวิธีในการแสดงออกที่น่าสนใจ โดยใช้น้ำเสียงและ ท่าทางประกอบมุขตลก ลีลาจังหวะดนตรี และใช้จิตวิทยาในการปฏิสัมพันธ์กับผู้ฟัง

๖) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพิธีกรรม จากการศึกษาวิจัยพิธีบุญกลางวันและ

^๔ วงเดือน สุขบาง. การศึกษาประเพณีการรำพาข้าวและการตักบาตรพระร้อยในอำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี, หน้า ๘๕.

^๕ บัวผัน สุพรรณยศ, การวิเคราะห์เพลงอีแซวของจังหวัดสุพรรณบุรี, หน้า ๑๒๕

พิธีทรงเจ้าของชาวมอญ ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี^๖ เพื่อหาความหมายของสัญลักษณ์ในพิธี โดยเฉพาะการใช้สิ่งของต่างๆ พบว่า พิธีกรรมดังกล่าวจะดำเนินในวันขึ้น ๑ ค่ำเดือนหก หรือเดือนพฤษภาคมเพื่อเป็นสิริมงคลและป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ที่มีต่อหมู่บ้าน โดยการส่งรูปปั้นตัวแทนพร้อมเสบียง ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าจะนำสิ่งเหล่านี้ไปใช้ในชาติหน้า ในการประกอบพิธีกรรม มีการเชิญเจ้าพ่อต่างๆ ที่อยู่บนเกาะมากินเครื่องเสวยและร่วมสนุกสนานกับชาวบ้าน

เมื่อตีความสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งหน้าที่กันตามบทบาทของเพศหญิงและเพศชายในการจัดระเบียบทางสังคม การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมรวมถึงการแสดงเอกลักษณ์ในการดำรงชาติพันธุ์ของชาวมอญ เป็นต้น

นอกจากตัวอย่างภูมิปัญญาภาคกลางที่กล่าวถึงข้างต้นนี้แล้ว ยังมีภูมิปัญญาอีกมากมายที่มีอยู่และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันในแถบภาคกลาง เช่น การแสดงพื้นบ้าน ได้แก่ ลำตัด ลิเก เสภา เพลงรำโทนบ้านหน้าวัดโบสถ์ของอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง พิธีกรรม ได้แก่ งานบุญต่างๆ ของชาวไทพวน อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี การผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การทอเสื้อจันทบูร ในจังหวัดจันทบุรี เป็นต้น

๘.๓ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอยู่มากมายกระจายไปตามท้องถิ่นต่างๆ ทว่าทั้งภูมิภาค แหล่งสืบหาหรือค้นคว้าภูมิปัญญาของภาคอีสานสามารถสืบหาหรือค้นคว้าได้จาก

(๑) วรรณกรรมปาก (oral tradition) หรือวรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงเด็กนิทาน ฆะหยา คำเรียกขวัญ หมอลำ กลอนสอย เป็นต้น

(๒) วรรณกรรมลายลักษณ์อักษร เช่น วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมทางศาสนาบางเรื่อง เป็นต้น

(๓) ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน สามารถสืบค้นได้จากการสอบถามเรื่องราวต่างๆ ในอดีต

^๖ เสาวภา เชาวศิลป์, การศึกษาพิธีบุญกลางบ้าน และพิธีทรงเจ้าของชาวมอญ : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี, หน้า ๑๓๒.

การจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสานออกเป็นหมวดหมู่ สามารถจำแนกได้ดังนี้

(๑) *ข้อห้ามหรือความเชื่อข้อชะล่า*^๓ เช่น วรรณกรรมคำสอนเรื่องปู่สอนหลาน พญาคำทองสอนไพร่ กาพย์พระมนี ฮิตสิบสองกองสิบสี่ เป็นต้น

(๒) *ข้อกำหนดคบหา* หรือหน้าที่ของคนในสังคม เช่น ฮิตสิบสองกองสิบสี่ ซึ่งเรียกสถานภาพของคนว่า กอง (หรือครรลอง) ได้แก่ กองเพี้ย (ครรลองของพระยา) กองไ้ (ครรลองของลูกสะไ้) กองเขย (ครรลองของลูกเขย) กองสงฆ์ (ครรลองของสงฆ์) ในทางตรงกันข้าม ก็มีนิทานมุขตลกล้อเลียนพระ ล้อเลียนลูกสะไ้กับปู่ เป็นต้น

ตัวอย่างภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสานจากที่ผู้รู้และสนใจศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสานและได้นำมาเผยแพร่ มีดังนี้

๑) *ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน* โดยได้สอดแทรกคำสอน เช่น คำสอนที่กล่าวถึงข้อจำกัดสิทธิของประชาชนในการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง ในเรื่องปู่สอนหลาน^๔ มีดังนี้

“อย่าอ้อแอซอแซปากเว้า	ฝ่าเรือนเจ้ามันอยู่บังตา
เหลียวไปมาเดือนคำคำมีด	พักตัวฮั่วอย่าปีดอย่าไข
ขอโคนตัดไ้ต่อกหลิม	บ้านคนถิมไฟไ้หลังเฮือน
ฝ่าปักตูในเฮือนอัดแจบ	อย่าจับแงบปล่องเอี่ยมปล่องลม
เอาโลกลมขัดเสียบให้หมั้น	เว้าจำจันมันถึกชุกคน
เว้าจำจันมันถึกชุกหน้า	พบบาทเหล่าโตเว้าทานขวัญ”

คำสอนนี้หมายความว่า ในการวิพากษ์วิจารณ์ หรือเมื่อพูดถึงผู้อื่น ให้มีความระมัดระวังให้ปิดประตูบ้านให้สนิท เพราะอาจจะมีคนแอบฟัง และอาจจะนำไปพูดต่อ หรืออาจจะนำไปบอกเจ้านายที่เรากำลังพูดถึง

^๓ ข้อห้ามหรือข้อชะล่า เป็นความมาเชื่อของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกี่ยวกับสิ่งที่ควรกระทำ ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีต่อชีวิตและสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ซึ่งอาจทำให้เกิดผลร้ายในด้านต่างๆ ตามมาได้

^๔ จารุวรรณ ธรรมวัตร, *โลกทัศน์ทางการเมืองจากวรรณกรรมอีสาน* เอกสารประกอบปาฐกถาทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ แสงรุ่งการพิมพ์), ๒๕๒๑, หน้า ๑ - ๕

๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น การศึกษาเรื่องวิธีย้อมผ้าด้วยแก่นแกลด^๕ ด้วยการสัมภาษณ์และสอบถามผู้ประกอบการย้อมผ้าไหมในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ อุบลราชธานี ยโสธร นครพนม และสกลนครพบว่าชาวบ้านนิยมใช้สารส้มเพื่อช่วยให้สีติดผ้าย้อมดีขึ้น เมื่อย้อมไหมด้วยแก่นแกลด ทำให้สีของผ้าไหมติดทนนาน ทนต่อการซักฟอกและการขัดถู การศึกษาเกี่ยวกับหัตถกรรมไม้ไผ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดย บุญเลิศ สดสุขชาติ พบว่าช่างชาวบ้านภาคอีสานนิยมใช้ไม้สีสุกในงานหัตถกรรมประเภทเครื่องจักรสานมากที่สุด หัตถกรรมที่ชาวบ้านผลิตใช้ในชีวิตประจำวันและผลิตเพื่อขาย แบ่งเป็น ๘ ประเภท คือ ภาชนะประกอบอาหาร เครื่องมือจับสัตว์ เครื่องใช้ในบ้าน ส่วนประกอบสิ่งก่อสร้าง เครื่องมือเพาะปลูก เครื่องใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์ เครื่องมือประกอบนันทนาการ เครื่องใช้ประกอบความเชื่อ และเครื่องใช้เบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับร่างกาย เช่น หมวก พัด และอื่นๆ หัตถกรรมไม้ไผ่ไม่มีคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นซึ่งควรแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง

๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการทำนา จากการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการทำนา พบว่าชาวบ้านบางส่วนยังเชื่อเรื่องผี ก่อนจะลงมือทำนาจะมีพิธีกรรมเพื่ออ้อนวอนและขอความคุ้มครองจากผี เช่น เลี้ยงผีปู่ตา การเลี้ยงตาแฮก เป็นต้น ส่วนชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง เป็นพวกเรียนทางกรรมไม่เชื่อเรื่องผี ถึงเวลาทำนาจึงลงมือทำนาได้ทันที ไม่ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี ส่วนความเชื่อที่เป็นขาลำเรื่องข้าว เช่น การกินข้าวและการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เป็นต้น ซึ่งยังคงถือปฏิบัติอยู่ในพิธีขอฝนและแก้ปัญหาลมแล้ง เช่น ประกอบพิธีแห่นางแมว เป็นต้น ส่วนพิธีเกี่ยวกับการเพิ่มผลผลิตที่ชาวบ้านเลิกทำมี ๒ วิธี คือ บุญคุณลานและบุญกุ่มข้าวใหญ่ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการทำนา

๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารพื้นบ้าน จากการศึกษาเกี่ยวกับพืชผักและกรรมวิธีในการปรุงอาหารของชาวอีสาน^๖ พบว่า พืชผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านบริโภคมีจำนวน ๕๕ ชนิด แบ่งออกเป็นพืชน้ำ ๑๐ ชนิด พืชบก ๔๕ ชนิด พืชเหล่านี้มีบริโภคตลอดปี

^๕ วารุณี สุวรรณานนท์, การศึกษาวิธีย้อมผ้าด้วยแก่นแกลด, หน้า ๔.

^๖ อรรถ พระประเสริฐ, ภูมิปัญญาชาวบ้าน : กรณีพืชผักและกรรมวิธีปรุงอาหารของชาวอีสาน, หน้า ๕๘ - ๕๙.

๕๗ ชนิดที่เหลือเป็นพืชผักตามฤดูกาล พืชผักดังกล่าว กองโภชนาการ กระทรวงสาธารณสุข ได้วิเคราะห์สารอาหารแล้วจำนวน ๔๔ ชนิด ซึ่งต่างให้คุณค่าโภชนาการมากมาย บางชนิดเป็นยาสมุนไพรสามารถป้องกันรักษาโรคภัยต่างๆ ได้ สำหรับกรรมวิธีการปรุงอาหารพบว่าชาวอีสานมีวิธีปรุงอาหารโดยเก็บพืชผักมาประกอบรวมกับเนื้อสัตว์แล้วทำให้สุก เช่น วิธีนี้ต้ม ย่าง เป็นต้น และเรียกอาหารที่ประกอบแล้วได้ ๑๘ วิธี เช่น แกง อ่อม อ้อ หมกยำ ส่า คั่ว หลู้ ปั่น หลน ซุบ เนียน ลาบ ก้อย แจ่ว หลาม เป็นต้น ส่วนการถนอมอาหารนั้นใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นการนำอาหารสดมาตากแห้งและวิธีหมักตามธรรมชาติ

ในด้านอาหารที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมนั้น พบว่าอาหารส่วนใหญ่ไม่มีข้อห้าม หรือข้อบังคับอย่างชัดเจน ยกเว้นอาหารที่นำมาใช้ในพิธีศพ

๘.๔ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคใต้

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิปัญญาของภาคใต้ ได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวอย่างที่ได้มีการพิมพ์เป็นหนังสือเผยแพร่ทั่วไป ดังนี้

(๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ศิลปกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมของภาคใต้ส่วนมากเป็นศิลปะ สมัยศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๓๐๐) ซึ่งได้รับการถ่ายทอดมาจากศิลปะอินเดีย และมีอิทธิพลต่อชนในท้องถิ่น เป็นศิลปะที่มีสุนทรียภาพสูงและมีลักษณะเป็นของตนเอง ปัจจุบันเรียกว่าศิลปะแบบไชยา แต่ละรุ่นมีลักษณะแตกต่างกันออกไป ส่วนด้านประเพณีวัฒนธรรมนั้น ไชยาเป็นเมืองที่รักษาประเพณีเก่าแก่ไว้ได้จนถึงบัดนี้ วัฒนธรรมเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียสืบต่อมาในสมัยศรีวิชัยทั้งในด้านการแต่งกาย อาหาร การกิน การก่อสร้าง การใช้ภาษาและความเชื่อต่างๆ

(๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า ไบตาลเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชในท้องถิ่นที่ใช้จักสานได้อย่างมีคุณภาพ คือ มีความแข็งแรง ทนทาน สวยงามเพราะมีสีของเส้นใยในตัว แต่มีปัญหาในเรื่องการหักเปราะของไบ ผลงานจักสานของผู้ฝึกฝนสามารถจำหน่ายได้จึงเป็นเครื่องชี้ว่าหัตถกรรมไบตาลสามารถทำเป็นอาชีพได้ หากฝีมือได้มาตรฐาน

(๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับพืชผักพื้นบ้าน จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากพืชผักพื้นบ้านภาคใต้ในมิติวัฒนธรรม^{๑๑} พบว่าพืชผักจำนวน ๑๐๓ ชนิดในจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้นมีจำนวน ๔๗ ชนิดที่สามารถนำมาจำหน่ายออกตามประโยชน์ดังนี้

(๑) พืชผักที่มีสรรพคุณทางสมุนไพร ๒๒ ชนิด เช่น กำลั้งควายถึก ชะเมา ชะเลียด เต๋อยบิด ตาก ตีเมียบืออย่าง เถาคัน เป็นต้น

(๒) พืชผักที่มีสรรพคุณสมุนไพร และใช้ประโยชน์ใช้สอยในบ้านหรือทางสถาปัตยกรรม ๑๓ ชนิด เช่น ก้างปลาแดง ขลุ้จิกง่วนอน จิกนา ชะม่วงควายนนทรี ผักหนาม เป็นต้น

(๓) พืชผักพื้นบ้านที่ใช้ประโยชน์ในบ้านหรือทางสถาปัตยกรรม ๑๒ ชนิด เช่น กะสัง ชีเงาะ ตุ่มพระ น้ำนอง ผักกูดทะเล หงอนไก่ เป็นต้น

อนึ่ง จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาการใช้พืชผักพื้นบ้านในจังหวัดนครศรีธรรมราชจำนวน ๑๐๓ ชนิดที่ชาวบ้านใช้บริโภคเป็นประจำในครัวเรือน พบว่ามีการนำไปใช้ประโยชน์เป็นอาหารได้ ๓ กลุ่ม คือใช้ปรุงอาหาร ใช้รับประทานสด ลวก ดอง (เรียกว่าผักเหนาะ) และใช้ทั้งปรุงอาหารและรับประทานสดก็ได้

พืชผักพื้นบ้านเมื่อบริโภคแล้วจะให้ประโยชน์ต่อร่างกาย ช่วยควบคุมภาวะธาตุในร่างกายให้อยู่ในภาวะสมดุล ทำให้ร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ข้อมูลดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตแห่งการพึ่งตนเองตามแนวทางการดูแลสุขภาพ โดยเฉพาะพฤติกรรมบริโภค

นอกจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีภูมิปัญญาอีกมากมายที่สำคัญของภาคใต้ คือ การทำเครื่องถมและเครื่องเงิน การทำรูปหนังตะลุง ในจังหวัดนครศรีธรรมราช การผลิตเครื่องจักรสานที่ทำด้วยใบตาลและย่านลิเภา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคใต้ที่ขึ้นชื่อ และทำรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยัง

^{๑๑} พินิตนาฏ วิสุทธิธรรม และคณะ, การศึกษาการใช้ประโยชน์ผักพื้นบ้านภาคใต้ในมิติของวัฒนธรรม, หน้า ๑๘๓ - ๑๘๔.

มีภูมิปัญญาของชาวจีน ชาวไทยมุสลิม ชาวเล และเงาะชาวไทยอีกมากมาย ที่เป็นหัวข้อที่น่าจะได้รับการศึกษาค้นคว้า เก็บรวบรวมข้อมูล สืบสานและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

(๕) สรุป

วัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมมนุษย์ มนุษย์ได้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการของวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดจากอิทธิพลภายนอก เพื่อให้การดำเนินชีวิตในสังคมเป็นไปอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม อันจะทำให้เกิดการหล่อหลอม ให้สมาชิกในสังคมมีทัศนคติ ความเชื่อ ความสนใจ ความคิดสร้างสรรค์ไปในแนวทางเดียวกัน ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์กับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมเฉพาะตัวถือเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นในเอเชีย แม้ว่าจะมีชนกลุ่มต่างๆ ตามภาษาพูดที่หลากหลาย แต่วัฒนธรรมไทยก็มีความเป็นปึกแผ่น และมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์อย่างเด่นชัด ซึ่งเกิดจากการผสมผสานปรับเปลี่ยนจนเกิดคุณค่าและความหลากหลายนั้น ได้กลายเป็นวัฒนธรรมหลักของประเทศ โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์ พระพุทธศาสนา ภาษาไทย สังคมเกษตรกรรม และวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น เป็นส่วนหล่อหลอมให้เกิดวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ แม้ว่าจะมีวัฒนธรรมอื่นๆ ในภาคต่างๆ ที่แตกต่างกันบ้างแต่ก็อยู่บนพื้นฐานทางวัฒนธรรมเดียวกัน โดยเฉพาะสถาบันพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีความสำคัญที่ควรศึกษาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม โดยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ สู่ประชาชนไทยเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักถึงคุณค่าที่แท้จริง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยนั้นมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค แต่สามารถกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาแต่ละท้องถิ่น เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน อาหาร และสมุนไพร เป็นต้น

เรื่องที่ ๔

คุณค่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาต่างชาติ

สังคมทุกสังคมจะสร้างวัฒนธรรมและภูมิปัญญาสังคมเพื่อใช้เป็นแนวทางและวิถีประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างหมู่สมาชิกของสังคมของตน โดยได้สั่งสม หล่อหลอมสืบสานและพัฒนาจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละสังคม ทำให้เราสามารถบ่งชี้ออกมาว่าเป็นวัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมอินเดีย วัฒนธรรมอังกฤษ วัฒนธรรมฝรั่งเศส เป็นต้น

๔.๑ วัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้าน

๑) พม่า พม่าเป็นประเทศที่มีความมั่นคงในทางวัฒนธรรม โดยมีศิลปประเพณีกรรมและวัฒนธรรมเป็นของตนเองนับแต่อดีต ในบรรดาวัฒนธรรมทั้งหลายที่รวมเป็นวัฒนธรรมของพม่านั้น การแต่งกายเป็นส่วนสำคัญ กล่าวคือ

ผู้ชายพม่าจะสวมใส่โสร่งที่ทำจากฝ้าย ใส่เสื้อคอตั้งสีขาว ที่เรียกว่า แลกะโดง สวมรองเท้าแตะที่ทำจากหนังสัตว์ ในเวลาไปงานพิธีต่างๆ ชายพม่าจะสวมโสร่งผ้าไหม ใส่เสื้อเชิ้ตแลกะโดง สวมเสื้อมอกที่เรียกว่า ไต้โพงอิงจี สวมหมวกที่เรียกว่า คองบอง ซึ่งทำด้วยผ้าไหมสีอ่อน และ สวมรองเท้าคิบบที่เป็นกำมะหยี่ แต่เดิมนั้นคองบองนี้คือผ้าโพกหัว แต่ปัจจุบันทำเป็นทรงหมวกสวมได้สะดวก บนคองบองจะมีชายผ้าเป็นอย่างหางกระรอก เวลาสวมใส่คองบอง จะให้หางกระรอกอยู่ขวามือและนิยมสวมให้หางกระรอกห้อยลงมา ไม่ตั้งจี ส่วนสีที่นิยมใช้จะเป็นสีชมพูอ่อนหรือเหลืองอ่อน โดยเลือกให้เหมาะสมสีของชุดที่สวมใส่

สตรีพม่ามักสวมใส่ซิ่น กับเสื้อผ่าอก ซึ่งเรียกว่า หยั่งซิงอิงจี หรือ เสื้อป้ายอก ซึ่งเรียกว่า หยั่งโพงอิงจี ส่วนรองเท้าจะเป็นรองเท้าน้ำที่ทำด้วยหนังสัตว์ ในเวลาไปงานพิธีนิยมสวมซิ่นไหมลายตะขอเรียกว่า โจจีเจ้ถมิ คือซิ่นที่ทอด้วยกระสวย ๑๐๐ กระสวยขึ้นไป สวมเสื้อผ่าอกหรือป้ายอก ที่ทำด้วยไหม และจะต้องมีผ้าคลุมไหล่ ที่เรียกว่า ปะหว่า ซึ่งจะทอด้วยไหมหรือไม้ก็ตัดเย็บด้วยผ้าลูกไม้ และมักจะมุ่นมวยผมแซมด้วยดอกไม้ สตรีชาวพม่านั้นมักจะขึ้นชอบดอกไม้เป็นพิเศษ และให้ความสำคัญต่อเส้นผม จึงชอบที่จะไว้ผมยาว

ในยามแต่งกายสวยๆจะต้องหิวผมให้เรียบร้อยโดยอาจมุ่นเป็นมวยแล้วแซมด้วยดอกไม้งามอย่างกล้วยไม้ กุหลาบ มะลิ หรือ เอื้องตาเสือ ที่เรียกเป็นภาษาพม่าว่า *ตะซึ่งบาง* สำหรับรองเท้าจะสวมรองเท้าคิบบที่ทำด้วยกำมะหยี่ ซึ่งอาจจะเป็นรองเท้าแตะหรือรองเท้าทรงตึกก็ได้

อนึ่ง เครื่องประดับเป็นสิ่งสำคัญมากสิ่งหนึ่ง ประเทศพม่ามีอัญมณีสวยๆเป็นจำนวนมาก และนั่นเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่สตรีชาวพม่านิยมชมชอบสวมใส่เครื่องประดับที่ทำด้วยอัญมณีต่างๆ ที่สตรีชาวพม่านิยมนั้น ได้แก่ เพชร ทับทิม ไพลิน หยก และมุก

ส่วนเครื่องประทีนผิวที่มีชื่อมากที่สุดของสตรีพม่าคือ *ตะนะคา* ตะนะคานั้นเป็นไม้หอมชนิดหนึ่ง ความงามของสาวพม่ากับตะนะคาไม่อาจแยกจากกันได้ แม้มักจะทาตะนะคาให้ลูกลหลังจากอาบน้ำเป็นประจำ วิธีใช้ตะนะคานั้นไม่ยาก เพียงฝนท่อนตะนะคา กับแผ่นหิน โดยใส่น้ำลงไปเล็กน้อยและฝนเพียงเบาๆ ก็จะได้แป้งตะนะคาจะมีกลิ่นหอมกรุ่น ช่วยให้เย็นสบายตัวและให้ความรู้สึกสดชื่น พม่ามักใช้ตะนะคาทุกวัน เพราะเชื่อว่าจะช่วยให้ผิวนุ่มเนียน

๒) **วัฒนธรรมมุสลิม** ประเทศมาเลเซีย และประเทศอินโดนีเซีย และประชากรบางส่วนของไทยและฟิลิปปินส์ นับถือศาสนาอิสลาม มีวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาที่น่าสนใจยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแต่งกาย ซึ่งจะมีชุดหลากหลายประเภทให้สวมใส่ในงานพิธีกรรมแต่ละพิธี อีกทั้งเครื่องแต่งกายยังบ่งบอกถึงสถานภาพทางสังคมของผู้สวมใส่อีกด้วย

การแต่งกายของหญิงไทยมุสลิมตามประเพณีดั้งเดิม คือชุดกุรง ลักษณะเป็นเสื้อคอกลมติดคอ ผ้าหน้าพอสวมศรีษะได้ ติดกระดุมคอ ๑ เม็ดหรือเข็มกลัด ๑ ตัว แขนกระบอกยาวเกือบจรดข้อมือหรือต่ำกว่าข้อศอก ใต้รักแร้ระหว่างตัวเสื้อและแขนต่อด้วยผ้าสีเหลี่ยมเล็กๆ ตัวเสื้อหลวมยาวคลุมสะโพก เสื้อกุรงมักสวมเป็นชุดกับผ้าปาเต๊ะหรือจะใช้ผ้าชนิดเดียวกันกับเสื้อทำเป็นถุงธรรมดา หรือนุ่งจีบรวมไว้ข้างเดียวที่สะเอวข้างใดข้างหนึ่ง และหากไปงานหรูหราอาจนุ่งผ้ายกเงินทองที่เรียกว่า ผ้าชอแก็ะ การแต่งกายแบบนี้มีผ้าคลุมศรีษะหรือคลุมไหล่โดยใช้ผ้าโปร่งที่ปักเลื่อมงดงามและมีขนาดเล็กกว่าผ้าปานคลุมศรีษะ การแต่งกายของหญิงในท้องถิ่นอีกแบบหนึ่งคือ เสื้อบายอ ลักษณะเป็นเสื้อคอวี ผ้าหน้า

ตลอดกลัดด้วยเข็มกลัด ซึ่งส่วนใหญ่นิยมกลัด ๓ ตัว แต่ละตัวมีสายโซ่ต่อกัน แขนเสื้อยาว ปลายกว้างเล็กน้อย ตัวเสื้อค่อนข้างหลวมยาวคลุมสะโพก ชายเสื้อตรงหรืออาจแหลม เล็กน้อย เสื้อบายอนี้ใช้กับผ้าถุงธรรมดา ปัจจุบันเสื้อบายอนี้เป็นที่นิยมเฉพาะหญิงมุสลิมสูงวัย เท่านั้นและมักคลุมศีรษะเช่นเดียวกับการแต่งกายชุดกรุง

สำหรับหญิงที่เป็นหะยีหรือฮัจยะห์ (ผู้ที่ไปประกอบพิธีฮัจยะห์ที่นครเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบียมาแล้ว) นิยมคลุมศีรษะ ๒ ผืน ผืนหนึ่งเป็นผ้าสีขาวบางๆ มีลวดลาย เล็กๆ หรือไม่มี เรียกว่า มือควาเราะห์ ใช้สำหรับปิดผมให้มิดชิดและอีกผืนหนึ่งเป็นผ้าป่าน สำหรับคลุมตามประเพณีท้องถิ่น ต่อมาการแต่งกายของหญิงไทยมุสลิมได้วิวัฒนาการอีก ขึ้นหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นที่นิยมในหมู่หญิงสาว ลักษณะคล้ายเสื้อบายอแต่เน้นรูปทรงกว่า เสื้อ แบบนี้เรียกว่า บานง เสื้อบานงมักตัดด้วยผ้าเนื้อค่อนข้างบาง อาจปักลวดลายตรงชายเสื้อ อย่างสวยงามเป็นเสื้อคอวี ผ่าหน้าและพับริมปกเกยซ้อนไว้ตลอด กลัดด้วยเข็มกลัดสวยๆ ๓ ตัว ชายเสื้อด้านหน้าแหลม แขนเสื้อยาวรัดรูปจรดข้อมือ เสื้อบานงใช้นุ่งกับผ้าถุงธรรมดา หรือผ้ายกหรือผ้าพันที่ท้องถิ่นนี้เรียกว่า “กาเฮงบือละ” ผ้าพันเป็นผ้าลวดลายป่าเตี้ยยาว ประมาณ ๓ เมตร ไม่เย็บเป็นถุงวิธีนุ่งผ้าพันนั้นไม่ถ่วงนัก ต้องมีเทคนิคเฉพาะเพื่อให้ก้าวขา เดินได้สะดวก ชายผ้าด้านนอกอาจจีบทบแบบจีบหน้านาง หรือม้วน หรืออาจปล่อยให้สุด ปลายผ้าไว้เฉยๆ โดยเหน็บชายผ้าตรงกลางสะเอวและนิยมให้ปลายผ้าด้านล่างทะแยง เล็กน้อยด้วย

การแต่งกายของหญิงมุสลิมนิยมสวมเครื่องประดับเพื่อความสวยงามยิ่งขึ้น และเพื่อแสดงถึงฐานะ เช่น เข็มกลัด สร้อยคอ สร้อยข้อมือ กำไลมือและต่างหู ต่อมามีการ ประยุกต์เสื้อบานง เป็นอีกแบบหนึ่ง คือเป็นเสื้อคอวีลึก ปิดทับด้วยลิ้นผ้าสามเหลี่ยม เสื้อ แบบนี้เรียกว่า “บานงแมแด” ผ้าที่นิยมใช้ตัดเสื้อแบบนี้กันมากคือผ้าลูกไม้ ผ้ากำมะหยี่ ผ้า ต่วนและผ้าชีฟอง เสื้อบานงแมเดอาจจะนุ่งกับผ้าถุงธรรมดา ผ้าถุงสำเร็จ ผ้าพัน หรือ กระโปรงยาวปลายบานก็ได้ สำหรับการแต่งกายของชายในท้องถิ่นนั้นแต่เดิมนิยมสวมเสื้อ “ตือโละบลางอ” ลักษณะเป็นเสื้อคอกลม อาจมีคอตั้งแบบคอจีนหรือไม่มีก็ได้ ผ่าหน้า ครึ่งหนึ่งติดกระดุมโลหะ ๓ เม็ด สมัยก่อนใช้กระดุมทองคำ แขนเสื้อกระบอกกว้างยาวจรด ข้อมือแต่พับชายขึ้นมาเล็กน้อย

วัฒนธรรมการเกิดของชาวมุสลิมเป็นวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง เมื่อหญิงทราบว่ามีครรภ์จะต้องดูแลตัวเองในเรื่องสุขภาพ ต้องฝากครรภ์และทำคลอดกับหมอดำแยซึ่งเรียกว่า มะมิแค หรือ โตะะบิแค หรือ โตะะบิตัน หมอดำแยจะคอยดูแลโดยนับวันมาตรวจครรภ์ ถ้าผิดปกติก็จะแนะนำให้ไปพบสูตินารีแพทย์ในเมือง เพราะมีเครื่องมือที่ดีกว่า ถ้าครรภ์ปกติก็จะดูแลต่อไปจนกระทั่งคลอด หมอดำแยบางรายมีการทำขวัญให้กำลังใจแก่หญิงที่ตั้งครรภ์ เช่น เมื่อตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือน ให้นำมะนาว ๑ ผล ปอกเปลือกให้เกลี้ยง เข้ม ๑ เล่ม น้ำมันมะพร้าวพอสสมควรไปให้หมอดำแย หมอดำแยจะเสกน้ำมันมะพร้าวแล้วนำมาทาบริเวณหน้าท้องของผู้ตั้งครรภ์ และใช้มะนาวคลึงหน้าท้องเพื่อให้คลอดง่ายและมีการรดน้ำสะอาดเคราะห์

พิธีรดน้ำสะอาดเคราะห์ ใช้มะนาว ๑ ผล เส้นด้ายดิบสวมศรีษะผู้เป็นสามีและภรรยา โดยให้ทั้งสองยืนบนใบตองซึ่งวางอยู่บนพื้น แล้วรดน้ำ ๑ ครั้ง หลังจากนั้นให้สามีภรรยาขึ้นบันไดไปนั่งบนบ้าน หมอดำแยสวดมนต์แล้วเอาด้ายดิบที่สวมคู่สามีภรรยาออก ให้ไปยืนบนใบตองอีกครั้งหนึ่ง ทำพิธีรดน้ำเช่นเดิม เสร็จแล้วหมอดำแยดึงใบตองและด้ายดิบให้ขาดเป็น ๒ ท่อน เชื่อว่าผู้ตั้งครรภ์จะมีจิตใจสงบสุขจนกระทั่งคลอด

เมื่อเด็กคลอด หลังจากตัดสายสะดือ และอาบน้ำทำความสะอาดทารกแล้ว ผู้มีความรู้ทางศาสนา จะทำพิธีอะซาน คือพูดกรอกหูขวา และอิกอมะฮฺ คือ เปล่งเสียงเบาๆ กรอกหูซ้าย เป็นภาษาอาหรับ มีใจความว่า

“องค์อัลลอฮฺ ผู้ทรงยิ่งใหญ่ องค์อัลลอฮฺผู้ทรงยิ่งใหญ่, ข้าขอปฏิญาณว่า ไม่มีพระเจ้าอื่นใดอีกแล้วนอกจากองค์อัลลอฮฺ, ข้าขอยืนยันว่า ท่านนบีมุฮัมมัด เป็นศาสนทูตของพระองค์, จงมาสู่การปฏิบัติละหมาดเถิด, จงมาในทางที่มีชัยเถิด, แท้จริงข้าได้ยืนละหมาดแล้ว, องค์อัลลอฮฺ ผู้ทรงยิ่งใหญ่, ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากองค์อัลลอฮฺ”

การทำพิธีจะเปล่งเสียงเบาๆ กรอกที่หูขวาก่อน ตามข้อความที่กล่าวมาแล้ว วรรคละ ๒ เที้ยว โดยไม่ต้องกล่าววรรคที่ ๖ แล้วจึงทำอิกอมะฮฺ กล่าววรรคละครั้งเดียวทุกวรรค

เมื่อเด็กคลอดได้ ๗ วัน หรือกว่านั้นจะทำพิธีโกนผมไฟ ตั้งชื่อ และทำพิธีเชือดสัตว์ ในการตั้งชื่อเพื่อเป็นมงคลจะตั้งชื่อเป็นภาษาอาหรับ โดยใช้นามของพระศาสดา

หรือคำที่มีความหมายดีงาม เช่น มุฮัมมัด หะมัด เป็นต้น สำหรับการเชือดสัตว์หรือเรียกเป็นภาษาอาหรับว่า “อะกิเก๊ะฮุ” นั้น ถ้าเป็นลูกชายจะเชือดแพะหรือแกะ ๒ ตัว ถ้าเป็นผู้หญิงจะเชือดแพะหรือแกะ ๑ ตัว การเชือดสัตว์ไม่จำเป็นต้องทำทุกครอบครัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัวด้วย จุดมุ่งหมายของการเชือดสัตว์ก็เพื่อเป็นพลีต่อพระผู้เป็นเจ้าที่ประทานทารกให้เกิดมา และให้การคุ้มครองทารก หลังจากเชือดสัตว์แล้วก็แบ่งเนื้อสัตว์ที่เชือดให้กับญาติพี่น้อง บริจาคเป็นทาน และไว้รับประทานเอง

การโกนผมไฟจะให้ผู้ถืออาวุโส เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ขลิบผมหรือตัดผมใส่ในผลมะพร้าวอ่อนหรือน้ำเต้าที่สลักกลวงลายสวยงาม แล้วนำไปฝัง

ในพิธีโกนผมไฟอาจจะมีพิธีเปิดปากเด็กด้วย โดยให้ผู้ใหญ่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ พูดเก่ง รักษาคำพูด มีความรู้ทางศาสนาเป็นผู้ทำพิธี สิ่งที่ต้องใช้ในการทำพิธีมีน้ำตาลทราย น้ำซั่มซั่ม (น้ำจืดที่ผุดขึ้นกลางทะเลทรายซึ่งนำมาจากเมืองมกกะฮุ) องุ่นแห้ง อินทผลัม ของทั้งหมดนี้นิยมของที่ได้จากมกกะฮุ นอกจากนี้มีเกลือ มะนาว และแหวน ผู้ทำพิธีจะนำแหวนไปแตะที่ริมฝีปากเด็ก และหยิบของเปรี้ยว เค็ม หวาน แตะที่ริมฝีปาก เพื่อให้เด็กได้ลิ้มรส

การทำพิธีรดน้ำสะอาดเคราะห์ เพื่อให้มารดาที่ตั้งครรภ์มีขวัญ และกำลังใจ มีจิตที่สุขสงบ การฝากครรภ์กับหมอตำแยในหมู่บ้านเพื่อความปลอดภัยเวลาคลอด ปัจจุบันส่วนใหญ่จะฝากครรภ์กับสูตินารีแพทย์ในเมืองเพราะเครื่องมือแพทย์มีพร้อมกว่าและทันสมัยกว่า

การประกอบพิธีเปิดปากเด็ก เช่น ให้ลิ้มรสอินทผลัม องุ่นแห้ง หรือน้ำซั่มซั่ม เพื่อให้ลิ้น เหงือก และปากของเด็กเริ่มทำงาน เป็นการเตรียมตัวเพื่อดูคนมารดา หรือเป็นการกระตุ้นการทำงานของปากทารก

สำหรับพิธีอักิเก๊ะฮุ หรือ เชือดสัตว์เพื่อเลี้ยงแขกที่มาประกอบพิธี หรือแบ่งปันเนื้อสัตว์ให้ชาวบ้าน ก็เพื่อบริจาทาน (ชะกาต) ให้แก่ผู้อื่น โดยเฉพาะชาวบ้านที่ยากจน ถือว่าได้บุญกุศล และฝึกให้มีนิสัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ นับเป็นการปฏิบัติที่ควรส่งเสริมอย่างยิ่ง

นอกจากพิธีกรรมของชาวมุสลิมดังกล่าวข้างต้น ยังมีประเพณีสำคัญ เช่น พิธีมาโชะยวี หรือการเข้าสู่หนัด (การขลิบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศ) พิธีการแต่งงาน พิธีการทำศพ เป็นต้น ซึ่งเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

๓) **วัฒนธรรมจีน** จีนเป็นสังคมใหญ่ที่มีคนมากกว่า ๕๗ ชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน ทำให้จีนมีภูมิปัญญาหลากหลายตามชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ ภูมิปัญญาของจีนที่มีผู้คนกล่าวถึงทั่วโลก ก็คืออาหารจีน กล่าวกันว่าเป็นอาหารบำรุงสุขภาพชั้นยอดเพราะอาหารจีนปรุงขึ้นตามหลักโภชนาการของแพทย์จีนแผนโบราณ ที่ใช้เป็นยารักษาโรคโดยเฉพาะทฤษฎีการรักษาโรคของจีน คือหยิน – หยาง และเบญจธาตุ ซึ่งได้แก่ รสเผ็ด รสหวาน รสเปรี้ยว รสขม และรสเค็ม

อาหารที่เรารับประทานเข้าไปนั้น ให้สารอาหารและพลังงานที่แตกต่างกันไป ในทางการแพทย์แผนโบราณของจีนถือว่าพลังที่ออกจากศูนย์กลางที่เรียกว่า “หยิน” และพลังที่เข้าหาศูนย์กลางที่เรียกว่า “หยาง” พลังเหล่านี้เป็นพลังเบื้องต้นของจักรวาลที่ต้องสัมพันธ์กัน เกิดออกมาจากความไม่มีที่สิ้นสุด แม้พลังทั้งสองจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่ในองค์รวมแล้วพลังทั้งสองต่างส่งเสริมกันและกัน ทำให้เกิดพลังเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา อาหารประเภทหยินจะมีลักษณะ คือ อุดมด้วยโพแทสเซียม เช่น มะนาว ส้ม แดงโม มะเขือ พริก แดงกวา ผักกาด หอยนางรม ปลาหมึก ปลาไหล เนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อไก่ เป็นต้น ส่วนอาหารหยางจะมีลักษณะ คือ อุดมด้วยโซเดียม เช่น ข้าวเจ้า ข้าวกล้อง ดอกกะหล่ำ หัวผักกาดขาวหรือแดง กระเทียม ต้นหอม ผักชีฝรั่ง ปลาซาร์ดีน เนื้อนกกพิราบ ไข่ ถั่วเหลือง ถั่วเขียว เผือก เป็นต้น

ส่วนเบญจธาตุนั้น แต่ละรสจะบอกความเป็นหยิน – หยางไว้ด้วย เช่น รสเผ็ดเป็นอาหารประเภทหยาง คุณประโยชน์ คือ ช่วยระบาย บำบัดอาการไข้หวัด โลหิตไหลเวียน รสเผ็ดนี้มีในต้นหอม ขิง กระเทียม กานพลู รสขมเป็นอาหารประเภทหยิน ช่วยขับร้อน บำบัดอาการหวัดแฉด เป็นไข้ ปวดตา ตาบวม ดีซ่าน ปัสสาวะขุ่น รสขม มีมากในมะระ ผักขม ใบชา เป็นต้น เบญจธาตุตามทฤษฎีแพทย์จีนโบราณนี้ยึดหลักว่า การรับประทานเพื่อสุขภาพนั้นต้องให้ได้เบญจรสที่สมดุล ทั้งนี้ก็เพื่อให้อาหารได้มีส่วนเกื้อกูลพลังอวัยวะภายในทั้งห้า คือ หัวใจ ตับ ม้าม ปอด และไตให้สมดุลกัน^{๑๒}

๔) **วัฒนธรรมเกาหลี** อาหารเกาหลีที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศคือ กิมจิ หรือผักดอง เป็นอาหารประกอบ มีรสเผ็ดจัดวางเคียงคู่ไปกับอาหารหลักในอาหารทุกมื้อนับแต่โบราณ ผืนแผ่นดินเกาหลีในฤดูหนาวปกคลุมด้วยหิมะเป็นเวลายาวนานหลายเดือน ทำให้ไม่สามารถปลูกผักได้ จึงต้องหาทางรักษาผักไม่ให้เน่าเสีย ด้วยการหมักเป็นผักดองตามกรรมวิธีที่คนเกาหลีได้พัฒนามานับแต่อดีตกาล

ส่วนผสมของกิมจิแต่ละชนิดก่อให้เกิดสารอาหารและคุณค่าทางอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย เช่น โปรตีน แคลเซียม เหล็ก วิตามิน คาร์โบไฮเดรต เกลือแร่ ไอโอดีน เป็นต้น ในปัจจุบันมีบริษัทเอกชนได้ผลิตกิมจิกระป๋องและถุงออกวางจำหน่ายภายในประเทศ และส่งเป็นสินค้าส่งออกไปขายต่างประเทศ

๕) **วัฒนธรรมญี่ปุ่น** บะหมี่สำเร็จรูปราเมนของญี่ปุ่นเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาของคนญี่ปุ่นที่ก้าวหน้าไปไกลมาก แต่เดิมการทำบะหมี่ (ราเมน) มาจากวิธีการทำอาหารของจีน ปัจจุบันการปรุงอาหารเป็นวิธีแบบญี่ปุ่นและเป็นอาหารยอดนิยมของผู้บริโภคชาวญี่ปุ่น ต่อมาได้มีการคิดค้นบะหมี่สำเร็จรูปทำให้เกิดความสะดวกในการปรุงเพียงใส่บะหมี่ในชาม เติมน้ำร้อนให้ท่วมบะหมี่ และเครื่องปรุง ปิดฝาและรอเพียงสามนาทีก็พร้อมรับประทาน ปัจจุบันมีบริษัทต่างๆ ผลิตบะหมี่สำเร็จรูปขึ้นมาหลายชนิด เช่น ยะกิโซบะ (บะหมี่ผัด) อุด้ง (ลักษณะคล้ายบะหมี่เส้นหนา) และโซบะ (บะหมี่แบบญี่ปุ่น) เป็นต้น

๖) **วัฒนธรรมชาวตะวันตก** ภูมิปัญญาของชาวตะวันตกพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากการปฏิวัติทางอุตสาหกรรมในยุโรปตะวันตก ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ โดยมีสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์มหาศาลแก่ชุมชน ประเทศ และโลก เช่น การประดิษฐ์หลอดไฟฟ้า เรือเดินสมุทร โทรศัพท์ รถไฟ เป็นต้น การประดิษฐ์คิดค้นเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่คิด และสะสมมานานในอดีต ด้วยการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือผลักดันให้ความรู้ทางภูมิปัญญาที่มีผลเป็นรูปธรรมและนำไปใช้

^{๑๒} พิน วิริยะ, “อาหารสุขภาพตามหลักหยิน – หยาง” ใน **วัฒนธรรมไทย**, ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๑ (สิงหาคม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐ - ๔๑.

ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยพัฒนาให้ดีขึ้นเป็นขั้นๆ จนกลายเป็นสิ่งที่เรานำมาผลิตทั้งในด้านอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเกษตร และอื่นๆ ในยุคปัจจุบัน

ในอดีต ชาวตะวันตกต่างเชื่อว่า สังคมของตนเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมที่ทันสมัย ทำให้ความเจริญรุ่งเรืองทางเทคโนโลยี อุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมไปกระจุกตัวในคาบสมุทรแอตแลนติก (Atlantic basin) จากนั้น ก็ทำการแผ่อิทธิพลออกไปครอบคลุมเหนือดินแดนด้อยพัฒนาอื่นๆ ทั่วโลก จนทำให้นักวิชาการผิวขาวชื่อ แม็กซ์ เวเบอร์ ถึงกับกล่าวว่ “แนวความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม เป็นปรากฏการณ์ที่ก่อขึ้น และเป็นพื้นฐานของอารยธรรมชาวยุโรปเท่านั้น” นั่นหมายความว่า คนผิวสีอื่นไม่มีวันที่จะมีความเจริญก้าวหน้าเสมอเหมือนกับชาวยุโรปได้

ต่อมา เมื่อชาวญี่ปุ่นสามารถพิชิตความเป็นผู้นำทางด้านอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรม จนกลายเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอันดับที่สองของโลก (รองจากสหรัฐอเมริกา) ในตอนกลางทศวรรษ ๑๙๖๐ แห่งคริสต์ศักราชได้ ทำให้คนผิวขาวต่างทิ้งและประหลาดใจในความสำเร็จดังกล่าว และอีกสิบปีต่อมาประเทศเกาหลีใต้ ไต้หวัน สิงคโปร์ และฮ่องกงต่างพัฒนาประเทศมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีสูงขึ้น ในปัจจุบัน จีน อินเดีย และประเทศในกลุ่มอาเซียนต่างมีระดับเทคโนโลยีและฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นกว่าเดิมมาก ทำให้ความเจริญรุ่งเรืองมากระจุกตัวอยู่บนดินแดนของคาบสมุทรแปซิฟิก (Pacific basin) จะเห็นได้ชัดว่า ความรู้ความสามารถนั้นสามารถเรียนรู้กันกันได้ หากเราสามารถเลือกรับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา โดยนำมาต่อยอดวัฒนธรรมของชาติของตน ความเจริญรุ่งเรืองก็จะปรากฏเป็นดอกเป็นผลขึ้น

เรื่องที่ ๕

แนวทางการเลือกรับวัฒนธรรมต่างชาติที่เหมาะสมกับสังคมไทย

ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมที่มีมานับแต่อดีตกาล ทั้งนี้ เพราะสังคมไทยมิได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่แวดล้อมไปด้วยสังคมเพื่อนบ้านทั้งใกล้และไกล ก่อให้เกิดการถ่ายเทของวัฒนธรรม การผสมผสานและการเลือกรับวัฒนธรรมจากภายนอก โดยแท้จริงแล้ว ทุกวัฒนธรรมล้วนมีคุณค่า ก่อให้เกิดประโยชน์และความเจริญรุ่งเรืองแก่สังคมนั้นๆ เพราะวัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของสังคมโดยสมาชิกให้การยอมรับ ปฏิบัติตามและถ่ายทอดไปยังอนุชนรุ่นหลัง

อย่างไรก็ตาม มีผู้กล่าวว่า “ปัญหาของสังคมที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการไหลบ่าเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชาติตะวันตก” คำกล่าวเช่นนี้อาจไม่ตรงกับข้อเท็จจริงเท่าใดนัก ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมของชนชาติหนึ่งไม่ได้มีความเลวร้ายและมีอิทธิพลให้วัฒนธรรมอื่นตกต่ำหรือก่อปัญหาขึ้นได้ เราจึงต้องปรับแนวการมองด้วยการศึกษาถึงรากเหง้าที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมของสังคมอย่างละเอียดลึกซึ้งเพื่อจะได้เรียนรู้ว่าวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่นั้นเป็นผลมาจากอะไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น มิใช่ดูเพียงเปลือกนอกและหยิบยืมมาใช้โดยปราศจากการไตร่ตรองถึงคุณค่าที่แท้จริงของวัฒนธรรมนั้นๆ

๕.๑ การผสมผสานทางวัฒนธรรม

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมประเภทหนึ่งที่วัฒนธรรมต่างกันมาปะทะสังสรรค์กัน ตัวอย่างเช่น เมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน จะก่อให้เกิดผลในการผสมผสานทางวัฒนธรรมขึ้น โดยแต่ละฝ่ายจะถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กัน อย่างไรก็ตาม การผสมผสานจะเป็นไปอย่างราบรื่นหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับอิทธิพลของวัฒนธรรมเดิมของแต่ละฝ่ายว่ามีอยู่เหนือคนในสังคมนั้นๆ เพียงใด หากมีมากเกินไปก็จะเกิดการปฏิเสธที่จะรับวัฒนธรรมอื่นเข้ามาใช้ และบางครั้งจะเกิดการต่อต้านวัฒนธรรมใหม่ที่แปลกปลอมเข้ามา อนึ่ง หาก

วัฒนธรรมใหม่มีลักษณะใกล้เคียงหรือเข้ากันได้กับวัฒนธรรมดั้งเดิม การผสมผสานก็จะ
เป็นไปโดยง่าย

การผสมผสานทางวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นในสถานะแห่งความสอดคล้อง ที่
ก่อให้เกิดจุดพอดี หรือสมดุลกันระหว่างวัฒนธรรมจากสองฝ่าย ปรากฏการณ์ดังนี้ก่อให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้น

๕.๒ การเลือกรับวัฒนธรรมภายนอก

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์แห่งโลกไร้พรมแดนที่คนทั่วโลกสามารถ
ติดต่อสื่อสารถึงกันอย่างสะดวก รวดเร็ว และล่วงรู้เหตุการณ์ต่างๆ ทั่วโลกได้ง่าย โดยผ่าน
ทางโทรทัศน์ วิทยุ เครื่องอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์ ปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้อิทธิพล
ของวัฒนธรรมต่างชาติหรือวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย ดังนั้น
การเลือกรับวัฒนธรรมภายนอกที่แพร่เข้ามาอย่างมีวิจารณญาณจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยอาจ
พิจารณาได้จากปัจจัยดังนี้

(๑) วัฒนธรรมภายนอกสามารถผสมผสานเข้ากับโครงสร้างทางสังคม
ค่านิยมและขนบธรรมเนียมไทยหรือไม่

(๒) วัฒนธรรมภายนอกมีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาวัฒนธรรมไทยให้
ก้าวหน้าหรือไม่ เช่น การนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และคอมพิวเตอร์เข้ามาใช้ในการผลิต
การศึกษา และการดำเนินชีวิตในสังคม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีล้วนมีความสำคัญต่อ
การดำรงชีวิตของคนไทยในปัจจุบันมาก หรือการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเก็บ และ
วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และแลกเปลี่ยนข้อมูลเหล่านั้นไปยังศูนย์
วัฒนธรรม สถานศึกษา และผู้สนใจอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว อีกทั้งผู้ประกอบการ
สามารถใช้ประโยชน์จากข้อมูลไปทำธุรกิจอุตสาหกรรมเชิงพาณิชย์ได้อีกด้วย

(๓) วัฒนธรรมภายนอกสามารถอยู่ร่วมหรือเคียงคู่ไปกับวัฒนธรรมเดิมได้
หรือไม่ การเลือกสรรวัฒนธรรมนี้จำเป็นต้องเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมของเราให้ละเอียด
และเข้าใจถึงคุณประโยชน์ในทุกแง่ เมื่อมีวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาจำเป็นต้องเลือกสรรว่า
จะสามารถผสมผสานกับวัฒนธรรมของเราได้หรือไม่ การคิดเช่นนี้จะทำให้สังคมไทยรอด
พ้นจากการครอบงำของวัฒนธรรมภายนอก

เรื่องที่ ๖

แนวทางการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

สังคมและวัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและเกี่ยวพันกับปัจจัยภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบ ดังนั้น วัฒนธรรมอาจเหมาะสมกับสภาพสังคมในยุคหนึ่ง แต่อาจไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมในอีกยุคหนึ่งก็ได้ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงไม่ได้หมายถึงการละทิ้งวัฒนธรรมของตนไปอย่างสิ้นเชิง และหันไปรับวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาใช้ทั้งหมด ทั้งนี้เพราะรากเหง้าของวัฒนธรรมไทยได้สร้างและสั่งสมให้สอดคล้องกับสังคมไทยมาช้านาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากลักษณะบางอย่างไม่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในยุคปัจจุบัน จึงได้นำสิ่งประดิษฐ์คิดค้นใหม่มาใช้ทดแทน หรือพัฒนาต่อยอดวัฒนธรรมที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับกาลสมัย

ด้วยเหตุนี้ เราจึงมองได้ ๒ ระดับ ระดับที่หนึ่งก็คือการอนุรักษ์ สงวนรักษา วัฒนธรรมที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป ส่วนระดับที่สอง คนไทยจะต้องพัฒนาต่อยอด วัฒนธรรมของตนให้ทันสมัย สอดคล้องกับสภาพสังคมในยุคปัจจุบัน

วัฒนธรรมประจำชาติ และวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น จัดเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูง ควรแก่การอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมประเพณี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาษา และวรรณกรรมซึ่งได้บรรลุและสั่งสมความรู้ ความหมายและคุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่อดีตให้คนรุ่นต่อมาได้เรียนรู้เพื่อรู้จักตนเองและมีความภูมิใจในความเป็นชาติไทย โดยส่วนรวมสิ่งเหล่านี้จะสูญหายไปหากขาดการเอาใจใส่ในการอนุรักษ์และส่งเสริมในทางที่ถูกต้องควร

แนวทางในการอนุรักษ์วัฒนธรรมมีดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และวิจัยวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีการรวบรวมไว้แล้วและที่ยังไม่ได้ศึกษาแต่มีกระจุกกระจายอยู่ทั่วทุกแห่ง ผู้ศึกษาค้นคว้าจะได้

ทราบความหมายและความสำคัญของมรดกวัฒนธรรมอย่างถ่องแท้ ความรู้ดังกล่าวจะเป็นรากฐานการดำเนินชีวิต เมื่อได้เห็นคุณค่าจะยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมและแพร่หลาย

(๒) ส่งเสริมให้ชนทุกหมู่เหล่าเห็นคุณค่า และร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับเปลี่ยน และตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่นๆ และวัฒนธรรมภายนอกอย่างเหมาะสม

(๓) ขยายขอบเขตการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมด้วยการรณรงค์ให้ประชาชนและภาคเอกชน ตลอดจนหน่วยงานของรัฐเห็นความสำคัญและตระหนักว่าวัฒนธรรมเป็นเรื่องของทุกคนที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริม สนับสนุน ประสานงาน การบริการด้านความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์จัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม

(๔) ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนศิลปวัฒนธรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน

(๕) สร้างทัศนคติ ความรู้และความเข้าใจ ว่าสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติของทุกคนและมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่โดยตรง ดังนั้น ทุกคนจึงมีหน้าที่ในการเสริมสร้าง ฟื้นฟู และดูแลรักษา

(๖) จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านวัฒนธรรม เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานให้ประชาชนเข้าใจสามารถเลือกสรรตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมในการดำเนินชีวิต หนึ่งต้องส่งเสริมสนับสนุนบทบาทของสื่อมวลชนในด้านวัฒนธรรมให้มากยิ่งขึ้น

ในปัจจุบันวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากขึ้น ดังนั้นเราจึงควรให้ความสนใจวัฒนธรรมของชาติโดยการอนุรักษ์และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงให้อยู่คู่กับชาติไทยตลอดไป

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของไทย

ในช่วงเวลาที่ผ่านมานับเป็นเวลาหลายสิบปีที่คนไทยได้หลงลืมคุณค่าของภูมิปัญญาไทย โดยหันไปรับความรู้และวัฒนธรรมของสังคมอื่นเข้ามาใช้ โดยคิดว่าภูมิปัญญา และความรู้ของสังคมอื่น เช่น ของประเทศตะวันตก และของญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่ดี จะทำให้สังคมไทยเจริญก้าวหน้าเท่าเทียมกับสังคมตะวันตก (Westernization) จะทำให้สังคมไทยทันสมัย (Modernization) และจะนำพาชาติไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) ด้วยความคิดดังนี้ จึงพากันหันไปนิยมและใช้ “ของนอก” ทั้งเครื่องแต่งกาย เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ วัฒนธรรม ความรู้ ตลอดจนภูมิปัญญาของชาติตะวันตก ในขณะที่เดียวกันกลับทิ้งมรดกและภูมิปัญญาทางภูมิปัญญาของไทยไป และยังไม่ให้ความสนใจรากเหง้าของสังคมไทยด้วยการย่ำว่าป็นสิ่งล้าสมัย และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ เป็นต้น

การนำภูมิปัญญาของสังคมอื่นมาใช้โดยไม่ได้อำนาจหรือปรับให้เข้ากับสังคมไทยหรือนำมาใช้แทนที่รากเหง้าของไทยแล้ว จะทำให้สังคมไทยถูกวัฒนธรรมอื่นเข้ามาครอบงำ จึงไม่สามารถเจริญเติบโตได้ภายใต้บริบทในสังคมไทย มีหน้าซ้ำยังก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไร้ศักดิ์ศรีไม่ภูมิใจในสังคมวัฒนธรรมไทย ดังนั้นเราจึงควรอนุรักษ์ภูมิปัญญาซึ่งเป็นรากแก้วของสังคมไทยไว้ให้มั่นคง ร่วมกันอนุรักษ์และสืบทอดให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองต่อไป

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย สามารถกระทำได้ดังนี้

๑) การค้นคว้าวิจัย การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

๒) การอนุรักษ์ กระทำโดยการปลุกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มี

พิพิธภัณฑที่ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

๓) การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหาย หรือที่สูญหายไป แล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม

๔) การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดเพื่อใช้ในการผลิต การตลาด และการบริการ ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๕) การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจตระหนักคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

๖) ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๗) การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านผู้ดำเนินงานและปราชญ์ท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

๘) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชน และท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาเป็น “ขุมทรัพย์” และเป็น “ทุนของสังคม” ที่มีอยู่มหาศาลแทบทุกแห่งของสังคม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์วิจัยอย่างจริงจัง ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของเรา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดคุณค่าสูงสุดแก่สังคมของเรา และต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันในโลก

เรื่องที่ ๗

ปัญหาสังคมไทยและแนวทางในการแก้ไขปัญหา

แม้ว่าสังคมจะมีความร่วมมือ ปรับเปลี่ยน และแก้ไขเพื่อให้กลไกทางสังคมดำเนินไปอย่างราบรื่น แต่บางครั้งบางกรณีจะเกิดมีปัญหาหรือข้อขัดแย้งซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน และจากปัจจัยภายนอกของสังคม ซึ่งยังผลให้การทำงานของกลไกของสังคมไม่เป็นปกติ ก่อให้เกิดเป็นปัญหาสังคมขึ้น

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า **ปัญหาสังคม** ว่า “ภาวะใดๆ ในสังคมที่คนจำนวนมากถือว่าเป็นสิ่งผิดปกติ ไม่พึงปรารถนา และรู้สึกไม่สบายใจและต้องการให้มีการแก้ไขให้กลับคืนสู่ภาวะปกติ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการทุจริตในวงราชการ ปัญหายาเสพติด เป็นต้น”

จากคำจำกัดความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเป็นปัญหาหรือข้อขัดแย้งที่กระทบคนส่วนใหญ่ในสังคมจึงจะถือว่าเป็นปัญหาสังคม แต่หากเป็นปัญหาของตัวบุคคลเพียงคนเดียว เช่น พี่ทะเลาะกับน้องเพราะน้องไม่ยอมทำการบ้าน ครูลงโทษนักเรียนเพราะทำผิดกฎของโรงเรียน เป็นต้น ปัญหาเช่นนี้ไม่ถือว่าเป็นปัญหาสังคม

สังคมไทยก็เป็นเช่นเดียวกับสังคมอื่นๆ ทั่วโลกที่มีปัญหา ทั้งนี้เพราะทุกสังคมมีการเปลี่ยนแปลง มีคนกระทำพฤติกรรมเบี่ยงเบน ความสัมพันธ์และสถาบันทางสังคมไม่ทำหน้าที่ครบสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานทำให้เกิดปัญหาสังคมได้ ปัญหาสังคมอาจมีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อคนในสังคมในระดับต่างกัน และมีขอบเขตต่างกัน เช่น ระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะปัญหาจะมีความรุนแรงและมีขอบเขตขนาดใด คนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มิหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงจะพยายามหาทางควบคุมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย อาจมีการนำผู้กระทำผิดมาลงโทษ ส่งผู้หลงผิดไปรับการบำบัดรักษา ให้ความช่วยเหลือเบื้องต้นเพื่อให้ผู้มีปัญหาสามารถแก้ไขด้วยตัวเองในระยะยาว เป็นต้น

ในที่นี้จะหยิบยกปัญหาสังคมบางปัญหามากกล่าวถึง และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไข เพื่อเป็นตัวอย่างของลักษณะของปัญหา สาเหตุ และแนวทางในการแก้ไข การศึกษา

ตัวอย่างดังนี้ จะทำให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความรุนแรงและผลกระทบของปัญหาสังคม เพื่อจะร่วมกันหาหนทางป้องกันมิให้ปัญหาเกิดขึ้น หรือหากเกิดขึ้นแล้ว จะร่วมกันแก้ไขได้อย่างไร

๗.๑ ปัญหายาเสพติด

ยาเสพติดเป็นปัญหาใหญ่ของชาติไทยที่นับวันจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกขณะจากสถิติจับกุมผู้กระทำผิดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ จำนวน ๑๒๐,๐๐๐ ราย เพิ่มขึ้นเป็น ๒๐๕,๘๘๓ ราย ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔^๑

ตามกฎหมายได้ให้ความหมาย **ยาเสพติด** ว่า หมายถึง ยาหรือสารเคมีหรือวัตถุชนิดใดๆ เมื่อเสพเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะโดยรับประทาน ดม สูบ ฉีด หรือด้วยวิธีการใดก็ตาม ทำให้เกิดผลต่อร่างกายและจิตใจ การแก้ไขและปราบปรามปัญหา ยาเสพติด มีดังนี้

๑) **นโยบายของรัฐบาล** การปราบปรามปัญหา ยาเสพติด คือ การจับกุมทำลายแหล่งผลิตยาเสพติดอย่างต่อเนื่อง และออกกฎหมายเพิ่มโทษผู้ผลิตและผู้ขายอย่างรุนแรง

๒) **สถาบันบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติด** ได้ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้คนเหล่านั้นเลิกใช้สารเสพติด อนึ่ง การบำบัดรักษาได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสถาบันการศึกษา สถาบันทางศาสนา และสถาบันนันทนาการ ในการให้ความช่วยเหลือผู้ติดยาด้วยการก่อตั้งสถานบำบัด ให้ความช่วยเหลือด้านเงินบริจาค และออกเยี่ยมผู้ป่วยเพื่อให้กำลังใจแก่ผู้ติดยาอย่างสม่ำเสมอ

๓) **ความช่วยเหลือขององค์กรเอกชน** มีองค์กรเอกชนมากมายที่ให้ความช่วยเหลือผู้ติดยาให้ละ เลิกการใช้สารเสพติด

ปัญหา ยาเสพติดเป็นปัญหาสังคมที่ก่อให้เกิดผลเสียแก่ผู้เสพเองและต่อสังคมส่วนรวม เพราะผู้ติดยาเสพติดจะสร้างปัญหารุนแรง เช่น อาชญากรรม จี้ปล้น การจับตัวประกันเมื่อเกิดอาการคลุ้มคลั่ง การทำร้ายร่างกายและการฆ่ากันตาย เป็นต้น ดังนั้น ประชาชนทุกคนจึงต้องร่วมมือกันด้วยพลังสามัคคี ปกป้องและแก้ไขให้สังคมไทยหลุดพ้นจากปัญหา ยาเสพติดนี้

^๑ “ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับยาเสพติด”, <http://nsb.police.go.th> (๒๕๔๕)

๗.๒ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

สังคมไทยกำลังเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในขั้นรุนแรง และได้ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนทุกคน สิ่งแวดล้อม ในที่นี้หมายถึงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ภูเขา และสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ เช่น ป่าไม้ พืชพันธุ์ทางธรรมชาติ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ เป็นต้น สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม มีหลายประการ แต่ที่สำคัญคือ เกิดจากกระบวนการผลิตโดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรม การบริโภคซึ่งเกิดจากมนุษย์ การคมนาคมขนส่งที่ก่อให้เกิดมลพิษ การพัฒนาประเทศที่ก่อให้เกิดสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และภัยจากธรรมชาติแต่ก็นับว่าน้อยมากถ้าเปรียบเทียบกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์

สำหรับแนวทางการป้องกัน ควรเริ่มที่ระดับบุคคลและครอบครัวซึ่งถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของสังคมโดยการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจให้ถูกต้อง จากนั้นหาแนวทางรณรงค์ในการรักษาสิ่งแวดล้อมต่อไปในระดับชุมชน และระดับประเทศ ซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจที่ดียิ่งขึ้น เพราะการให้ความรู้ความเข้าใจถือว่าเป็นแนวทางแรกที่จะแก้ไขปัญหาด้านเหตุ

๗.๓ ปัญหาการทุจริต

ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ปัญหาการทุจริตซึ่งถือเป็นปัญหาที่สำคัญระดับชาติ จะเห็นได้ว่า การทุจริตมีตั้งแต่ในระดับสูงลงมา จนถึงระดับท้องถิ่นแม้ว่าจะมีการปราบปรามและรณรงค์ต่อต้านอยู่เนืองๆ แล้วก็ตาม

การแก้ไขปัญหาคควรเริ่มจากการปลูกฝังค่านิยมที่ดี ผู้ใหญ่ควรเป็นต้นแบบให้เยาวชนได้เห็นเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะการปลูกฝังให้เห็นว่าประโยชน์ส่วนรวมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด รวมทั้งมีการรณรงค์ให้คนรังเกียจการทุจริต เน้นความซื่อสัตย์ ภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนเอง อนึ่ง บทลงโทษทางสังคมจะต้องเข้มแข็ง ไม่ให้มีช่องโหว่ทางกฎหมายในการช่วยเหลือพวกพ้องให้พ้นผิด คนจะได้ไม่กล้าทุจริต เพราะเกรงถึงผลกระทบต่อครอบครัวและสังคม นอกจากนี้สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) ยังเป็นองค์กรอิสระ ที่ทำหน้าที่จัดการทุจริตอย่างจริงจัง หากสังคมให้การ

สนับสนุนด้วยการชี้เบาะแสให้กับองค์กรนี้ ก็จะมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหานี้ให้หมดไปจากสังคมไทย

๗.๔ ปัญหาความรุนแรงในครอบครัวและสังคม

ปัจจุบันปัญหาความรุนแรงในครอบครัวและสังคม กำลังเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ เช่น ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาการทารุณกรรมในครอบครัวในรูปแบบต่างๆ ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ ปัญหาสิทธิเด็กและสตรี ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาโสเภณี ปัญหาสื่อลามกจากสิ่งพิมพ์และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น และถือว่าเป็นแนวทางนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ อีก เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด และการพนัน เป็นต้น

การแก้ไขปัญหาดังกล่าว ต้องแก้ไขค่านิยมให้เกื้อกูลกันและกันในครอบครัว และรักใคร่ครอบครัวด้วยการหันหน้าปรึกษาหารือกันทั้งทางด้านการเงิน การเรียน การดำเนินชีวิต และทางด้านจิตใจ สิ่งเหล่านี้จะช่วยสังคมครอบครัวให้มีความเอื้ออาทร ลดความรุนแรงที่ยั่งยืนได้

นอกจากนี้การเมืององค์กร เช่น สำนักงานกิจการสตรีและครอบครัว สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพเด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ และกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นต้น องค์กรเหล่านี้ได้เข้าไปรณรงค์และดูแล ทำให้ปัญหาต่างๆ คลี่คลายไปในทางที่ดี เช่น การส่งเสริมการสร้างครอบครัวใหม่ที่มีความเข้าใจกัน การส่งเสริมสิทธิสตรี การคุ้มครองเด็กและเยาวชน จัดให้มีบ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้ไร้ที่พึ่ง และให้คำปรึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ การเปิดโอกาสให้ผู้กระทำความรุนแรงเข้ารับการรักษาทางจิต และควบคุมความประพฤติ เพื่อให้รู้สำนึกเป็นคนดีกลับคืนสู่สังคมได้อย่างปกติก็เป็นอีกหนทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ยังมีปัญหาสังคมอีกมากมายที่มีความรุนแรงสูง เช่น ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาข้อขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาคนชรา เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกของสังคมทุกฝ่าย ในขั้นแรกควรพิจารณาถึงสาเหตุหรือที่มาของแต่ละปัญหา จากนั้นก็หาทางป้องกันก่อนปัญหาจะเกิดขึ้น อนึ่ง ประชาชนคนไทยทุกคนเป็นส่วนสำคัญที่จะปกป้องมิให้เกิด

ปัญหาจะเกิดขึ้น อนึ่ง ประชาชนคนไทยทุกคนเป็นส่วนสำคัญที่จะปกป้องมิให้เกิดปัญหาใดๆ หากทุกคนทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ ไม่กระทำผิดคิดร้ายและประพฤติตัวออกนอกกลุ่มนอกทางการประพฤติอยู่ในกรอบกฎหมาย และกฎเกณฑ์ทางสังคมย่อมจะทำให้สังคมเกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปัญหาสังคมย่อมไม่เกิดขึ้น

damrongthandee@ru.ac.th